

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ПОЉСКОЈ И ЊЕНА АУТОКЕФАЛНОСТ

УВОД

Пољска је још у 16. веку освојила прве руске области, које су улазиле у састав велике Галичке кнежевине. Већ од првих година присаједињења исконски руских земаља тадашњој Пољској уочава се тежња пољске владе да прошири у овом делу Русије римокатолицизам и угуши православље званичним мерама. Ова тежња се пре свега огледала у оснивању католичких бискупских катедри за тадашњу Русију. Тако је већ пољски краљ Казимир Трећи 1362. године основао Лавовску надбископију, а за време његовог наследника Лудовика 1375. године настају четири католичке бискупије: Галичка, Перемишњска, Луцка и Каменецка. Овде не можемо да не приметимо да су две последње бискупије биле основане за руске области, које тада нису улазиле у састав пољске државе. Новим католичким бискупима пољски краљеви су шаком и капом поклањали имања и приходе – такозване десетине, а саборне цркве су оснивали у руским црквама, које су се насилно одузимали од православних и предавали католицима. Тако је 1370. године у Лавову била конфискована Крестовоздвиженска црква и предата католичком надбискупу као саборна црква. Истој оваквој судбини биле су подвргнуте руске православне цркве у Галичу који је од давнина био руски. Тамо су католицима биле предате цркве Успења Пресвете Богородице, Светог Пантелејмона и Свете Ане. Православни епископи били су принуђени да се повуку у приградско село Крилос и да у локалној сеоској цркви организују своју катедру. Још суровији однос је био према саборној цркви у име Рођења светог Јована Крститеља у граду Перемишњу. 1412. године пољски краљ Владислав Јагаило је наредио наоружаном одреду да ову цркву заузме силом: биле су оскрнављене гробнице руских кнезова, њихове кости разбацане, храм је био поново освећен по католичком обреду и предат Перемишњском католичком бискупу, а православни епископ је морао да оде и да оснује своју катедру у приградском селу Виљче. Тежња према ширењу католичког прозелитизма у Русији од стране пољске владе нарочито се појачала крајем 14. века, управо, за време Јагаила који је одлучио да под притиском Рима преобрати у католицизам православно становништво. Међутим, све "акције" Јагаила наишле су на најодлучнији отпор, повећале су и без тога крајњу непопуларност Јагаила у тадашњој литванској Русији, на челу које је био у то време талентовани Јагаилов супарник велики литвански кнез Витовт. На његову иницијативу 1415. године у граду Новогрутку био је сазван сабор православно-литванско-руског клира и верујућих мирјана на којем је прецизно објављена и осигурана независност Православне Литванско-Руске Цркве и њене самоуправе под влашћу Кијевског митрополита. Слобода, неприкосновеност и независност Православне Цркве били су гарантовани посебном повељом Витовта, која је потврђивала све одлуке овог сабора. На овај начин створена је препрека за пољски прозелитизам за релативно дуго време. Међутим, након Лублинске уније (1589.г.) поново је отворено широко поље за пољско-католичку пропаганду. Систематско прогањање православља у Пољској почело је крајем 16. века кад је пољски краљ Сигизмунд Трећи који се налазио под јаким утицајем језуита и којим су они руководили намислио да путем уније потчини Православну Цркву у Пољској Римском Престолу. Сигизмунд Трећи и тадашња пољска влада, тачније, римокатолички клир успели су да на своју страну приволе малодушног Кијевског митрополита Михаила (Рогозу) и већину православних епископа, чије су се епархије налазиле на територији тадашње Речи Посполите Пољске. 1596. године на сабору у Бресту била је проглашена унија између Православне и Римокатоличке цркве без обзира на најодлучније протесте присталица православља. Уводећи унију пољска влада је, без сумње, рачунала на то да ће спајање две хришћанске исповести довести и до политичког обједињења два словенска народа. Међутим, у пракси се догодило обрнуто:

уместо да доведе до очекиваног обједињења пољске државе унија је довела Пољску до потпуно супротних резултата. Објективни пољски историчари, као што је, на пример М.Боржињски, сматрају да је "Брестска унија, уместо да доведе до религиозног јединства, изазвала раскол у руском становништву и један његов део, остајући веран Источној Цркви био је непријатељски расположен према унијатима и Пољској која их је подржавала." Руси у Пољској, који су остали верни Православној Цркви у току више од два века издржали су тешку борбу за слободу своје савести. Брестска унија, овај познати подухват језуита, без сумње је нанео Пољској огромну и непоправљиву штету. Она је унела дубоки раздор међу становништвом. Услед насилних метода увођења изазвала је невиђену пометњу у држави, била је узрок страшних, с обеју страна окрутних козачких ратова и створила стихијску тежњу православног становништва према истоверној Москви, тежњу која се касније више није могла зауставити. Козачки ратови који су били изазвани насилним методама увођења уније довели су до рата између Пољске и Москве, опадања Малорусије од Пољске и до новог уједињења Кијевске и Московске митрополије, до сталног заступања московских царева, а касније петербуршких императора и императорки за угњетавано православно становништво у Пољској и, на крају, до подела Пољске. Међутим, било би погрешно мислити да су "лекције из историје" нечему научиле Пољску обновљену по Версајском уговору из 1919. године. Верна својим вековним "традицијама" Реч Посполита Пољска је у периоду 1918-1939. г. у потпуности поновила, благо говорећи, своје раније грешке у односу према православном становништву, које се нашло на њеној територији и чинила је све како би ово становништво одгурнула од себе. У току свог краткотрајног двадесетогодишњег постојања обновљена ултракатоличка Пољска је водила упорну борбу против друге хришћанске вероисповести – православља, не гнушајући се у овој борби било каквих средстава, укључујући минарање православних светиња. Будући историчар живота Православне Цркве у Пољској детаљно ће побројати историјске грешке и грехове ове земље, која је данас руком Промисла Божијег подвргнута великим страдањима и која искљупљује ове грехове.

Глава I

Православна Црква у Пољској после првог светског рата 1914-1918.г. Ревиндикација храмова, смањење броја парохија, одузимање црквене имовине, забрана предавања веронауке. – Рушење православне цркве у Варшави и другим градовима у Пољској. – Иницијатива пољске владе за аутокефалност Цркве.

Православна Црква у Пољској, која је стварана у оквирима пољске државе обновљене Версајским уговором из 1919. године све до момента кад је 1952. године проглашена њена аутокефалност, улазила је у састав Руске Цркве. За време првог светског рата 1914-1918. године православно становништво тадашње Привислинске и Северозападне покрајине у својој огромној већини је заједно с клиром по налогу војних власти, било евакуисано у дубоку провинцију Русије и у овим крајевима није остајало више од 10 свештеника и јеромонаха који су вршили пастирску дужност за потребе преосталих православца.

Од епископа су остала само двојица - Виљнуски архиепископ Тихон (касније Његова Светост Патријарх Московски), који је имао резиденцију у среском градићу Дијени на северу Виљнуске губерније и епископ Кременецки Дионисије (Валедински), викарни епископ Волињске епархије, који је касније био поглавар Православне Цркве у Пољској. Кад је 1918. године почела реевакуација и кад су избеглице масовно почеле да се враћају у завичај заједно с народом у малом броју су почели да долазе и свештенослужитељи, а крајем исте ове 1918. године, тј. до обнављања пољске државе црквени живот у Пољској је почео да оживљава, такође захваљујући доласку епископа. Тако је 1918. године у град Виљнус допутовао и привремени управник Литванске епархије

епископ Ковенчки Елевтерије (Богојављенски), који је до тада живео у граду Дијени. У свој епархијски град Гродно је такође допутовао епископ Белостокски Владимир (Тихоницки). Црквени живот је почео полако да се уређује, почеле су да се обнављају православне парохије, били су рукополагани свештеници за њих, организоване су епархијске управе у Виљнусу и Гродну, а у престоници Пољске – Варшави створен је црквени савет, који је себи у задатак дао заштиту црквених интереса у тешко доба. О томе да је локална Православна Црква у Пољској била у канонском општењу с Руском Црквом говори макар чињеница да је 1918. године епископ Кременецки Дионисије добио од Његове Светости Патрјарха Тихона налог да оснује нову Полеску епархију. Међутим, ових година (1918-1919-1920.) почело је масовно, нарочито у Холмском крају, затварање православних храмова, њихово претварање у римокатоличке цркве, па чак и њихово (православних храмова) рушење. По званичним статистичким подацима само у првој години владавине пољске владе било је одузето око 400 цркава. У ствари, ова цифра је била много већа, јер је само у Холмском крају одузето преко 300 цркава, у Гродњенској епархији – око 100 цркава, а овде су још долазили Виленски крај, Полесје, Волињ и Пољска у ужем смислу. Овакво одузимање цркава пољска влада је називала "ревиндикацијом", односно враћањем њиховом првом власнику. Међутим, ово ни из далека није одговарало истини, пошто је веома мали број православних цркава некада био католички, већином су то били бивши унијатски храмови. Ипак, међу одузетим црквама биле су и такве које никада нису биле ни католичке, ни унијатске. Истакнути друштвено-политички посленик из тог времена православни сенатор пољског сената Вјачеслав Васиљевич Богданович указивао је с парламентарне трибине на какав гнусан начин су се од православца одузимале њихове светиње: "На празник Рођења Пресвете Богородице," говорио је сенатор, "за време Свете Лигургије, упао је у цркву у Новом Двору (Гродњенска епархија) полицајац Александар Боцковски с капом на глави и пушком о рамену и гласно је захтевао да се прекине богослужење и да сви напусте цркву, јер он треба да је закључа. Без обзира на молбе верника да се не омета њихова молитва, полицајац је упорно захтевао да његов налог буде испуњен и кад су сви отишли црква је била запечаћена, а потом... срушена. Дакле, с још већим насиљем, вређајући храмове изbacивањем часних икона и иконостаса, црквених предмета и богослужбених одежди, биле су одузете цркве у Бјелици и Беници и храм у граду Лиди (Виљнуска губернија), као и на многим другим местима. Уз помоћ лукавства била је одузета црква у Виљнусу. На исти начин, уз помоћ фалсификованих кључева одузети су Благовештенска црква и женски манастир, такође у Виљнусу, а црквени предмети су напросто разграбљени. Више пута су се црквени предмети продавали на пијаци, а један католички свештеник је имао смелости да неке црквене ствари донесе на продају у Виљнуско епархијско (православно) складиште."

Првих година постојања обновљене пољске државе почело је рушење православне цркве у Варшави на Саксонском тргу. Тадашњи пољски сеим, који је санкционисао рушење православне светиње за основу своје одлуке узео је мишљење да је, наводно, та црква представљала споменик и сведочанство пољске неслободе. У току готово 3 године одвијало се рушење ове цркве и она је на крају 1927. године била срушена динамитом. Пропало је изузетно архитектонско дело, нестало је ремек-дело архитектуре, пропали су изузетно ретки мозаици и фреске, пропала је изузетна мермерна фасада зидова и стубова од драгоценог мермера. Гранит темеља је био закопан у земљу. Велелепна цигла, специјално направљена у Финској употребљена је као ђубре, за тротоаре улица пољске престонице и других градова. Осим у Варшави, православне цркве су срушене у градовима Лублину, Калишу, Влоцлавки, Плоцку и Кољцима. Такође је срушена црква војске у Варшави, а на њеном месту је изграђена сала за игранке. (Види реферат К.Н.Николајева на Другом Свезаграничном сабору 1938.г. – "Положај Православне Цркве после рата"). Одузимање православних цркава је више пута доводило до крвопролића. На тај начин одузете су православне цркве у селу Житомљу – у Гроденском крају и у селу

Веселухи – у Виленском крају. Пољска власт од православног становништва није одузимала само храмове. Одузимана је такође и црквена имовина, која је неоспорно припадала православцима. Тако је, на пример, у граду Виљнусу, у току прве године пољске владавине од православаца одузет архијерејски дом, који је у своје време купљен од средстава православног становништва, без икаквог учествовања руске владе. У наведеном дому налазила се архијерејска домаћа црква. Њена унутрашњост је била разрушена, црквени предмети и иконостас су нестали без трага, а у самом храму оци језуити су организовали биоскоп. У току првих година постојања обновљене Пољске њена влада је у пуној мери, без икакве сагласности православних духовних власти почела да примењује на Православну Цркву Декрет о отуђивању црквене земље за потребе колонизације и земљишне реформе издат 1918. године. Земља се православним црквама одузимала самовољно, без обзира на то да ли је ту земљу доделила или даровала влада или је била приложена у виду фонда или је чак била купљена.

За цркве је остављано по 15-30 хектара, а понекад и мање. Тамо где су биле одузете цркве православна духовна лица су избацивана на улицу, а у зграде црквених школа смештане су пољске школе. Пољска влада се трудила да ослаби Православну Цркву и на тај начин што није дозвољавала предавање веронауке у школама или је то ометала на све могуће начине. У току прве године пољске владавине православна веронаука се предавала само у градовима и у неким већим местима, а у селима се уопште није предавала. Одбијање захтева за издавање дозвола за предавање обично је мотивисано тиме што свештеници не знају не само пољски језик, него чак ни белоруски, а немају друге књиге осим уџбеника на руском језику. Католички клир је уз прећутну сагласност власти веома брзо приступио насилном развраћању православне деце у католицизам. Тако су, на пример, у малом месту Жировици, Слонимски срез, у Гроденском крају, где од давнина постоји православни манастир и дечји дом при овом манастиру (а пре првог светског рата при истом овом манастиру је постојала Мушка богословска средња школа), православну децу-питомце овог дечјег дома потпуно престали да воде у цркву, а убрзо је овај дом био потпуно затворен. Једном речју, већ од првих година постојања обновљене пољске државе њена влада не само да није помагала да се нормализује живот Православне Цркве и њених следбеника, већ је чинила све како би се развој овог живота успорио. У августу месецу 1921. године у Варшави је требало да буде одржан конгрес представника православних парохија у Пољској. Иницијативу за сазивање овог конгреса преузео је Православни црквени савет. За сазивање овог конгреса добијен је благослов православних епископа у Пољској. Пред конгресом су се постављали велики задаци. У његов дневни ред била су укључена питања као што је правни положај Православне Цркве у Пољској, организација црквено-друштвених органа, организација парохија и др. За сазивање конгреса добијена је дозвола цивилних власти. Међутим, конгрес није одржан. Против њега је наступио епископ, у то време Кременецки, Дионисије (Валедински), касније митрополит Варшавски и целе Пољске.

Ево шта је он тада објавио у новинама: "У програму конгреса налазим питања о правном положају Православне Цркве у Пољској, о организацији црквено-друштвених органа, о организацији парохија, о средствима Православне Цркве, па чак и о њиховој расподели. Очигледно је да ова питања нису постављена само форме ради. О њима ће се дискутовати и доносиће се одлуке и исте ће Црквени савет пожелети да поднесе на одговарајућа места као глас целе Православне Цркве у Пољској. Нека ми опрости Варшавски црквени савет! Али не могу да схватим ко му је дао право да буде црквена организација за целу Православну Цркву у Пољској, као што не могу да допустим ни то да се глас неканонског конгреса издаје за истински глас Православне Цркве у Пољској" (в. Варшавске новине "Слобода" од 4. августа 1921. године, бр. 183).

Епископ Дионисије је забранио волињском клиру и мирјанима да учествују на овом конгресу. Апел епископа Дионисија који је објављен у новинама, наравно, није могао да не привуче пажњу пољске владе. У јуну месецу епископ Дионисије је позван из Кременца

у Варшаву где му је тадашњи министар вера Ратај понудио да изради нацрт организације Највише управе Православне Цркве у Пољској, што епископ Дионисије није оклевао да учини. Убрзо, тачније, у августу 1921. године у Пољску је на позив пољске владе из Италије допутовао архиепископ Георгије (Јарошевски), а нешто пре њега – епископ Пантелејмон (Рожновски) којег је Његова Светост Патријарх Московски Тихон поставио на обновљену Пинску и Новогрудску катедру.

Од других православних јерарха у то време су се у Пољској налазили, као што је већ било наведено, архиепископ Елевтерије – у Виљнусу и епископ Владимир – у Гродну, а такође недавно пре тога хиротонисани у Виљнусу епископ Вољски Сергије, којег због нечега није признала пољска влада и који је живео у Јаблочинском манастиру у Варшавско-Холмској епархији као архимандрит-настојатељ овог манастира, иако је од Московске Патријаршије имао овлашћења за управљање Холмском епархијом. Без обзира на то што је у Пољској било присутно неколико православних јерарха пољске власти након доласка архиепископа Георгија и епископа Пантелејмона у Пољску због нечега нису желеле да преговоре о уређењу Православне Цркве воде са свим јерарсима, већ с архиепископом Георгијем и епископима Дионисијем и Пантелејмоном. Сва тројица су ускоро била позвана у Варшаву, у Министарство вера, где је исти овај министар Ратај након дугог разговора с њима директно и одлучно рекао да пољска влада не размишља о другој управи Православне Цркве у Пољској осим на принципима АУТОКЕФАЛНОСТИ. Јерарси су посаветовавши се између себе одговорили да су спремни да раде на црквеној њиви у Пољској и на принципима аутокефалности, ако за то буде постајала сагласност и благослов Његове Светости Патријарха Московског Тихона. О томе је сачињен и потписан одговарајући акт.

Глава II

Односи између пољске владе и Патријарха Тихона у вези с питањем управе Православне Цркве у Пољској. – Канонска наследност од власти Московског Патријарха. – Варшавски сабор епископа у јануару 1922. године. – "Привремена правила" о односима између Цркве и државе. – Удаљавање епископа Пантелејмона. – Изгнање у иностранство епископа Сергија. – Други сабор епископа у Почајевској лаври у мају 1922. године. – Трећи сабор епископа у Варшави у јуну 1922. године. – Реферат архиепископа Елевтерија и епископа Владимира и Сергија Московском Патријарху.

Након саветовања у Министарству вера епископ Пантелејмон је добио владин декрет за управљање Пинско-Новогрудском епархијом и отпутовао је у град Новогрудск, епископ Дионисије је отпутовао у свој епархијски град Кременец на Волињу, а архиепископ Георгије је као најстарији по годинама, хиротонији и чину био проглашен за најдостојнијег кандидата за дужност предстојатеља Православне Цркве у Пољској и остао је у Варшави. Пољска влада је тада преко свог изасланика у Москви г-дина Филиповича остварила контакт с Његовом Светошћу Патријархом Московским Тихоном у вези с питањем организације управе Православне Цркве у обновљеној пољској држави.

Архиепископ Георгије, којег је пољска влада планирала за место поглавара Православне Цркве, покушавао је прво да оствари извесно зближавање с другим православним јерарсима и зато је почетком септембра 1921. године отпутовао у град Гродно у који је из Виљнуса допутовао и архиепископ Елевтерије. На крају сусрета јерарха успостављено је, чинило се, јединство у погледу даље заједничке делатности на црквеном пољу и чак је био сачињен и послат у Москву неки акт о овом јединству и споразуму. За 1. октобар 1921. године архиепископ Георгије је у Почајевској Свето-Успенској лаври сазвао конгрес свих православних јерарха у Пољској, али северни јерарси у Почајево нису дошли и конгрес није одржан.

Уочи свог пута из Почајева за Варшаву архиепископ Георгије је добио Декрет Светог Синода Московске Патријаршије од 15/28. септембра 1921. године под бр. 1424 следећег садржаја: "Преосвећеном Георгију, архиепископу бившем Минском и Туровском. По благослову Његове Светости Патријарха Свети Синод је разматрао питање управљања Православном Црквом на територији пољске државе. ОДЛУЧЕНО ЈЕ: Због тога што је утврђено да није могуће да преосвећени Варшавски Серафим отпутује у Варшаву ради управљања епархијом, задужујемо за привремено управљање овом епархијом Ваше преосвештенство и именујемо Вас за патријарашког егзарха Православне Цркве и пољске државе при чему Вам дајемо права обласног митрополита, која Вам у односу на ову Цркву припадају у складу с црквеним правилима. О овоме треба обавестити Ваше преосвештенство и саопштити у име Његове Светости Патријарха пољској влади." У септембру 1921. године, дана 15/28., бр. 1424. Члан Светог Синода митрополит Јевсевије, деловодник (потпис нечитко). То је био хронолошки први документ који се тиче канонског положаја Православне Цркве у Пољској и то документ од изузетне важности, јер је утврђивао канонску наследност православне црквене власти у Пољској од власти Московског Патријарха, дакле и од Московског сабора, који је њега – Патријарха – изабрао. Дакле, његово преосвештенство архиепископ Георгије је у својству привременог заменика Варшавског архиепископа Серафима истовремено био именован за патријарашког егзарха с правима обласног митрополита. Овде не можемо да не истакнемо и околност да је овај документ од првостепене важности канцеларија Светог Синода Православне Цркве у Пољској први пут објавила тек десет година касније, тачније, 1931. године кад је ова канцеларија израдила реферат за Први помесни сабор – "Правни положај Свете Аутокефалне Православне Цркве у Пољској". Узрок оваквог оклевања крије се, очигледно у томе што митрополит Георгије, незадовољан привременим карактером свог намештења овај документ својевремено не само да није објавио, већ чак ни остале јерархе није упознао с њим, без обзира на њихове захтеве, издајући, међутим, себе у писмима која им је упућивао за сталног егзарха и архиепископа с правима обласног митрополита.

Ово скривање званичног документа, који је архиепископ Георгије као првојерарх био обавезан да објави осталим епископима и без чијег објављивања они нису имали права да му се потчињавају послужило је касније као узрок првог конфликта између архиепископа Георгија и владика Елевтерија Литванског и Виљнуског и Владимира Гродњенског. Добивши декрет о свом постављењу архиепископ Георгије је отпутовао из Почајева у Кременец, а отуда у Варшаву. У међувремену, кад се коначно показало да је немогуће да у Варшаву допугује архиепископ Серафим и кад је он поднео Московском Синоду молбу да буде разрешен с Варшавске катедре, а истовремено је и Његова Светост Патријарх Тихон добио од пољске владе молбу да у чин митрополита буде унапређен архиепископ Георгије, Московски Синод је размотривши оба ова предмета послао на име архиепископа Георгија декрет од 17/30. јануара 1922. године под бр. 58 којим се архиепископ Серафим разрешавао, у складу са својом молбом, управљања Варшавском епархијом, а архиепископ Георгије је постављен за митрополита Варшавског с правом ношења беле камилавке с крстом и крста на митри и поверена му је на привремену управу и Холмска епархија. Истовремено је добијен и други декрет Московског Синода под бр. 84, којим је саопштено да су "по благослову Његове Светости Патријарха Свети Синод и Највиши црквени савет заједнички размотрили израђену Уредбу о управљању Православном Црквом у Пољској и ОДРЕДИЛИ: 1) да се одобри нацрт Уредбе о управљању Православном Црквом у пољској држави који се доставља у прилогу и 2) да се овај нацрт упути пољској влади ради добијања њене сагласности на спровођење ове Уредбе у живот." У овим декретима пажњу привлачи то што Московски Синод више није називао архиепископа Георгија као раније егзархом целе Пољске, већ само митрополитом Варшавским и осим Варшавске епархије није му наложено да управља целом Православном Црквом у Пољској, већ само "и Холмском епархијом." У своје време због овога су се распламсали спорови и полемика, јер је митрополит Георгије као и раније

сматрао да има права обласног митрополита. Лица која су била заинтересована за црквене ствари обратила су због тога ради разрешења овог питања Патријарху Тихону лично и добила следеће меродавно објашњење, које је такође познато Варшавском Синоду: "Божијом милошћу патријарх Московски и целе Русије Тихон: На свеопште знање преосвећених архипастира, достојних поштовања пастира и верне деце патријарашке области Наше у вези с питањем о границама канонске јурисдикције покојног Варшавског митрополита Георгија објављујемо следеће: 1) Покојни митрополит Георгије којег смо именовали на Варшавску катедру у јануару 1922. године био је само епархијски архијереј Варшавске епархије с почасном титулом "митрополита", а ову титулу смо покојном дали у складу са жељом владе Пољске која је била изражена преко амбасадора. 2) Покојни митрополит Георгије није био "митрополит целе Пољске", тј. канонске јурисдикције "обласног митрополита" покојни није имао, јер "Уредба о врховном управљању Православном Црквом у држави Пољској", која је израђена при Московској Патријаршији и коју смо својевремено послали влади Пољске с молбом да на њу одговори иста до данас није вратила и одазив с њене стране у вези са садржајем "Уредбе" није уследио, због чега поменута "Уредба" о највишој црквеној управи у пољској држави није коначно одобрена и није ступила на закониту снагу. Дато у Богом спасаваном граду Москви, година од Рођења Христовог 1925. Нашег патријараштва осма, месеца марта, 24. дана (печат и потпис) – Тихон, Патријарх Московски."

Из наведених докумената није тешко закључити да су "права обласног митрополита" довођена у зависност од пристанка пољске владе на увођење у живот горе наведене Уредбе. Дакле, митрополит Георгије је требало, чинило се, да одмах достави Уредбу Патријарха пољској влади и да чека на њено решење. Одбијање њеног признавања није било могуће, јер, као прво, у Уредби није било ничега што би противречило пољском Уставу, а као друго пољска влада до тада није одбијала Православној Цркви било шта што је она захтевала као канон који у њој важи. У случају да ју је пољска влада признала, а затим Патријарх коначно благословио, ова Уредба је могла бити одмах спроведена у живот и самим тим Православна Црква у Пољској постала би канонски аутокефална, а митрополит би по овој истој Уредби постао њен канонски поглавар који делује у складу с овом Уредбом и на основу ње. Међутим, ако би се, неочекивано, од стране владе Пољске појавиле неке примедбе на Уредбу, требало би је одмах вратити у Москву Патријарху ради евентуалних измена.

А шта је учинио митрополит Георгије? Пре него што је добио декрете Московског Синода митрополит Георгије 24. јануара 1922. године сазива у Варшави сабор епископа у саставу 3 архијереја: самог митрополита Георгија, епископа Дионисија и епископа Пантелејмона. Архиепископ Литвански и Виљнуски Елевтерије није ушао у састав сабора, јер Виљнуска област тада још није била званично припојена Пољској, а Гродњенски епископ Владимир је због болести стигао тек на трећу седницу сабора. Отварајући седницу сабора митрополит Георгије је у својој беседи указао на значај сабора за уређивање живота Православне Цркве на територији Пољске, као и на државни значај сабора. Затим је у име владе Пољске Сабор поздравио директор Департмана за вероисповести И.Пекарски, који је отварању Сабора присуствовао заједно с чиновницима Министарства за вере г-дином Пјентаком и г-дином Стржалковским. Након отварања сабора прочитан је текст конкордата у вези с питањем положаја Православне Цркве у Пољској у две редакције (владиној и егзархата) и дате су смернице за усаглашавање обе редакције. Прихватање овог конкордата представљало је главни предмет којим се бавио први сабор епископа у Пољској.

Разматрање текста конкордата трајало је неколико седница сабора. Овај текст је био, у складу с примедбама и жељама свих чланова сабора знатно измењен и влада га је понудила сабору на потписивање 28. јануара 1922. године. Предлажући измењен, по жељама чланова сабора, текст конкордата директор Департмана за вероисповести Пекарски је изјавио да се његове "основне одредбе" одликују тако добронамерним

карактером према Православној Цркви каквих нема ни у једној другој земљи и да због тога влада не може ни да помисли да би ове жеље могле да наиђу на негативну реакцију епископа. Уједно, директор Пекарски није могао да сакрије да би негативан однос епископа према конкордату био за пољску владу веома жалостан и да би на најнепожељнији начин могао да се одрази на судбину Православне Цркве у Пољској. Без обзира на то епископи Владимир и Пантелејмон који су разматрали текст конкордата и уносили у њега много исправки одбили су да потпишу "основне одредбе" и сабор се завршио само такозваним "Привременим правилима о односима између Цркве и државе", која је влада издала 30. јануара 1922. године у виду административног налога.

На последњој седници сабора, на дан издавања "Привремених правила" егзарх, митрополит Георгије је изјавио члановима сабора да скида са себе одговорност за евентуалне репресије према Православној Цркви од стране владе до којих може доћи услед тога што епископи Владимир и Пантелејмон нису потписали конкордат и одговорност за то је пребацио на наведене епископе. Следећег дана чланови сабора били су позвани у Министарство вера ради потписивања "Привремених правила" и епископ Пантелејмон који је одбио да их потпише и прими на извршење истог дана је морао, не свраћајући у свој епархијски град, да отпугује у Мелецки манастир као јавни противник законских одлука власти. Овакво излагање "Дела првог сабора епископа" наведено је у књизи архиепископа Алексија (учесника истог овог сабора у својству једног од његових секретара) – која је издата 1937. године "У вези с историјом Православне Цркве у Пољској у току 10 година када је на њеном челу био Његово Блаженство митрополит Дионисије (1923-1933.)" – Варшава, Синодална штампарија, 1937.г.

Још пре заточења епископа Пантелејмона у Мелецки манастир из Пољске је био прогнан епископ Вољски Сергије (Корољов) који је уз помоћ лукавства био намамљен да из Јаблочинског манастира дође у град Лублин, у вези с, наводно, црквеним пословима, а тамо ухапшен и без ствари и новца протеран у иностранство. У писму упућеном на име митрополита Георгија 24. маја 1922. године под бр. 4115 Министарство вера је саопштавало (тек након фактичког прогонства) да је епископ Сергије (у писму је назван само архимандритом) "прогнан у Чехословачку одлуком административних власти као странац, због своје политичке делатности која се духовном делатношћу нема никакве везе."

У априлу месецу исте ове 1922. године у Москви је био ухапшен и утамничен његова светост Патријарх Тихон, а у Москви је створен, такозвани Црквени комитет.

У другој половини маја исте ове године у Почајевској Лаври је одржан, под председавањем митрополита Георгија, нови сабор епископа у Пољској, на којем је постављено питање о ставу Православне Цркве у Пољској према московским догађајима, односно хапшењу патријарха Тихона и оснивању самовољног Црквеног Комитета.

На овом Сабору митрополит Георгије је покушавао самовољно да уведе аутокефалност Православне Цркве у Пољској и понудио је следећу резолуцију:

"До обнављања делатности Највише црквене управе у Москви на челу с Његовом Светошћу Патријархом све ствари које околности захтевају треба решавати на лицу места и не треба примати никакве налоге од Црквеног комитета који је створен у Москви на незаконит начин."

Ова резолуција је наишла на отпор од стране архиепископа Виљнуског Елевтерија и Гродњенског епископа Владимира који су у њој предложили исправку у смислу да за "решавање свих ствари које захтевају околности" треба ангажовати Локални обласни сабор у саставу епископа и представника клира и мирјана, а питања која спадају у надлежност Његове Светости Патријарха и Светог Синода треба да решава сабор епископа једногласном одлуком.

Већ приликом самог отварања мајског сабора епископа појавила су се принципијелна размимоилажења међу његовим учесницима. Тако су архиепископ Елевтерије и епископ Владимир поднели сабору званичну изјаву у којој су указивали на то

да "у складу с чланом 37 и напоменама уз њега "Уредбе о Православној Цркви у Пољској" Највишу црквену управу организује Црквени сабор који одређује њен састав, права и обавезе." Због тога су јерарси потписници молбе молили председника сабора, митрополита Георгија "да предузме све мере за сазивање сабора у најкраћем року" и одбили су да разматрају питање оснивања Највише црквене управе. Осим тога, исти ови епископи су истакли одсуство епископа Пантелејмона и Сергија на сабору и нагласили да се "због очигледне непотпуности сабора створио однос његових чланова који је исти као што је био на сабору у Варшави кад није дозвољено учествовање архиепископа Литванског и Виљнуског Елевтерија – два према два, с превагом гласа председника."

Због тога су јерарси потписници молбе молили да се "приликом гласања одлучујући значај да само апсолутној већини гласова" сматрајући да је у противном њихово учествовање на сабору бесмислено. На крају су архиепископ Елевтерије и епископ Владимир протествовали против тога што су "за дужности секретара била ангажована случајна лица, која немају директне везе са сабором."

Међутим, изјаве двојице јерарха митрополит Георгије није узео у обзир и на то је рекао да поступак разматрања ствари на седници спада у његову надлежност. Тада су архиепископи Елевтерије и епископ Владимир изјавили да су лишени било какве могућности да и даље учествују на седницима сабора и напустили су салу за седнице.

Тек у њиховом одсуству Сабор је прихватио (без икаквог гласања) резолуцију коју је предложио митрополит Георгије о решавању свих црквених ствари на лицу места, као и предлог митрополита о томе да се у чин епископа унапреди архимандрит Александар (Иноземцев).

Међутим, и влада Пољске и митрополит Георгије су ипак сматрали да је за доношење тако важне одлуке као што је питање аутокефалног устројства Цркве потребно јединство, барем епископата, и због тога митрополит Георгије сазива трећи сабор епископа у јуну месецу исте ове 1922. године у Варшави. Међутим, ни овај сабор није донео очекивано јединство. Треба истаћи то да је влада Пољске, након заточења у тамницу Московског Патријарха Тихона све више и више инсистирала на брзом проглашавању аутокефалности Православне Цркве у Пољској указујући на престанак постојања канонске црквене власти у Москви и недопустивост за пољску државу да Православна Црква у Пољској буде у зависности од безбожне власти, у чијем заробљеништву је био Његова Светост Патријарх и по чијим директивама је деловао Црквени комитет основан у Москви.

Кад је на јунском сабору епископа била објављена владина декларација Виљнуски архиепископ Елевтерије и Гродњенски епископ Владимир су разматрајући ово питање поднели митрополиту Георгију следећу писану изјаву: "Саслушавши владину декларацију сматрамо да нам је дужност да о њеном садржају изјавимо следеће: ситуацију која је настала у Москви, ако је веровати приватним информацијама, – хапшење Његове Светости Патријарха, укидање Највише црквене управе и стварање самовољног Црквеног комитета сматрамо привременом појавом, која не даје права да се разматрају тако ванредне мере као што је примена питања аутокефалности у овом или оном степену.

Што се пак тиче привремених мера за управљање локалним црквеним пословима у вези с овим питањем остајемо при истом мишљењу, које смо изложили у формули која је предложена на сабору епископа у Почајевској Лаври, а то је следеће: 1. док се не обнови делатност Највише црквене управе на челу с Његовом Светошћу Патријархом све послове које захтевају околности треба решавати на лицу места на онај начин или у оним институцијама које укаже Локални обласни црквени сабор у саставу епископа и представника клира и мирјана. А до тада питања која се тичу локалне Цркве и која се односе на положај и компетенцију Његове Светости Патријарха и Светог Синода решава сабор епископа својом једногласном одлуком. У овом периоду не треба примати никакве налоге од Црквеног комитета незаконито створеног у Москви; 2. треба остати у потчињености Његовој Светости Патријарху и након његовог поновног ступања у

управљање Руским Патријархатом обавестити га о свему што је било предузето, а што прекорачује права аутономне Православне Цркве у пољској држави и замолити га за одобрење."

Овде ће бити уместо да се успут каже неколико речи о покренутом питању аутокефалности. Ово питање прекорачује компетенцију епископа.

По историјском проучавању овог питања, чак и пољског научника, аутокефалност може бити остварена уколико постоје четири услова: 1. воља народа, који ствара аутокефалну Цркву, 2. сагласност Цркве из које се издваја нова Црква, 3. признавање нове Цркве од стране других аутокефалних Цркава и 4. сагласност владе оне државе у којој се нова аутокефална Црква оснива (в. варшавске пољске новине "Куријер Варшавски" од 5. фебруара 1922. године).

Отуда следи да је први и главни услов за аутокефалност воља народа, пре чијег изражавања се никакве накнадне мере на остваривању аутокефалности не могу предузимати. С овим је потпуно у складу § 6 "Уредбе о управљању Православном Црквом у пољској држави", коју су одобрили Његова Светост Патријарх и Највиша црквена управа, а у овом параграфу је као највиши орган управе локалне Православне Цркве наведен Црквени сабор, а не само сабор епископа.

Па ипак, ова канонски потпуно основана изјава двојице јерарха није узета у обзир и Варшавски сабор епископа гласовима митрополита Георгија, архиепископа Дионисија и епископа Александра је 14. јуна 1922. године донео следећу одлуку:

"Сабор православних архијереја, због црквене пометње и расула у Русији, нема ништа против аутокефалности Православне Цркве у Пољској и спреман је да ради у Пољској на принципима аутокефалности, уверен је у добру сарадњу с пољском владом у складу с основама Устава, међутим, под условом да пољска влада добије за аутокефалност благослов Константинопољског и других патријараха, исто као и поглавара аутокефалних Цркава – Грчке, Бугарске и Румунске, као и патријарха Московског ако се исти врати на власт и ако патријаршија у Русији не буде укинута."

Очигледна самовоља и антиканонска "дела" "сабора" епископа, које је сазвао митрополит Георгије, природно, нису могли да не изазову разумљиве протесте епископа, који се нису сложили с одлукама донетим на овим "саборима", као и протесте од стране православног верујућег народа.

Већ 12. марта 1922. године архиепископ Елевтерије и епископи Владимир и Сергије упутили су Његовој Светости Патријарху Московском Тихону опширан реферат у којем се говорило:

"Главни циљ Варшавског сабора епископа одржаног у јануару 1922. године било је спровођење сачињене "Уредбе о Највишој управи Православне Цркве на територији пољске државе", коју је сачинио високопреосвећени егзарх и конкордата који је предложила влада и који уводи аутокефалност, која није дословно тако названа, али је то фактички и потпуно поробљавање локалне Цркве од стране световне власти. Ради остваривања овог циља био је допуштен вештачки избор састава сабора.

Тако од 6 епископа који су имали канонско право да учествују на сабору четворица нису давала наду да ће пристати на оба наведена нацрта закона и зато су на њих биле примењене следеће мере:

Епископ Бељски Сергије је био потпуно одстрањен од учествовања у раду сабора под изговором да је он, наводно, као прво викарни епископ, а као друго није га признала влада, иако су се на саборима других области, на пример, Кијевске, викарни епископи позивали на учествовање, без обзира на бројнији састав тамошње хијерархије. Што се тиче тога да епископа Сергија влада није признала, за то је крив искључиво сам егзарх Георгије, који је одбио да се заузме за ово упркос налогу Ваше Светости и посебној молби у вези с овим предметом Варшавске и Холмске духовне консисторије.

Архиепископу Елевтерију није било дозвољено да дође на сабор под изговором да је он у иностранству, јер има резиденцију у средњој Литванији. У ствари, већи део његове

епархије улази у састав пољске државе и због управљања овим делом архиепископ је у сталној вези с представницима пољске власти које признају његову јурисдикцију и пружају му сваку помоћ. Изјава о "иностраниности" Виљнуског архиепископа први пут се појавила у септембру претходне године из уста егзарха Георгија кад је исти убеђивао епископа Пантелејмона да не путује у Виљнус на сабор који је сазвао архиепископ Елевтерије. То је тачка гледишта егзарха.

Сама, пак, пољска влада никада слична гледишта није изрицала, већ је напротив, у вези с општецрквеним питањима, као што је на пример, управа епархијама Варшавском и Холмском организовала саветовање управо у Виљнусу код преосвећеног Елевтерија. А да и у овом случају до недозвољавања архиепископу Елевтерију да учествује у Варшавском сабору није дошло на иницијативу пољске владе, већ услед утицаја егзарха Георгија на њу види се из следећег:

На дан отварања сабора кад је приликом представљања епископа који су допутовали на сабор епископ Пантелејмон изразио пред премијером жалост због непотпуности сабора, јер није позван архиепископ Елевтерије, премијер се крајње зачудио и наложио је да се хитно телеграмом на сабор позове архиепископ Елевтерије, што је и било учињено. Приликом повратка од премијера егзарх Георгије је не стидећи се присуства секретара министра у најоштријој форми изразио своје негодовање епископу Пантелејмону због иницијативе коју је овај показао, а након доласка Виљнуског архиепископа у Варшаву одбио је да му дозволи да учествује на сабору позивајући се на други, потпуно супротан налог истог овог министра који је у виду одлуке егзарх издејствовао уз помоћ својих "експерата" као одговор на одлуку сабора о нужности позивања Виљнуског архиепископа.

Одстрањивањем двојице епископа који нису били сагласни с њим егзарх је ослабио опозицију тако да је од епископа који су учествовали на седници двојица било за, а двојица против прихватања нацрта закона, с одлучујућим гласом председника. Осим тога, егзарх Георгије је без обзира на протест епископа Пантелејмона на то да на епископском сабору буде дозвољено присуство лица у презвитерском чину ипак оставио на сабору архимандрита Александра, протојереја о.Громадског и свештеника о.Мартиша као секретаре и стручњаке одбивши понуду епископа Владимира у приватном разговору да преузме обавезе секретара.

Ни нацрт конкордата који је егзарх добио од владе још почетком децембра, ни нацрт Уредбе о Највишој црквеној управи које је сам израдио нису били благовремено послати епископима који су били позвани на сабор на претходно упознавање, као што им нису били дати по доласку на сабор, без обзира на њихове многобројне и упорне молбе.

На седницама сабора у пуном саставу нацрт конкордата је само два пута прочитан: први пут ради упознавања, други пут у коначној редакцији. Након овога егзарх је изразио увереност да ће сви јерарси потписати конкордат, јер ће се иначе његово непотписивање сматрати за акт непријатељски према влади и нанеће непоправљиву штету, за шта ће сва одговорност пасти на оне који га не потпишу.

Кад је на седници 15/28. јануара преосвећени Владимир изјавио да се пре потписивања конкордата ипак треба пажљивије упознати с његовим садржајем и подврћи га разматрању по члановима на сабору у чији ће састав улазити само епископи, егзарх је прочитао молитву и објавио да је седница затворена. А одмах затим је послао епископима, који га нису потписали, ултимативни захтев да саопште до 6 часова увече да ли су сагласни да потпишу коначну редакцију конкордата како би њихову одлуку саопштио премијер-министру.

На крају, егзарх је захтевао од епископа који се нису сложили да потпишу конкордат да потпишу још неки необичан акт, који им је дат, да ће "све погубне последице одбијања да потпишу конкордат пасти на њих".

И заиста, тешке последице због одбијања потписивања конкордата погубног за локалну Цркву убрзо су уследиле за епископе који га нису потписали и то пре свега по

епископа Пантелејмона. Његов положај је посебно трагичан и насиље над њим је крајње вапијуће. Пољак пореклом, као човек који је негодовао због насиља које је примењивано на Пољаке у време старог режима, допутовао је у своју домовину с посебном жудњом да јој послужи, не идући међутим, на компромис са својом вером и чак ни не помисливши да ће се у Пољској у 20. веку понављати исте оне грешке и насиља на које је раније с таквим болом реаговала његова душа.

Тако, пошто је на Варшавском сабору након одстрањивања двојице епископа који нису дали свој пристанак, сав успех конкордата и његовог спровођења зависио од придобијања на своју страну гласа преосвећеног Пантелејмона, егзарх му је посветио посебну бригу и сместио га у одаје егзарха под стални надзор и утицај преосвећеног Дионисија, протојереја о.Громадског и свештеника о.Мартиша, док је другим епископима било стављено да се сами побрину за свој смештај и издржавање. Покушаји преосвећеног Пантелејмона да доведе на сабор архиепископа Елевтерија су, као што је речено, изазвали најоштрији прекор од стране егзарха и ванредне мере за спречавање овог корака. Исто тако, сви покушаји епископа Пантелејмона да добије у руке нацрте о којима се дискутовало наишли су на најодлучније одбијање. Кад се епископу Пантелејмону посрећило да тајно препише део конкордата и да га у штампу егзарх је престао чак и секретару о.Громадском да поверава послове и након седнице односио их је у своју собу.

По завршетку сабора на преосвећеног Пантелејмона је била примењена посебна мера у циљу да се ипак добије његов пристанак на конкордат. Преко секретара министра му је било понуђено да се задржи у Варшави. После одласка других епископа који су одбили да потпишу конкордат (за шта се сазнало), епископ Пантелејмон је 6. фебруара по новом календару позван код премијер-министра где је директор политичког департмана у присуству чиновника департмана за вере показао владици исти овај конкордат, само издат у облику "Привремених правила" потписаних од стране министра и понудио му да потпише ова правила ради њиховог презицног спровођења у Пинско-Новогрудској епархији којом је владика управљао. Кад је преосвећени Пантелејмон одбио да их потпише и објаснио принципијалне мотиве за овакво своје одбијање било му је уручено саопштење, које је министар потписао још 30. јануара, о томе да је разрешен, по споразуму се егзархом Георгијем, од управљања Пинско-Новогрудском епархијом.

Молба преосвећеног Пантелејмона да му се дозволи да живи у Виљнусу или Гродну била је одбијена и објављено му је било да ће бити одведен у један од манастира по договору с егзархом.

Егзарх је епископу Пантелејмону послао писмо у којем је изјавио да с обзиром на то да овај није признавао права егзарха, да је покушавао да га оклевета пред владом (о чему је сачињен одговарајући акт 15/28. јануара који су потписали представници владе) и пошто је уопште, допустио дејства која не иду у корист Православној Цркви, "егзарх одбија да се заузме за њега код владе. За место боравка, по договору с преосвећеним Дионисијем, егзарх је за пострадалог одредио разрушени Мелецки манастир. Била је одбијена молба епископа Пантелејмона да макар један дан остане како би се помолио у цркви и посаветовао с лекарима. У пратњи агента одведен је у Мељце и смештен у малу келију полуразрушеног манастира. Без обзира на то што је био Велики пост преосвећеном Пантелејмону није било омогућено да служи. На молбу архиепископа Елевтерија и епископа Владимира да се заступи за пострадалог егзарх је одговорио потпуним одбијањем мотивишући га тиме да не може да дозволи да буде епископ онај ко му подмеће ногу."

Ништа мање од судбине епископа Пантелејмона није била трагична судбина архимандрита Смарагда (Латишенкова) именованог за епископа, који је био познат као чврсти противник аутокефалних тенденција и поборник јединства Цркве. На основу непроверене оптужбе архимандриту Смарагду је било забрањено да служи.

Оваква су освећена "дела" Варшавског сабора епископа из јануара 1922. године, међутим, и дан-данас је заправо непознато да ли је од пољске владе уследио било какав акт признавања или непризнавања Уредбе добијене из Москве.

Ипак, утврђена је чињеница да је покојни митрополит Георгије нацрт Уредбе који му је био дат само ради упознавања послао свим епархијским архијерејима ради испуњења и то не у оригиналном, већ нетачном облику, избацивши из њега читав низ чланова и параграфа који му се нису свидели (на пр. 3, 6, 7 и др.), који су били од суштинског значаја (на пример, о зависности – у суштини, само номиналној – од Московског Патријарха, о правима сабора и саборних управа) и захтевао је од епархијских епископа да одмах уведу ову Уредбу у нетачном облику.

Непристајање на то од стране Виленског архиепископа Елевтерија и Гродњенског епископа Владимира, имало је за последицу по њих, једног за другим, лишавање катедри.

О томе какав је био однос Московске Патиријаршије према православном верујућем руском народу који се објединио у "Савез православних парохија у Пољској", најбоље сведочи следеће писмо његове светости патиријарха Тихона од 1/14. фебруара 1922. године под бр. 134 на име овог Савеза:

"Упознавши се са задацима и карактером делатности Савеза православних парохија насталог на територији пољске државе, дајемо Наш благослов за даљи рад овог Савеза и молимо Свевишњег да помогне делатности Савеза усмереној на добробит Свете Православне Цркве."

Глава III

Негативан однос православног становништва у Пољској према аутокефалности. Епархијске скупштине представника клира и мирјана у Виљнусу и Гродну. – Лишавање епископских катедри Виљнуског архиепископа Елевтерија и Гродњенског епископа Владимира. – Хапшење и одвожење архиепископа Елевтерија у Краков и његово заточење у римокатолички манастир. – Хапшење и одвожење из Гродна епископа Владимира. – Меморандум православних епископа Руске Заграничне цркве, који нису одобравали дејства митрополита Георгија и реакција на њега Светог Синода Православне Цркве у Пољској.

Треба ли говорити о томе с каквим негодовањем је православно становништво Пољске дочекало вест о тежњи епископа који су се приклонили пољској влади и одступили од канонског општења с Мајком-Руском Црквом са жељом да уведу фактичку аутокефалност Православне Цркве у обновљеној пољској држави?

Расположење руских православца се најјаче одразило у одредбама Виљнуске и Гродњенске епархијске скупштине представника клира и мирјана.

Већ 30. јуна 1922. године, односно друге недеље после трећег сабора епископа одржаног у Варшави на којем је донета одлука о одвајању од Московског Патријаршије, дакле - фактички је била проглашена аутокефалност, одржан је у граду Виљнусу епархијски конгрес представника клира и мирјана који је донео следећу одлуку:

"С душевном тугом запажајући да три јерарха Православне Цркве у Пољској, укључујући и митрополита Варшавског Георгија, користећи потресе које тренутно доживљава Руска Црква улажу све напоре како би одвојили себе и своју паству путем који није предвиђен никаквим канонима и немајући за то саборну изјаву о вољи свог народа – паству од своје Мајке-Цркве, епархијска скупштина клира и мирјана Литванске епархије принуђена је да изјави у име целе литванске пастве да она и у будуће, док се ово питање не реши на канонски начин, сматра себе саставним делом оне Цркве којој је до сада припадала, да у овом часу кад је Његова Светост Патријарх у заточеништву осећа нарочито тесну духовну везу с њим, да дубоко пати због оних који се одвајају и у име мира Христовог преклиње их да не чине тај корак на овај начин, већ да се за решавање

овог питања, као и других ствари везаних за црквено уређење црквене управе у Пољској сазове црквени обласни сабор у пуном саставу који одговара канонима и пракси Руске Цркве и који се састоји од клира и мирјана. Док пак овај сабор не буде одржан, док не буде васпостављена нарушена "Уредба о Највишој црквеној управи у пољској држави", док се они који су се одвојили поново не сједине и док се не успостави јединство треба се уздржавати од свих налога везаних за проглашавање аутокефалности. Ову одлуку треба саопштити: 1. митрополиту Варшавском Георгију, 2. влади Пољске, 3. свим епархијским архијерејима, укључујући епископа Пантелејмона Пинског и Новогрудског, 4. Руској Црквеној управи у иностранству, 5. свим аутокефалним Црквама, 6. Његовој Светости Патријарху Тихону, ако то буде могуће. Осим тога Скупштина у име све пастве изјављује да ће по овом питању остати верна и у потпуном јединству са својим канонским поглаварем и архипастирем архиепископом Елевтеријем."

У исто време Литванска епархијска скупштина наложила је Епархијском савету да "изрази у име све православне духовне пастве Литванске епархије утамниченом мученику Његовој Светости Патријарху Сверуском Тихону дубоко и срдечно саосећање безгранично оданих Његовој Светости духовних синова; треба му саопштити да сва Литванска Православна Црква састрадава Његовој Светости и моли Свевишњег за избављење Његове Светости из окова, од туге и напасти и уједно вапије и одлучно изјављује протест и своје дубоко негодовање пред свим културним хришћанским светом против безбожних целата-мучитеља Његове Светости и угњетача Православне Цркве у Русији."

Такав је био став према питању аутокефалности Православне Цркве у Пољској Литванско-Вилњуске епархије која је бројала око 200 парохија.

Две недеље касније, тачније, 14-15. јула 1992. године, одржан је епархијски конгрес представника клира и мирјана Гродњенске епархије и он је донео следећу одлуку:

"Узимајући у обзир да се по канонима Православне Цркве: 1) аутокефалност даје само појединим народима, а не државама; 2) да се даје само у случају да за њу моли и покушава да је оствари сав народ или барем његов већи део; 3) да тако озбиљно, коренито и од изузетне важности питање црквеног живота као што је увођење аутокефалности може бити разрешено само на правилно сазваном обласном црквеном сабору епископа и представника клира и мирјана целе области; 4) да аутокефалност постаје законита форма црквеног живота само од момента кад се за њу добије благослов свих православних патријараха и пре свега Патријарха Московског и сагласност свих аутокефалних Црква и констатујући да:

1. Белоруси и Украјинци у данашњој Пољској чине само мали део ових народа; 2. да они аутокефалност нису никад тражили; 3. да обласни сабор за изразу форме Највише управе Православне Цркве у Пољској није био сазван и 4. да благослов за аутокефалност од источних патријараха аутокефалних Православних Црква није добијен, - епархијски конгрес види у акту о увођењу аутокефалности Православне Цркве у Пољској, који су потписала само тројица епископа Пољске, насиље над религиозном свешћу православног народа Пољске, узурпацију његових законитих права, која су му дата 17. марта 1921. као и нарушавање канона Свете Цркве и у име свег православног становништва Епархије изјављује најодлучнији протест против аутокефалности која му се намеће, изражава непоколебљиву и чврсту вољу да и даље, док ово питање не буде решено на обласном Црквеном сабору пребива у братском јединству и општењу с Православном Руском Црквом с којом је везан нераскидивим историјским везама у општецрквеном животу, у синовском послушању и канонском потчињавању њеном највишем руководиоцу и оцу Патријарху Московском Тихону, на чијем је законитом изборању учествовао преко својих представника на Московском Сабору 1917. године.

Гродњенска епархија, уверивши се да је епископ Владимир који је на челу њене управе у питању о аутокефалности стајао на чисто канонској тачки гледишта изражава владици за то своју синовску захвалност и с најдубљим поштовањем моли да и у будуће у

изградњи црквеног живота остварујући вољу епархије иде овим путем у општењу са својом паством.

Ову одлуку треба послати: 1. свим аутокефалним Црквама; 2. Руској црквеној управи у иностранству; 3. свим свјатејшим патријарсима, укључујући и Московског Тихона; 4. свим православним епископима у Пољској; 5. митрополиту Варшавском Георгију и 6. пољској влади.

Горе наведену одлуку епархијски конгрес је донео једногласно."

У исто време је Гродњенски епархијски конгрес представника клира и мирјана због гласина које су почеле да се шире, а и директних тврдњи у штампи о томе да ће епископ Владимир бити насилно одстрањен од управљања Гродњенском епархијом, и да је на његово место одређен настојатељ цркве при амбасади у Берлину архимандрит Тихон (Љашченко), којег је митрополит Георгије специјално ради хиротоније позвао у Пољску, изјавио да он – конгрес – "не размишља о себи као епархији другачије осим у тесном јединству с непоколебљивим заштитником Православне Цркве преосвећеним Владимиром и свим силама ће се са своје стране противити сваком незаконитом насиљу или дејству усмереном против свог поштованог оца и архипастира којег сви ватрено воле."

Одлуке Виљнуског и Гродњенског епархијског конгреса представника клира и мирјана коштале су архиепископа Елевтерија и Владимира њихових катедри.

Већ се у септембру месецу 1922. године појавила одлука Светог Синода који је организовао митрополит Георгије, којом је "због антиканонске, наводно документима доказане, делатности архиепископа Елевтерија, која служи развоју нереда и анархије у црквеном животу у Пољској, делатности која не само да се не мења у свом карактеру у последње време, већ поприма претећи карактер, - и било је **ОДЛУЧЕНО**: ради добра и користи Православне Цркве у Пољској одстранити архиепископа Елевтерија од управљања Литванском и Виљнуском епархијом у границама Пољске сматрајући га архиепископом Литванским само у границама Ковенске Литваније."

Истом овом одлуком Синода привремена управа Виљнуско-Литванском епархијом, при чему се она називала само Виљнуском, била је поверена митрополиту Георгију лично, а о разрешењу с дужности архиепископа Елевтерија било је саопштено пољској влади "ради одговарајућих налога с њене стране."

У навечерје празника Покрова Мајке Божије (1/14. октобра 1922. године) влада Пољске је реализовала синодалну одлуку: архиепископ Елевтерије је био ухапшен у својим одајама после свеноћног бденија, које је служио у храму виљнуског Свето-Духовског манастира. У пратњи административних и полицијских чиновника архиепископ Елевтерије је из Виљнуса одвежен у Краков и заточен у римокатолички манастир отаца камедула. Тамо је провео четири месеца, а затим је био послат у иностранство, у престоницу Литваније – град Ковно.

За време заточеништва архиепископа Елевтерија његов син (архиепископ Елевтерије је био од удових свештеника) је покушавао да добије дозволу да се види с оцем, али му ни то није дозвољено. Архиепископ Елевтерије је молио да му се дозволи да дође у Краков, у манастир, код православног монаха, који би могао да га исповеди и причести Светим Тајнама, али је влада Пољске и то одбила.

Тада је један млади свештеник Виљнуске епархије (о.Анатолије Кирик) ошишао косу и браду и у световној одећи, сакривши испод одеће Свете Дарове дошао у манастир у обличју обичног ходочасника и тамо је све испричао оцима камедулима. Ови, као хришћани, нису могли да не отворе врата своје обитељи пред Светим Тајнама.

У граду Ковну архиепископ Елевтерије је остао до почетка другог светског рата, а до тог времена је био награђен чином митрополита. Из Ковна се архиепископ Елевтерије обратио с неколико архипастирских посланица својој литванско-виљнуској пастви, а кад је град Виљнус почетком другог светског рата, био предат Литванији, митрополит Елевтерије се вратио у свој епархијски град и поново је почео да управља Литванском епархијом, на чијем челу је остао до свог упокојења.

Следећег дана након хапшења и одвожења архиепископа Елевтерија у Краков у Виљнус је допутовао архимандрит Антоније (Марценко) којег је послао митрополит Георгије и који је донео одлуку митрополита о преименовању Литванског епархијског савета у Виљнуску духовну консисторију и о именовану за њене чланове истог овог архимандрита Антонија, протојереја Михаила Плиса, протојереја Александра Сосновског и предавача Виљнуске Белоруске гимназије Симеона Рак-Михајловског. За секретара Консисторије био је постављен инспектор исте ове Белоруске гимназије Николај Краснински.

Свештеници Михаил Кушнев и Јосиф Ђичковски који су до тада били чланови Литванског епархијског савета и предавачи Виљнуске (Литванске) духовне семинарије В.К.Недељски и В.А.Предтечевски, исто као и секретар епархијског савета (он је био и в.д. ректора Духовне семинарије) и В.В.Богданович били су разрешени ових дужности. В.В.Богданович и В.К.Недељски били су учесници на Московском Помесном Сабору 1917-1918. године, обојица с високим школским образовањем и били су изузетни познаваоци црквених канона.

Архимандрит Антоније (Марценко) је веома брзо "реорганизовао" епархијску Виљнуску управу, а убрзо је била извршена и "реорганизација" Литванске (Виљнуске) духовне семинарије чији су предавачи одбили да сарађују с новом црквеном влашћу.

На крају, био је одстрањен и Гродњенски епископ Владимир. Дуго нису могли да ухвате овог архипастира, којег је народ веома волео. Народ је дању и ноћу чувао архијерејску резиденцију и чиновници владе Пољске који су послати да спроведу одлуку Светог Синода од 12. октобра 1922. године о одстрањивању епископа нису могли да изврше налог који им је био дат. И тек кад су дошли по други пут чиновници су провалили на споредна врата архијерејске домаће цркве и кроз њих, тајно од народа, спровели епископа из његових одаја и одвезли из Гродна. Епископ Владимир је био заточен у Дермански манастир у Волињу.

Ове вапијуће чињенице сећао се владика Владимир у "Посланици вазљубљеној деци нашој у пољској држави" коју је издао заједно с архиепископом Елевтеријем и епископом Сергијем у мају 1926. године.

"Немогуће је заборавити," говорило се у овој "Посланици", "како сте ви, гродњенска децо, сазнавши да власти хоће да узму и заточе вашег архипастира, окупивши се у хиљадама дању и ноћу окруживали час кућу, час храм, у којем је последње тренутке проводио будући сужањ, не желећи да га пустите и како сте попустили тек пред оружаном силом и молбом архипастира да га предате вољи Божијој."

Више је него симптоматично то да је сама Пољска влада на место епископа Владимира за надлежног архијереја Гродњенске епархије одредила епископа Алексија (Громадског). У декрету о разрешењу епископа Владимира тадашњи министар вера Пољске Пониковски је тако и написао: "Управљање Гродњенском епархијом поверавам епископу Алексију."

Епископ Алексије, пре тога разведени протојереј Александар Громадски кратко време пре тога био је хиротонисан за викарног епископа Волињске епархије.

Крајем 1923. године Његова Светост Патријарх Московски Тихон наградио је епископа Владимира чином архиепископа.

Као противника незаконито уведене аутокефалности влада Пољске одлучила је да протера владика Владимира из Пољске у иностранство.

Ради добијања визе за Чехословачку пољски чиновници су измислили да архиепископ Владимир наводно мора хитно да отпугује у Праг како би добио наследство од своје баке која је тамо умрла. Владика Владимира су одвезли из Дерманског манастира на превару, без пртљага, наводно на састанак епископа у вези с црквеним питањима. То је било на празник Покрова Мајке Божије – 1/14. октобра 1924. године.

Из Варшаве је архиепископ Владимира одвежен "некуда" на запад. Чиновник који га је пратио био је љубазан и "искрено" забринут за "срећан исход" путовања владике, јер

се очигледно бринуо да ли ће му поћи за руком да поткупи пограничне власти и пребаци илегалног имигранта.

После мучне гњаваже на граници и уласка у чехословачки воз чиновник је уручио владици Владимиру извесну мању своту новца за путовање до Прага, у који је владика и стигао нешто пре поноћи између 2. (15.) и 3. (16.) октобра. Овде је нашао уточиште код епископа Сергија, такође протераног из Пољске, а у јануару следеће године митрополит Евлогије, који је управљао западно-европским митрополитским округом поставио га је с правима викарног епископа на служење у Ницу. После смрти митрополита Евлогија владика Владимир је заузео његово место.

Самовољно увођење аутокефалности Православне Цркве у Пољској изазвало је оштру осуду и од стране епископа Руске Заграничне цркве. Сабор 12 православних епископа Руског Патријарха који су боравили у Сремским Карловцима (Југославија) издао је специјални меморандум у којем је осуђивао митрополита Георгија и епископе Православне Цркве у Пољској.

У свом одговору на овај меморандум један од епископа Православне Цркве у Пољској, тачније епископ Алексије (Громадски), назвао је исти меморандум лажљивим и изражавао је увереност у то да ће "меморандум тачно схватити сви чланови наше Цркве у Пољској као анархички упад неодговорних иностраних епископа у живот наше Цркве и да неће наићи ни на какав одазив ни у умовима, ни у срцима."

У међувремену је овај меморандум у огромном броју био разаслат по целој Пољској и био је веома широко распрострањен.

Свети Синод Православне Цркве у Пољској је плашећи се народног гнева и могуће смутње на једној од својих седница донео сурову одлуку – "Не сматрати себе у братском општењу с иностраним руским емигрантским епископатом."

Дакле, митрополит Георгије је спроводио своја дела ослањајући се само на владу Пољске без икаквог обраћања гласу народа. Окружио је себе законопослушним епископима (то су били епископи Дионисије, Александар и Алексије) и удаљио је уз помоћ исте ове владе јерархе који су имали независно мишљење и бранили свете каноне: архиепископа Елевтерија и епископе Пантелејмона, Сергија и Владимира. Већ самим тим митрополит Георгије је ставио на знање Кременецком епископу Дионисију сву бескорисност и очигледну опасност било каквог супротстављања.

За самог митрополита Георгија све ово није могло да се не заврши веома жалосно. Митрополита Георгија је 8. фебруара 1923. године убио архимандрит Смарагд (Латишенков), бивши ректор Холмске Духовне семинарије, осветник за оскрнављену слободу Цркве.

Глава IV

Убиство митрополита Георгија од стране архимандрита Смарагда. – Његово лишавање духовног и монашког звања. – Суђење у Варшави. – Избор на митрополитску катедру архиепископа Кременецког и благослов Васељенског Патријарха за овај избор. – Долазак архиепископа Теодосија (Федосјева) у Пољску из Совјетске Русије његово именовање на Виљнуску катедру. – Увођење новог календара и његово укидање.

Архимандрит Смарагд (Латишенков) је потицао из духовне породице. Завршио је Литванску (у Виљнусу) Духовну семинарију као најбољи студент и послат је о трошку државне благајне да настави образовање у Санкт-Петербуршкој Духовној Академији. По завршетку Духовне Академије млади, истакнути богослов-историчар Латишенков остављен је на Академији у својству професорског стипендисте.

У тежњи да послужи свом народу у тадашњој северо-западној покрајини Латишенков одбија предстојећу дужност приват-доцента Академије, прима монаштво и убрзо бива постављен за инспектора, а касније и ректора Холмске Духовне Семинарије и

на овим дужностима остаје до првог светског рата 1914-1918. године. Такође приступа обнављању Холмске семинарије одмах по завршетку рата у обновљеној Пољској Републици.

Архимандрит Смарагд је уживао дубоко поштовање православног верујућег народа и љубав својих васпитаника на богословији.

Истакнути административац, одличан проповедник, искрени свештенослужитељ, познавалац историје покрајине и историје Васељенске Цркве и њених канона архимандрит Смарагд је био познат као чврст противник аутокефалних тенденција и поборник јединства Цркве. Више пута је учествовао на саветовањима епископа – противника аутокефалности и његов ауторитет и мишљење су морали бити узети у обзир. То је, наравно, знао и Варшавски митрополит Георгије.

Као патријарашки егзарх митрополит Георгије је примивши управу Холмском епархијом захтевао од архимандрита Смарагда да преда, по дужности ректора Холмске духовне семинарије, имовину и документа.

Овај захтев, послат у Холм, архимандрит Смарагд није добио. Он је у то време живео у кући свог оца, парохијског свештеника, недалеко од града Гродна.

Због кашњења с одговором и "занемаривања налога" егзарх Георгије је архимандриту Смарагду забранио да служи.

Кад је у Варшави на Сабору епископа Гродњенски епископ Владимир разјаснио сву неправичност овакве мере према човеку, који није добио чак ни писани захтев и посведочио архијерејском савешћу да овај захтев архимандрит Смарагд заиста није добио, егзарх Георгије не само да није скинуо забрану, већ је запретио и још "строжим казним мерама".

У међувремену, архимандрит Смарагд је по одлуци Московске Патријаршије био одређен за епископа Слуцког, викарног епископа Минске епархије, и његова светост патријарх Тихон је наложио Виљнуском архиепископу Елевтерију, заједно са Сабором епископа, да хиротонише архимандрита Смарагда за епископа.

Архиепископ Елевтерије обратио се егзарху Георгију с молбом да скине с архимандрита Смарагда забрану свештенослужења, указујући притом да је забрана била стављена тек 2. новембра 1922. године, а за епископа Слуцког архимандрит Смарагд је био одређен још у септембру исте ове године, што је било добро познато егзарху, митрополиту Георгију, који није могао да не схвати да се у насталој ситуацији архимандрит Смарагд налазио ван јурисдикције епископа Холмског и да је био у јурисдикцији Минског епископа.

Молбу архиепископа Елевтерија митрополит Георгије није уважио и одговорио је новим одбијањем да укине незаконито донету забрану свештенослужења.

Плашећи се да хиротонија архимандрита Смарагда за епископа ипак може бити обављена у Виљнусу митрополит Георгије је телеграфским налогима забранио епископима Владимиру и Сергију да изађу, првом из епархије, а другом из Јаблочинског манастира. Хиротонија архимандрита Смарагда за епископа на тај начин није могла да се обави.

О дејствима митрополита Георгија према архимандриту Смарагду било је речи у већ познатом реферату упућеном његовој светости патријарху Тихону од стране тројице јерарха – противника аутокефалних тежњи митрополита Георгија.

"Треба одмах разрешити архимандрита Смарагда од незаконите и пристрасне забране и потврдити налог за његову хиротонију," говорило се у овом реферату. "Сматрамо да нам је дужност да на то упозоримо, како дуготрајне и очигледно неправедне непријатности не би исцрпили трпљење архимандрита Смарагда и како он не би учинио неки судбински, непоправљив корак."

Реферат тројице јерарха (архиепископа Елевтерија, епископа Владимира и епископа Сергија) патријарху Тихону био је датиран 23.2.1922. године, а годину дана

касније – 8.2.1923. године догодила се мучна трагедија, ретка у животу Православне Цркве.

Нервно оболели архимандрит Смарагд је неколико пута долазио код митрополита Георгија с бурним објашњењима у вези с неканоничношћу и издајама, и на крају је потпуно изгубио душевну равнотежу. Набавио је револвер и како се касније показало, тајно је у шуми учио да пуца из њега.

Дошавши у 5 сати увече 8. фебруара 1923. године на пријем код митрополита разговарао је с њим више од два сата, али кад је митрополит Георгије изразио сумњу у загробни живот и почео да наговара архимандрита да "пређе у његов табор" архимандрит Смарагд је извадио револвер и с неколико хитаца убио митрополита с речима: "Ево ти, целату православља!"

Затим је о томе испричао секретару канцеларије Синода Ј.Саковичу, који је дотрчао чувши пуцањ и замолио да се позове полиција, која га је на лицу места ухапсила. Прича се да је приликом првог испитивања од стране судско-иследничких власти архимандрит Смарагд наводно изјавио да је имао намеру да убије и архиепископа Дионисија, који се тада налазио у доњим одајама митрополитског дома, што му је веома жао. Дакле, упозорење тројице јерарха у реферату упућеном његовој светости патријарху се показало као судбоносно.

Одлуком црквене власти архимандрит Смарагд је био лишен свог духовног и монашког звања и тада је, већ као световно лице (Павел Антонович Латишенков) предат Суду ванредног трибунала. Бившем архимандриту Смарагду инкриминисано је убиство митрополита као високог "државног чиновника" и претило му је стрељање. Међутим, захваљујући одличној одбрани, предмет је прешао на разматрање у Варшавском окружном суду, који је туженог осудио на дванаестогодишњу казну затвора, коју је он и издржао у варшавском Мокотовском затвору.

Убрзо након трагичног убиства митрополита Георгија сазван је сабор епископа Православне Цркве у Пољској, чији је састав допунио новохиротонисани епископ Антоније (Марценко), који је ступио на дужност викарног епископа Варшавско-Холмске епархије. За упражњену митрополитску катедру сабор епископа је једногласно изабрао Кременецког архиепископа Дионисија, при чему му је на управу остављена и Волињска, најмногобројнија епархија, као што је речено у "Делима Сабора епископа" од 27. фебруара 1923. године, - "по личној, категорично израженој жељи његовог високопреосвештенства."

О одржаном избору митрополита Дионисија обавештена је влада Пољске "како би изразила сагласност да се ова одлука спроведе у живот, као и у вези с молбом владе, због тога што његова светост патријарх Московски у том тренутку није био на власти, за благослов његове светости Васељенског патријарха да архиепископ Дионисије буде митрополит Православне Цркве у Пољској."

Већ 13. марта исте ове 1923. године од Васељенског патријарха Мелетија Четвртог добијен је телеграм у којем се говорило:

"До дубине срца потресени тужном вешћу о трагичној смрти митрополита Георгија са задовољством смо данас сазнали из званичног саопштења епископа да сте Ви, Ваше преосвештенство, изабрани за наследника покојног.

На основу одлуке овдашњег Синода, Ми Вам, заједно с благословом шаљемо све регалије које је својевремено Наш брат у Христу патријарх Тихон дао Вашем претходнику као митрополиту Варшавском и целе Пољске."

23. априла исте ове 1923. године у граду Кременецу, у Волињу, у присуству свих чланова Синода одржана је интронизација новог митрополита. Митрополит је ставио на себе знаке митрополитског достојанства и ступио у управу Православном Црквом у Пољској.

Отприлике у то време допутовао је у Пољску из Совјетске Русије бивши Одески (а пре тога Смоленски) архиепископ Теодосије (Федосјев), који је именован на Виљнуску архијерејску катедру.

Било је потребно да на челу Виљнуске епархије, с чије управе је још тако недавно био одстрањен одвежени у Краков, а отуда прогнан у Литванију архиепископ Елевтерије и чији клир није прекидао на овај или онај начин општење с јерархом "у немилости", стоји архијереј, да тако кажемо "канонски" због чега је Варшавски Синод задржао свој избор на архиепископу Теодосију, чије канонско постављење није изазивало никакве сумње и примедбе.

Архиепископу Теодосију је предстојао тежак и веома одговоран задатак на умирењу Виљнуске епархије.

Виљнуска епархија је уопште била "објекат" којем је тадашњи Синод посвећивао изузетну пажњу. Пре свега, Виљнус и Гродно су били центри из којих су потицали протести против покушаја да се уведе аутокефалност. Даље, у Виљнусу су већ живели познати црквено-друштвени посленици, бивши чланови Московског Помесног Сабора, В.В.Богданович и В.К.Недељски, обојица с високим богословским образовањем, који су раније били на дужности члана и секретара Литванског епархијског савета, који је растерао покојни митрополит Георгије. У Виљнусу је још увек била жива "саборна традиција", и, на крају, Виљнус је био центар духовног просвећења, јер је тамо постојала Православна десетогодишња (обједињена с Богословском средњом школом) Духовна Семинарија и Женска богословска средња школа, која је касније претворена у Женску гимназију.

Међутим, главно је било то што је Виљнус био и центар унијатског покрета који се тада већ појавио.

Ево због чега је, понављамо, у Виљнус требало поставити епископа, беспрекорног у сваком смислу, којег би с једнаким поверењем могло да призна све православно становништво и црквена јавност.

Управо такав епископ је и морао бити, по размишљању Варшавског синода, архиепископ Теодосије који је допутовао из Совјетског Савеза и претрпео прогоне болшевика.

Међутим, архиепископу Теодосију је било веома тешко да доведе епархију у покорност и већ на првом епархијском конгресу клир Виљнуске епархије је донео одлуку о својој верности "канонском поглавару епархије архиепископу Елевтерију".

Убрзо након овог конгреса прогнан је из Виљнуса бивши члан епархијског савета, предавач Духовне Семинарије и бивши члан Московског Помесног Сабора В.К.Недељски, који је на наведеном конгресу наступао с критиком делатности покојног митрополита Георгија.

И премда ни судски иследник, ни јавни тужилац нису могли да нађу у говору В.К.Недељског ништа што би могло да подлеже казни, административне пољске власти су покушале да га протерају у Совјетску Русију. Полиција је дала В.К.Недељском "за уређење послова" само пола сата и није му дозволила да обавести о одласку ни рођаке, ни познанике.

Велике компликације у црквени живот, нарочито у пограничним деловима источне Пољске, у такозваним "крајинама", унело је питање о увођењу новог календара.

Још у јулу 1923. године Свети Синод Православне Цркве у Пољској поднео је влади Пољске молбу да службеници у владиним установама православне вероисповести, као и православни војници на служењу у војног рока буду ослобођени службе у дане својих православних празника. Као одговор на ову молбу Министарство вера је предложило митрополиту Дионисију да Свети Синод размотри питање о преласку на григоријански календар. Свети Синод се у вези с овим питањем за препоруку обратио Васељенској Патријаршији и Васељенски патријарх Григорије Седми је извештавајући о увођењу новог календара у Константинопољској Цркви благословио да се у црквену употребу нови календар уведе и у Пољској.

Због несумњиве важности питања митрополит Дионисије је ради његовог решавања сазвао све епископе митрополије, који су "делима" од 12. априла 1924. године увели нови календар у живот Православне Цркве у Пољској.

Доневши овакву одлуку Сабор епископа је позвао клир и вернике да изврше ову одлуку и обавестио је о њој владу.

Ово "дело" сабора епископа је као гром из ведра неба затекло све православце, нарочито у источним пограничним деловима ("крајинама") Пољске. На лицу места се створило неодређено расположење: мирјани су били дефинитивно против новог календара, а мишљење клира је било подељено. Неки су ову одлуку примили с великим болом у срцу.

Православно становништво је престало да долази у храмове у дане кад су свештеници служили по новом календару и упорно је захтевало да се празници славе само по старом календару. Клир који је одбијао да служи по новом календару био је под сумњом и код своје црквене власти и код административне власти.

У име Владе свим среским управитељима, старешинама области, полицијским станицама и т.сл. био је послат циркулар који је гласио:

"У складу с рескриптом Министарства вера и народне просвете од 30.5.1924. г. бр. 3777 налажем да се прати да ново рачунање времена православно становништво прихвати и поштује. О свим случајевима кршења ове одлуке треба обавестити одговарајућу станицу државне полиције."

И полиција се веома ревносно прихватила испуњавања овог налога: растерала је народ који се окупљао испред храмова у дане Господњих и Богородичних и других великих празника, сачињавајући протоколе, упућивала је највишим властима денунцијације против свештеника, оптужујући их за непотчињавање одлукама владине и црквене власти и за агитацију у корист старог календара. У низу места је долазило чак до крвавих сукоба.

Против увођења новог календара наступали су такође православни народни представници – посланици сеима и сенатора. Они су израдили канонски и научно основани меморандум против новог календара и у десетинама хиљада примерака га ширили међу верујућим народом. Сва штампа, и руска, и украјинска, и белоруска била је препуна чланака и протеста против насилног увођења новог календара у којем су људи видели први корак према увођењу уније.

Православни јерарси Пољске нису могли да не узму у обзир глас народа, и митрополит Дионисије је половином августа исте ове 1924. године у Почајевској Лаври сазвао сабор епископа.

На овом сабору сви епископи без изузетка су реферисали о неочекиваним тешкоћама којима је у Митрополитији праћено увођење овог календара.

Узевши у обзир садржај архијерејских реферата, а такође видећи у привржености старом календару православној народу својствену чврсту традиционалну везаност за вековима утврђене форме црквеног живота, које захтевају пажљив и брижљив однос сабор епископа је, ради избегавања тога да народ ослаби у самој вери донео 16. августа 1924. године нову одлуку којом је допунски уз своју одлуку од 12. априла 1924. године благословио слављење на оним местима где то верујући народ захтева, великих и локално поштованих празника по старом календару и одредио је да се то саопшти Васељенском и Московском патријарху, као и влади Пољске, с молбом упућеној влади да се питање о увођењу новог календара у црквени живот као чисто унутрашња ствар Цркве заштити од полицијског мешања административних власти.

Овакво је било унутрашње стање Православне Цркве у Пољској пред утврђивање у њој аутокефалне управе и свечаног проглашавања ове аутокефалности у Варшави 1925. године.

Даровање аутокефалности Православној Цркви у Пољској од стране Васељенске Патријаршије и њено свечано проглашавање у Варшави. – Реферат Сабора епископа Православне Цркве у Пољској Московском патријарху о увођењу аутокефалности и о животу Православне Цркве у Пољској уопште. – Негативан однос Московске Патријаршије према аутокефалности.

Још пре него што је митрополита Георгија убио архимандрит Смарагд у Варшави су добијени подаци о томе да ће у вези с даровањем Православне Цркве у Пољској аутокефалних права у Варшаву допутовати посебна комисија из Константинопоља у саставу: бившег чувара места Васељенског патријарашког престола, митрополита Кесаријског Николаја и секретара Патријаршије Мандриноса. Покојни митрополит Георгије је почео интензивно да се припрема за пријем ове комисије. Реферисао је Светом Синоду о планираном доласку комисије, а Синод је одредио да се комисија упозна са стањем ствари у вези с аутокефалношћу на лицу места, с поводима за њено увођење, историјом читавог питања и потребним подацима који обезбеђују самостални живот Православне Цркве у Пољској.

Убиство митрополита Георгија је задржало долазак комисије у Варшаву, али ипак размишљање о томе у Константинопољу није било напуштено. У крајњој мери, патријарх Мелетије је крајем априла исте ове године новоизабраног митрополита Дионисија обавестио о предстојећем доласку у Варшаву представника патријарха.

Међутим, већ у септембру 1923. године након уласка војске турских националиста у Константинопољ патријарх Мелетије је морао да побегне на Свету Гору, а за Васељенског патријарха је изабран Халкидонски митрополит Григорије – под именом Григорија Седмог.

Митрополит Дионисије је обавестио новог патријарха о стању ствари у вези с аутокефалношћу Православне Цркве у Пољској упутивши му детаљан запис о стању црквеног живота.

Као одговор на ово патријарх Григорије Седми је писмом од 17. септембра 1924. године под бр. 3312 саопштио да је са задовољством прочитао детаљна саопштења о Православној Цркви и да је нашао да је "њено стање у принципу добро и даје пуно наде".

За време овог немоћног и безвољног патријарха и донета је одлука Васељенске Патријаршије да се Православној Цркви у Пољској дарује аутокефалност.

Три дана пред смрт, тачније – 13. новембра 1924. године патријарх Григорије Седми је потписао и утврдио такозвани, "ПАТРИЈАРАШКИ И СИНОДАЛНО-КАНОНСКИ ТОМОС Васељенске Константинопољске Патријаршије од 13. новембра 1924. године о проглашавању Православне Цркве у Пољској Аутокефалном."

У овом акту од великог историјског значаја, акту који удара темељ самосталном животу Православне Цркве у Пољској, указивало се на то да "прво одвајање од Нашег Престола Кијевске митрополије и православних митрополија Литваније и Пољске, које од ње зависе, као и њихово припајање Светој Московској Цркви ни из далека није остварено по прописима канонских правила, а такође није било испоштовано све што је било утврђено у погледу потпуне црквене аутономије Кијевског митрополита, који је носио титулу егзарха Васељенског Престола."

У основу "Патријарашког и Синодално-Канонског томоса" од 13. септембра 1924. године Васељенски патријарх Григорије Седми је положио тврдњу да "устројство црквених послова мора да следи политичке и друштвене форме", поткрепљујући ову своју тврдњу позивањем на 17. правило Четвртог Васељенског Сабора и 38. правило Шестог Васељенског Сабора.

Овим путем патријарх Григорије Седми и Синод, који је постојао за његово време не само да су утврђивали аутокефалност, већ су непромишљено и самовољно одузимали Руској Цркви Кијевску митрополију.

Васељенски патријарх и Синод који је постојао за његово време очигледно су заборавили на то да је још у 17. веку (1686.г.) Васељенска Патријаршија дала свој пристанак на укључивање у састав Руске Цркве дела Кијевске митрополије који је до 17. века био у рукама Пољске.

Овде ће бити умесно сетити се да по канонским правилима сви спорови између појединих црквених округа поводом граница застаревају по истеку 30 година, а у овом случају, тј. од времена кад је Кијевска митрополија припојена Руској Цркви прошло је око два и по века.

Дајући Православној Цркви у Пољској аутокефално устројство и дајући благослов за то да она од овог времена управља као духовна Сестра и решава своје послове независно и аутокефално у складу с чином и неограниченим правима других православних Цркава Константинопољска Патријаршија уједно препоручује у свом "Томосу" да "се у питањима црквеног поретка општијег карактера, која превазилазе границе јурисдикције сваке аутокефалне Цркве појединачно, његово преосвештенство митрополит Варшавски и целе Пољске обраћа Нашем свјатејшем васељенском престолу, преко којег одржава контакт са сваком Православном Црквом, "право правјашчеј слово истини", и такође је пита за меродавно мишљење и помоћ Цркава-Сестара.

На крају, "Томос" је обавезивао митрополита Варшавског да добија свето миро из Константинопоља, обавештава о свом избору и интронизацији на митрополитски престо интронизационим писмом, помиње Васељенског патријарха и поглаваре других аутокефалних Цркава и да сматра да је јурисдикција Константинопољског патријарха изнад јурисдикције Помесне Цркве у Пољској.

Дакле, потпуно неочекивано, погажена су сва канонска правила, с потпуним заборављањем историјске истине и Православна Црква у Пољској је стала у ред аутокефалних Цркава, нашла се у црквеној зависности од Константинопоља, а пољска влада је захваљујући томе добила могућност да мимо митрополита Варшавског контактира с Васељенским патријархом, коју је, како ћемо касније видети, и користила.

Званично саопштење о даривању Православној Цркви у Пољској аутокефалности донето је тек након смрти патријарха Григорија Седмог, за време његовог наследника – патријарха Константина Седмог и тек 12. фебруара 1925. године Свети Синод Православне Цркве у Пољској донео је одлуку у којој се захваљуивао Васељенском патријарху и његовом Светом Синоду "за очинску бригу за уређење Православне Цркве у Пољској" и обраћао се Васељенској Патријаршији с молбом "да у Варшаву буду упућени представници Васељенског Апостолског Патријарашког Престола који би у свечаној атмосфери предали Православној Цркви-Кћерки у Пољској благослов Цркве-Мајке за независно постојање и аутокефално устројство и уручили "Томос" који садржи одлуку о овој аутокефалности."

У исто време Свети Синод је одлучио "да се обрати Влади с молбом да се предузму мере од којих зависи то да се делегацији Васељенског престола омогући да допутује у престоницу Пољске с актом о проглашавању аутокефалности Православне Цркве у Пољској и да борави у Варшави у складу са својим достојанством и значајем."

Тако је лако и неопозиво Свети Синод Православне Цркве у Пољској својом дневничком одлуком од 12. фебруара 1925. године раскинуо канонску свезу са својом Мајком – Руском Црквом – и признао за Цркву-Мајку Константинопољску Цркву.

А, као што је било раније наведено, добијање благослова од Цркве-Мајке, у овом случају Руске Цркве било један од најнужнијих услова за добијање аутокефалности.

Као што видимо, Свети Синод Православне Цркве у Пољској је и у овом питању "нашао излаз из тешке ситуације" признавши за Цркву-Мајку не Руску Цркву, већ Цркву Константинопољску.

И ово је тим мање схватљиво због тога што су пре само пола године православни епископи Пољске упутили из Почајевске Лавре на име Поглавара Цркве-Мајке, његове светости патријарха Московског Тихона писмо "о стању Православне Цркве у Пољској од

обнављања исте до данас", у којем су молили да им се да првосветитељски благослов и указивали да га не траже они – епископи, већ да "живот упорно захтева самостално постојање Православне Цркве у Пољској".

Могуће је да се, сећајући се овог писма, православни епископи Пољске и нису одлучивали да објаве православном верном народу о прихватању аутокефалности док је још живео и деловао објасјан јарким ореолом исповедништва његова светост московски патријарх Тихон.

Тако драгоцену "повелу о својој слободи", историјски "Томос" од 13. новембра 1924. године, добијен из Константинопоља православни епископи Пољске су привремено покушавали да сакрију испод суда...

Међутим, 8. априла 1925. године његова светост патријарх Тихон се упокојио и није више било потребе за тајењем и претворним говорењем о свом јединству с Руском Православном Црквом.

15. априла 1925. године, на Велики понедељак у току Страсне седмице кад су сви истински синови подјармљене Русије и у дијаспори у тужној и побожној усредсерђености окруживали још увек у мислима свеж гроб његове светости исповедника патријарха Тихона у огради московског Донског манастира, која је нешто пре тога заувек сакрила у својим недрима остатке његове светости патријарха, Свети Синод Православне Цркве у Пољској је на својој специјалној седници, с журбом која се ничим не може оправдати, прочитао "Томос" и сва акта која се односе на аутокефалност и одлучио:

Признавање и објављивање у Светој Константинопољској Христовој Цркви Православне Цркве у Пољској за аутокефалну и самосталну, независну у свом управљању и устројству – треба обнародовати штампањем актова наведених у синодалним издањима."

Међутим, званично проглашавање аутокефалности је нешто каснило, углавном, због неприлика у самој Васељенског Патријаршији.

Васељенског Патријарха Константина Шестог турске власти су протерале из Константинопоља и патријарашки престо је неко време остао празан.

Тек у јулу месецу митрополит Дионисије је добио телеграфско обавештење о изабрању и ступању на патријарашки Васељенски Престо новог патријарха Василија Трећег, који је у писму од 20. августа исте ове године саопштавао о доласку средином следећег месеца у Варшаву патријарашке делегације ради уручивања "Томоса" патријарха и Синода о аутокефалности Православне Цркве у Пољској.

И заиста, 15. септембра 1925. године у Варшаву су допутовали представници Васељенског патријарха – митрополит Халкидонски Јоаким, митрополит Сардијски Герман и представник Румунске Цркве – Буковински митрополит Нектарије. У присуству приспелих делегата, као и целог епископата Пољске, представника свих православних епархија Пољске, чланова владе и значајног броја верника у митрополитском храму Свете Марија Магдалине на Праги 17. септембра објављен је патријарашки "Томос" о даровању аутокефалности Православној Цркви у Пољској.

Поводом проглашавања аутокефалије одржани су свечани приједи код митрополита Дионисија, председника Пољске Републике, код председника Савета министара, у Министарству вера и народне просвете и у Министарству иностраних послова. На овим приједима и свечаностима држали су се говори у којима се истицала сва важност проглашавања аутокефалности.

Тако је министар за вере и народну просвету Станислав Грабски у свом говору указивао на то да су се "за време религиозних ратова који су беснели у готово читавој Европи пољски краљеви управо клели да ће поштовати слободу савести" и да "је овај однос у истом степену наша национална традиција, као што то диктирају наша убеђења".

Развијајући своју мисао министар Грабски је наставио:

"Пољска влада гради своје односе према Црквама на три главна принципа: потпуна слобода унутрашњег живота сваке Цркве, апсолутна лојалност сваке Цркве према држави и потпуно уважавање свих вероисповести и организације религиозног живота...

Пољска влада има чврсту жељу да обезбеди Православној Цркви потпуну слободу да уређује своје унутрашње ствари, подједнако као и слободу да руководи духовним животом својих верника у сагласности са својим канонима, под јединим условом – лојалности према држави и поштовању закона и власти утврђених у складу с Уставом Пољске Републике."

Пољска влада је у знак сећања на свечаност проглашења аутокефалности Православне Цркве наградила орденима чланове делегација и све њихове сапутнике, а од највише црквене власти делегати–митрополити добили су драгоцене панагије купљене од средстава која је уплатила иста ова пољска влада. На поклон од владе две драгоцене панагије добио је и митрополит Дионисије лично.

Тек се знатно касније открило да је аутокефалност Православне Цркве коштала владу Пољске три милиона пољских злота. То је на својим предавањима поменуо професор канонског права Виљнуског универзитета Виљановски указавши на то да је овај износ био уплаћен у Константинопољу и да о томе постоје одговарајући записи у архивским документима министарства за иностране послове у Варшави (в. С.Рањевски "Украјинска аутокефална Црква." Џорданвил, 1948., стр. 8).

Као што је већ било речено, Московска Патријаршија се није слагала с тим да се Православној Цркви у Пољској дарује аутокефалност, чиме се и објашњава чињеница да су се епископи Пољске и њена Влада обратили Константинопољском патријарху који је и благословио ово аутокефално устројство Православне Цркве у Пољској држави.

Његова светост Московски патријарх Тихон је три пута имао прилике да искаже мишљење о питању аутокефалности.

Први пута је на захтев пољског амбасадора у Москви за даровање аутокефалности, о чему су још тада молили архиепископ Георгије и викарни Кременецки епископ Дионисије (то је било у јесен 1921. године), његова светост патријарх Тихон одговорио:

"Свети канони наше Цркве предвиђају аутокефалност за поједине самосталне народе. Кад би пољски народ, који је недавно добио сувереност био православан и молио аутокефалност за себе, ми му то не бисмо одбили, али да дамо аутокефалност за православце из различитих народа, који живе на територији Пољске државе у положају националних и религиозних мањина – не дозвољава нам ни здрав разум, ни свети канони. Оно што је могуће већ смо дали православцима у Пољској – широку помесно-црквену аутономију."

Пре Ђеновске конференције опуномоћени министар за послове Пољске поново је дошао код патријарха да сазна како ће се исти односити поново према овој истој аутокефалности, односно одвајању православног становништва у Пољској од Руске Цркве.

"А шта, Ваша светости," упитао је опуномоћени представник, "ако епископи који се окупе у Пољској прогласе аутокефалност?"

"Ако се усуде да самовољно прогласе аутокефалност, ја ћу им, као синовима противљења, одузети и аутономију."

На крају, 23. маја 1924. године патријарх Тихон је на име Варшавског митрополита Дионисија упутио опширно писмо које је у потпуности показивало тачку гледишта Московске Патријаршије на питање аутокефалности Православне Цркве у Пољској.

"Тек смо ових дана," писао је патријарх, "дobili писмо Вашег високопреосвештенства од 18/5. новембра 1923. године, којим нас обавештавате да сте након упокојења митрополита Георгија "примили достојанство митрополита Варшавског и Волињског и целе Пољске избором богољубивих епископа Православне Митрополије у Пољској, уз сагласност владе Републике Пољске и по одобрењу и благослову његове светости Мелетија Четвртог, патријарха Константинопољског и Васељенског" и молите

Нас да благословимо самостално постојање Православне Цркве у Пољској држави, која је покровитељ Вашег високопреосвештенства и штити права слободног испољавања и развоја наше Православне Цркве.

Ово кратко обраћање Вашег високопреосвештенства изазива у нама извесну недоумицу. 1922. године, нешто пре Нашег привременог одстрањивања од власти, водили смо преговоре с представницима владе Пољске о устројству Православне Цркве у Пољској и о њеном односу према Руском патријарху услед којих смо, у сагласности са Светим Синодом који је постојао за време Наше управе, израдили "нацрт Уредбе о управљању Православном Црквом у Пољској држави", који је послат митрополиту Варшавском ради добијања сагласности пољске владе.

Даљи преговори су прекинути услед Нашег хапшења и судбина нацрта који смо сачинили Нама остаје непозната. Писмо Вашег високопреосвештенства не баца светлост на овај предмет. Без излагања околности ствари оно нас ставља пред свршен чин потпуне независности Православне Цркве у Пољској од руског патријарха и њеног преласка под јурисдикцију патријарха Константинопољског, који одобрава, како се види из писма Вашег високопреосвештенства, акт избора митрополита Варшавског и целе Пољске.

Остаје нам нејасно на основу каквих канонских правила је део Руске Православне Цркве без сагласности Помесног Сабора и благослова њеног предстојатеља могао да постане независан и каквим канонским правилима се руководио његова светост Мелетије Четврти, бивши патријарх Константинопољски кад је сматрао да има права да простире своју власт на део Руског Патријархата.

Немајући о овом званичан реферат Вашег високопреосвештенства добијамо много приватних саопштења, која у веома неповољној светлости осликавају историју преласка Православне Цркве у Пољској у независност, као и њен положај у пољској држави. Саопштава нам се о ватреним протестима којима је дочекано објављивање независности Православне Цркве у Пољској од стране православних епископа и верника, о насиљу којем су подвргнута четири епископа која су се успротивила незаконитом лишавању катедри – преосвећених Пантелејмона, Сергија, Владимира и Елевтерија.

Што се тиче добронамерног односа пољске владе према Православној Цркви на територији пољске државе и покровитељства које пружа слободи и развоју православља и у овом смислу се Наши приватни подаци, потврђени такође нотом наше владе од 10. маја ове године упућеном влади Пољске Републике, не слажу са саопштењима Вашег високопреосвештенства.

Уз такву непотпуност и противречност података које добијамо о ономе што се дешава у Пољској Православној Митрополији не можемо да благословимо самостално постојање Православне Цркве у Пољској држави све док околности и канонске основе њеног преласка на независно постојање не буду разјашњене пред Сабором Сверуске Православне Цркве, чије сазивање је предмет наших сталних молитава и брига.

Зато бисмо молили Ваше високопреосвештенство да **Нам** саопшти о животу и догађајима Православне Цркве у Пољској од маја месеца 1922. године. "

Горе наведено писмо његове светости патријарха Тихона примљено је у Варшави тек крајем јула месеца и, наравно, није могло да не узнемири митрополита Дионисија и Свети Синод који је деловао у то време.

Због изванредне важности овог писма митрополит Дионисије сазива у Почајевској Лаври Сабор епископа на којем је 16. августа исте ове 1924. године био прочитан и одобрен текст опширног одговора-писма митрополита Дионисија и целог епископата Пољске Православне Цркве патријарху Тихону у којем су биле изложене околности живота Цркве за период о којем се подноси реферат и у којем се подвлачило (као што смо раније истицали), да "сам живот, а не хијерархија захтева независно постојање Пољске Православне Цркве".

Веома много места у писму поклоњено је питању такозваног "конкордата" Православне Цркве с владом Пољске, који се касније претворио у "Привремена правила" 1922. године, а такође питању независног, аутокефалног живота Цркве.

У писму је указивано на то да "Свети Синод од почетка свог постојања улаже све напоре како би сачувао у Пољској лепоту и црквено благољепије, истинску и неоштећену веру, чврсте основе побожности, добар поредак црквене управе и висок ауторитет клира."

Даље, у писму се говорило да је "на велику жалост, рад Светог Синода на уређењу Православне Цркве у Пољској био ометен расположењем и противљењем преосвећених Елевтерија и Владимира. Ови епископи нису могли да се помире о насталом ситуацијом у животу Православне Цркве у Пољској и на све начине су нарушавали правилно организовано устројство овог живота.

Митрополит и епископи који су потписали писмо патријарху неопозиву су тврдили да су "преосвећени Елевтерије, Владимир и Пантелејмон лишени својих катедри због многих канонских нарушавања и о незаконитости њиховог лишавања катедри не може бити ни речи, јер," како су закључили потписници, "они су водили црквени живот ка анархији и Цркву ка неправди."

Међутим, опширан одговор пољских јерарха није оставио на Московску Патријаршију жељени утисак и заменик чувара места патријарашког престола митрополит Нижње-Новгородски Сергије је више пута писао митрополиту Дионисију о незаконитости пољске аутокефалности.

У својим писмима од 4. јануара и 22. октобра 1928. године митрополит Сергије је убеђивао митрополита Дионисија да не инсистира на овој аутокефалности која је остварена незаконитим путем, без благослова Московског патријарха и Мајке-Цркве. Митрополит Сергије је подсећао митрополита Дионисија да ни његова светост патријарх Тихон није сматрао да је могуће да (без Помесног Сабора Руске Цркве) одобри ову аутокефалност, кад се она припремала, да је и законити наследник почившег чувара патријарашког престола митрополит Петар (Крутички) протестовао против ове аутокефалности кад је била објављена.

Митрополит Сергије је указивао митрополиту Дионисију на то да практично није било потребе да се споља, без чекања Помесног Сабора Руске Цркве уводи аутокефалност, исто као што није било никакве крајње потребе да се ризикује црквено јединство и насилно одваја православна паства у Пољској од њеног исконског савеза с Руском Црквом.

На јануарско писмо митрополита Сергија митрополит Дионисије је упутио следећи одговор:

"Ваше писмо од 4. јануара ове године сам добио. Веома сам жалостан што Ви, поред све ширине Вашег срца које обилује љубављу, нисте могли да приђете питању наше аутокефалности онако како би требало. Одлично знате како је данас тешко управљати Црквом, како је сад са свих страна многи угњетавају и у каквим је опасностима, како је данас тешко сачувати канонско устројство црквене управе и хришћанског живота. Ово су схватиле Источне Цркве, само у Москви не желе да разумеју много тога и мисле да је аутокефалност Пољске Православне Цркве – дело честољубивих јерарха.

Каква горка и увредљива заблуда! Смиренија, несебичнија и скромнија јерархија од православне јерархије у Пољској се вероватно нигде не може наћи. Сви ми можемо, мирне савести смело да кажемо: свакога дана умиремо како би живела Православна Црква у Пољској, а у Вашим очима ми смо издајници Мајке-Цркве и јадни честољупци. Шта да се ради? Наша дела ће поћи с нама, а за Вас је грешно да видите свуда распад и неред код себе и не цените оно добро што је код нас остало. А пошто је остало оно се и чува – види Бог, и Он ће бити Судија међу нама.

Садржај Вашег последњег писма је такав да не сматрам да је могуће да на њега званично одговорим."

Митрополит Дионисије није одговорио ни на писмо митрополита Сергија од 22. октобра, а само писмо је проследио Васељенском патријарху заједно са свом преписком с митрополитом Сергијем.

Константинопољ није могао да не одобри одговор митрополита Дионисија и потврдио је непоколебљивост аутокефалности Православне Цркве у Пољској.

Дејства пољске православне хијерархије у вези с питањем увођења аутокефалности, као што је већ раније било указано, наилазила су на потпуну подршку и од стране владе Пољске која је устима министра вера (допис од 3. априла 1928. године под бр. 7534) чак изражавала захвалност Светом Синоду за "његов добронамеран однос према неоснованим жалбама представника Московске Цркве".

Тако је иницијатива за добијање аутокефалности, која је покренута још 1920. године од стране државне власти, а затим лака срца дочекана и оваплоћена у живот од стране законопослушних владиној власти православних јерарха, довела, на крају, Православну Цркву у Пољској у тако велику зависност од администрације, за какву није знала Русија, и уз ону осетну разлику на горе, пошто је администрација у Пољској по свом саставу била у потпуности католичка и често непријатељски расположена према Православљу као таквом.

Државна пољска власт је о аутокефалном уређењу Православне Цркве размишљала искључиво с тачке гледишта државе, тј. као о независности Цркве у Пољској од било какве иностране црквене власти. Истовремено положај Цркве у држави није био регулисан одговарајућим законодавним актом, њена слобода и независност у односу на државу били су обезбеђени само у најопштијој форми декларативним изјавама пољског устава који је имао само релативно реално значење. Насупрот томе, озлоглашена "Привремена правила" из 1922. године везивала су Цркви и њеној власти руке и ноге, а административна и судска пракса првих година постојања обновљене Пољске још је више појачала зависност Цркве од државе.

На крају је добијена једнострана, непотпуна аутокефалност. Обременења у свом пореклу, структури и методи увођења оваквим дефектима аутокефалност Православне Цркве у Пољској ни у даљем току није показивала здрав развој.

Три фактора су утицала на уређење Аутокефалне Православне Цркве у Пољској, али је сваки имао различите, неспојиве циљеве.

Пољска влада коју је стално подржавала Католичка црква, као и католичко јавно мњење земље тежила је ка томе да искористи одвојеност пољског православља од осталог православног света у циљу јачања уз помоћ законодавства и праксе свог преовлађујућег утицаја у свим областима црквеног живота.

Највиша црквена хијерархија, која је услед аутокефалног устројства сачувала (формално) сву пуноту власти у Цркви искористила је аутокефалност за јачање својих личних позиција и обезбеђење свог личног положаја.

Одсуство било какве спољашње или унутрашње црквене или световне контроле, одсуство позитивних норми црквеног права и произвољно тумачење канонских овлашћења отворили су пред појединим пољским православним јерарсима веома широке могућности, које су они користили нарочито у области епархијске администрације и епархијског газдинства.

На крају, трећи фактор – мирјани или заједница верника, нашао се у најгорој ситуацији. Пошто нису били обједињени једном руководећом идејом, они су се поделили на групе и смерове, покушавајући да учине Цркву оруђем ратоборног национализма, који је веома брзо нашао свој одраз у захтевима за украјинизацијом, белорусизацијом (у мањој мери), а затим полонизацијом Цркве.

На крају, верници су били страна која пати, која је плаћа за грешке и сукобе два друга фактора црквеног живота.

И овој верујућој маси на част треба рећи да је ипак својим многобројним противљењем и претећим расположењем веома често утицала на догађаје и чак их

(понекад) усмеравала по својој жељи, као што је било, на пример, у вези с питањем чувања старог календара.

Обичан православни клир, који се пажљиво односио према појавама црквеног живота и православни верни народ, који по учењу Православне Цркве чини њено тело увек се негативно односио према неканонском акту аутокефалности Православне Цркве у Пољској и зато је неизбежан био и унутрашњи раскид јерархије с нижим клиром и верујућим народом.

На изванредан начин као противтежа аутокефалности и њеном утврђивању најбољи црквено-друштвени посленици и истакнути представници престоничког и градског клира (протопрезвитер митрополитске цркве на Праги о. Терентије Теодорович, старешина Ровенске цркве о. протојереј Николај Рogaљски, свештеник о. Виталије Железњакович, сенатор В.В. Богданович, уредник Варшавских руских новина "За слободу" Д.В. Философов, сарадник истих ових новина, који је у новинама водио "црквену рубрику", Туберозов, стални дописник из Волиња Ф.Д. Добрјански и др.) истакли су идеју саборности у Цркви, идеју која није била нова, али која је била потпуно погажена у синодално-конзисторијском устројству Цркве.

У току других година на страницама периодичне штампе водила се упорна борба за обнављање саборног и изборног начела у животу Цркве, борба која се завршила историјским декретом председника Пољске Републике од 30. маја 1930. године о сазивању Помесног Сабора Православне Цркве у Пољској.

Обнародовање декрета председника Речи Посполите и предстојеће сазивање Помесног Сабора Православне Цркве у Пољској на којем би без сумње било покренуто и питање о неканоничности аутокефалности дали су повод Московској Патријаршији да још једном искаже свој негативан однос према незаконитој и неканонској аутокефалности.

26. јуна 1930. године Московски митрополит Сергије се обратио митрополиту Дионисију с новом посланицом у којој је, између осталог, писао:

"У бр. 147 новина "За слободу" објављено је о предстојећем сазивању Првог Помесног Сабора Православне Аутокефалне Цркве у Пољској и о томе да је за 29. јуни ове године заказан почетак припремне предсаборне скупштине .

Већ се из назива Сабора види да за главни задатак има да практично оствари и оформи аутокефалност Православне Цркве у Пољској."

И даље митрополит Сергије поставља митрополиту Дионисију питање:

"Шта ће Вам донети незаконита аутокефалност, која се купује по оваквој цени? И нехотице се сећамо раније историје православља у Пољској. Тамо су људи увек умели да успавају будност православне хијерархије разним личним правима и привилегијама. А нижи клир с православном паством је за то време жалосно живео у сталним бригама за целовитост својих храмова, за неприкосновеност својих светиња, са само очување свете вере. Зар се ова историја не понавља и у наше дане?"

У закључном делу своје посланице митрополит Сергије још једном понавља пред митрополитом Дионисијем, пред свим архипастирима, пастирима и мирјанима који су се окупили на предсаборној скупштини, а тако и пред свом пољском православном паством протест Московске Патријаршије против незаконито остварене аутокефалности.

"У име дужности која ми је поверена да се бринем за сву православну паству Московског Патријархата," пише митрополит Сергије, "поново Вас братски убеђујем да се одрекнете Вашег по Цркву погубног дела, да не одвајате вештачки и насилно Вашу православну паству од вековног савеза с Руском Црквом и да на тај начин не подвргавате своју паству свим незгодама унутрашње црквене анархије.

Јер, ако одбијате да се потчињавате свом законитом киријарху – Московском патријарху или чувару престола, тиме дајете канонску могућност сваком архипастиру који Вам служи у Пољској и сваком од клирика и мирјана који су под Вашом влашћу (и чак то чините обавезним) да одбије да Вам се потчињава и тражи руководство у иностранству.

Зар ћете својим рукама помагати да се у Пољској понове она злосрећна времена кад су православну паству напустили архијереји и кад је својим силама и на свој ризик морала да брани своју веру и црквену независност од Рима?...

Нека Ваш предстојећи сабор размотри и питање аутокефалности, нека чак начини закључак о правима на аутокефалност и о њеној пожељности, али нека се свечано и храбро одрекне незаконите аутокефалности и позове православну паству у Пољској да остане у канонском општењу с Московском Патријаршијом и од законитог извора – од Помесног Сабора Свете Православне Цркве очекује, сада већ закониту, а не самовољну, спасоносну, а не погубну аутокефалност."

Међутим, ни ово упозорење Мајке-Цркве није било услишено од стране Цркве-Кћери која се од ње самовољно одвојила.

Свети Синод Аутокефалне Цркве у Пољској је писмо-посланицу митрополита Сергија примио к знању као писмо које има само информативни значај.

Глава VI

Путовање митрополита Дионисија и епископа Гродњенског на Исток. – Унутрашње несугласнице у Цркви. – Украинизација Цркве и Луцки Украјински конгрес 1927. године. – Почајевска демонстрација 1933. године. – Лишавање митрополита Дионисија Волињске катедре.

Аутокефалност Православне Цркве у Пољској која је тако свечано објављена у септембру 1925. године у Варшави, без обзира на протесте Мајке-Цркве, Руске Цркве, није одмах наишла на признавање од стране других аутокефалних Православних Цркава.

Већ следећег дана након свечаног проглашавања аутокефалности Сабор епископа Православне Цркве у Пољској сачињава посебан акт-протокол, који описује свечано објављивање ове аутокефалности и упућује га уз писмо митрополита Дионисија поглаварима Константинопољске, Румунске, Српске, Грчке и Бугарске Цркве.

Као одговор на ова писма у октобру исте године уследила су саопштења Грчког првојерарха архиепископа Хризостома, а у децембру – Српског патријарха Димитрија с признавањем аутокефалног устројства и постојања Православне Цркве у Пољској и с указивањима на канонско општење с новом аутокефалном Црквом.

Тек у јуну 1926. године Православна Црква у Пољској ушла је у канонско општење с Александријском Патријаршијом, а и то само захваљујући томе што је на Александријски Патријарашки престо био изабран бивши Васељенски патријарх Мелетије, који је у своје време помагао увођење аутокефалности у Пољској.

Исте ове, 1926. године митрополит Дионисије је саопштио о проглашавању аутокефалности у Пољској Јерусалимском и Антиохијском патријарху и Кипарском архиепископу.

Међутим, дуго времена није било званично признавања аутокефалности од стране других Православних Цркава Истока и ово није могло да не узнемирава не само православне јерархе Пољске, већ и владу Пољске, која је толико инсистирала на што бржем увођењу аутокефалности.

Почетком 1927. године митрополит Дионисије уз сагласност, а тачније на инсистирање владе Пољске планира дуго путовање на Исток, код поглавара Помесних Цркава како би тиме учврстио своје канонско општење с њима и постигао и званично признавање аутокефалности, које је обављено с таквом журбом.

Пољска влада се постарала да ово путовање буде реализовано у изузетно свечаној атмосфери. Митрополит Дионисије је био на челу читаве делегације, у чији састав су улазили епископ Алексије (Гродњенски), чиновници Министарства за иностране послове и Министарства вера, духовна лица и чиновници Светог Синода Православне Цркве у Пољској.

Сва средстава за ово путовање дала је влада Пољске која се трудила да читавом путовању прида куртоазни карактер.

Делегација на чијем челу је био митрополит Дионисије посетила је Васељенску Патријаршију, Грчку Архиепископију, Александријску Патријаршију, Јерусалимску Патријаршију, Антиохијску Патријаршију, Југословенску Патријаршију, као и поглавара Бугарске Цркве. Свуда су држани одговарајући, раније припремљени говори, свуда се истицала нужност аутокефалности Пољске Цркве и само је Бугарски митрополит Стефан отворено изјавио да "Православној Цркви у Пољској преостаје да учини још један мудри корак – да добије за своје независно постојање благослов Мајке-Цркве – Руске."

У току дугог времена аутокефалност није призната ни од стране Антиохијске Цркве иако је Антиохијски патријарх Григорије уверавао митрополита Дионисија у свом одговору на молбу о признавању да "до овога није дошло због негативног односа према овом питању, већ услед апсолутне немогућности да се сазове Сабор архијереја."

Српски патријарх Димитрије је у свом говору такође истакао да ће за Српску Цркву "бити велика радост кад и Руска Црква разумевши историјску и божанску судбину њене бивше Кћери – Цркве Пољске, целива у њој, заједно с осталим Божјим Црквама, своју у Господу вазљубљену Сестру."

Делегација на чијем је челу био митрополит Дионисије са свог путовања по Истоку се вратила тек 18. маја 1927. године, а крајем маја добијено је у прилогу писма Васељенског патријарха "Патријарашко и Синодално дело" Васељенске патријаршије од 7. априла 1927. године које је давало Варшавском митрополиту Дионисију и његовим наследницима патријарашку титулу "блажењејшег".

Међутим, ни путовање митрополита Дионисија, а ни епископа Алексија на Исток у циљу учвршћивања на такву брзину уведене аутокефалности Православне Цркве у Пољској није довело до жељеног, коначног циља, јер није било, као што смо видели, једнодушности у погледу овог питања, чак ни међу поглаварима аутокефалних Цркава.

А шта да се каже о самом православном верујућем народу? Он је, као и раније сматрао аутокефалност изузетно великом несрећом за Цркву, он је видео да је ова аутокефалност уведена како би се угодило световним властима без одговарајућег обезбеђивања правног положаја Цркве од стране државе.

И заиста, Православна Црква у Пољској, која је вештачки била откинута од Руске Цркве, а затим и Васељенске Цркве као такве, постала је објекат за разноразне експерименте не само од стране државне власти, већ чак и појединих националних мањина.

У овом смислу главна улога је припадала Украјинцима, који су углавном живели у Волињу и покушавали да учине Цркву оруђем национално-политичке борбе.

Почетак свих невоља у Цркви у Волињу представљао је Волињски епархијски конгрес, који је одржан 1921. године у Почајевској Лаври. На овом конгресу био је ударен темељ подели Цркве, тачније – било је проглашено да је право време да се Црква украјинизује путем замене црквенословенског богослужбеног језика који је тамо имао хиљадугодишњу традицију разговорним украјинским језиком. Затим је уследио благослов да се у храмовима користе непроврени преводи богослужења, с масом грешака, тако да је убрзо сам верујући народ почео да се обраћа Црквеној власти с молбама да се ови преводи изузму из употребе.

У украинизацији богослужења велику улогу је одиграо исти овај митрополит Дионисије, тадашњи епископ Кременецки. По сведочанству епископа Алексија, најближег сарадника митрополита Дионисија: "Владика Дионисије, који је родом био из срца Русије, испољио је сву блиставост свог ума кад је у овом питању показао сву ширину свог погледа на свет, одлучно се изјаснивши, уз благослов црквене власти, за украинизацију богослужења тамо где то пожелеле верници. Он се често својој пастви обраћао с посланицама (новогодишњим, васкршњим и нарочитим поводима који су изазивали потребу за архипастирским разјашњењем) на украјинском језику, он је благословио

издавање на украјинском језику Службеника у преводу професора И.И.Огијенка, он је допустио чак и у својој саборној цркви у Кременецу Богослужење с украјинској вимовој (изговором) и проповеди на украјинском језику" (в. "Уз историју Православне Цркве у Пољској за 10-годишње пребивање на њеном челу блажењејшег митрополита Дионисија." Варшава: Синодална типографија, 1937. стр. 39-40).

Питање богослужбеног језика и језика проповеди било је предмет вишекратног разматрања и у Светом Синоду Православне Цркве у Пољској (16. јуна и 14. децембра 1922. г., 3. септембра 1924. г. и др.).

Највиша црквена власт допустила је употребу не само украјинског, већ и белоруског, пољског и чешког језика у оним богослужбеним чиновима, чији текст је одобрила где је то било могуће у зависности од локалних услова. Осим тога, иста ова власт благословила је да се проповеди и црквене поуке изговарају на језику локалног православног становништва, а такође је препоручивала предавање веронауке на матерњем језику.

Синодалне одлуке користили су неодговорни елементи, који су у Цркви видели, као што је раније већ истицано, оруђе за политичку и националну борбу.

Почело је такозвано "размосковљавање" Цркве. Над Црквом се надвила страшна опасност. Међутим, клир, у својој огромној већини и верујући, политици туђ народ, осудио је све новине, осудио је украинизацију богослужења и захтевао да се службе врше на црквено-словенском језику.

Тада је било потребно створити вештачки украјински национално-црквени покрет и дати му облик протеста широких народних маса.

Руководиоци украјинског покрета задржали су се на мисли о сазивање у граду Луцку на Волињу, Украјинског црквеног конгреса који би се састојао од представника клира и мирјана. Био је основан специјални организациони комитет у чији састав су ушли представници свих срезова Волиња, а на челу комитета је био др. Арсеније Рачински, који је постао веома познат као украјинизатор, уредник часописа "На Варти", који се издавао у граду Владимиру Волињском, часописа који је отворено позивао на раскид с московском хијерархијом и њеним традицијама.

Организатори конгреса и редакција часописа "На Варти" обратили су се митрополиту Дионисију с молбом да дозволи свем клиру Пољске да учествује на горе наведеном конгресу, као и да се одобри организациони статут овог конгреса.

Међутим, Свети Синод Православне Цркве у Пољској имао је негативан однос према овим молбама и својом одлуком од 26. фебруара 1927. године прогласио је горе наведени конгрес с тачке гледишта интереса Цркве бесциљним и непотребним и забранио је клиру митрополије да учествује у њему под претњом канонске одговорности за непослушање. Исто тако, и верницима је било наложено да се уздрже од учествовања на овом конгресу као конгресу који води ка црквеној подели, а не уједињењу.

Па ипак, без обзира на забрану од стране највише црквене власти, овај конгрес је одржан 5-6. јуна 1927. године у граду Луцку и на њему је присуствовало 524 делегата православних парохија, неки посланици пољског сеима и сенатори, а укупно је заједно с делегатима друштвених организација и почасним гостима конгресу присуствовало до 800 људи.

На Луцком украјинском конгресу који је одржан уз дозволу државних власти донете су оштре резолуције усмерене против највише хијерархије и против традиција Православне Цркве. Конгрес је санкционисао сав илегалан рад, који је до тада обављан на многим местима и препоручивао је да се украјинизација Цркве реализује на најбржи начин.

Као одговор на Луцки украјински конгрес уследила је Волињска епархијска скупштина представника клира и мирјана, коју је митрополит Дионисије сазвао у Почајевској Лаври 15-17. истог овог месеца јуна.

Волињска епархијска скупштина клира и мирјана осудила је украјинизацију Православне Цркве и унела велики мир у црквени живот.

Међутим, ни овај мир није дуго трајао. Украјинци нису могли да се помире с таквом ситуацијом и као раније водили су широку агитацију за потпуну украјинизацију Православне Цркве.

На крају, један од главних руководилаца украјинског покрета др Арсеније Рачински је по одлуци Светог Синода Православне Цркве у Пољској од 15. априла 1929. године био изопштен из Цркве и предан анатоми због своје непријатељске делатности према Цркви.

Међутим, већ после годину дана, тачније 22. марта 1930. године исти овај Свети Синод је "узимајући у обзир да лекар Арсеније Рачински веома блиско к срцу прима савремене недаће Православне Цркве у Пољској, жели да колико може учествује у општој помоћи црквеној хијерархији у заштити Цркве од притиска римокатоличког клира и на тај начин показује осећања своје љубави и везаности за Свето Православље, као и за заједницу верујућих, а такође узимајући у обзир то да сагласност др-а Рачинског за објављивање његове декларације с молбом да се очински опросте његови ранији наступи и да се врати у окриље верника Православне Цркве сведоче у знатној мери о његовим покајничким осећањима, - донео одлуку: да се митрополиту Дионисију предложи да прими лекара Арсенија Рачинског у окриље Свете Православне Цркве на његову молбу."

Рад на украјинизацији Православне Цркве у Волињу је нарочито појачан од момента кад је тамо за викарног епископа постављен истакнути украјински посленик архимандрит Поликарп (Сикорски) који је једно време био на дужности настојатеља Владимиро-Волињског храма и чије је име везано за украјинизацију богослужења у овом храму.

За време епископа Поликарпа у Волињу је било украјинизовано око 30% православних парохија. Велику помоћ у украјинизацији Православне Цркве епископу Поликарпу су пружили такозвани "просвити" и "украјинске хате" у којима се заправо и обављао сав припремни рад на украјинизацији.

Велику улогу у овој украјинизацији одиграли су украјински посланици и сенатори који су припадали владином табору такозваног "Ванпартијског блока сарадње с владом."

Уз помоћ овог блока, тачније украјинских посланика и сенатора сеима који су улазили у његов састав у јесен 1933. године у Почајевској Лаври су организоване демонстрације Украјинаца против "московске" хијерархије, на чијем челу је био митрополит Дионисије.

Заиста, у Почајевској Лаври су се 10. септембра 1933. године одиграли жалосни догађаји који су изазвали бол у срцима православних верујућих људи.

Овог дана поводом празника преподобног Јова Почајевског у Лаври су се одвијале црквене свечаности на које су допутовали православни епископи Пољске, као и митрополит Дионисије, којег се другог дана спремао да поздрави сав православни Волињ као свог надлежног епископа поводом десетогодишњег јубилеја његовог боравка на Волињској катедри.

Славље у част "Москаља" митрополита није се допало украјинским сепаратистима, који су све време покушавали да за надлежног епископа у Волињ буде постављен Украјинац и који су се борили за украјинизацију Цркве.

Готово сва украјинска штампа повела је кампању против планираног славља у част митрополита Дионисија оптужујући највишу хијерархију и клир Волиња за крајњу, наводно русификаторску делатност и позивајући украјинско становништво да не учествује у јубиларној свечаности.

Међутим, ова агитација није имала успеха и у Почајевску Лавру је на празник преподобног Јова дошло више од 200 литија са својим парохијским свештеницима. У Лаври се окупило око 30.000 богомолника-ходочасника.

Предосећајући свој потпуни крах украјински сепаратисти су решили да минирају јубилеј митрополита Дионисија због чега су мобилисали омладину индиферентну према Цркви и вери и организовали у Почајевској Лаври апсурдне демонстрације.

На овај дан – 10. септембар 1933. године у Почајевску Лавру су допутовали и представници државне власти, као и православни украјински посланици сеима Бура, Скрипник, Тележински и сенатор Гловацки, који су заправо и организовали све ове ружне демонстрације.

Кад је из главне цркве Лавре у којој је служио митрополит Дионисије с епископима и клиром који му је саслуживао кренула литија с моштима преподобног Јова Почајевског Украјинци су на звонику Лавре истакли своју националну жуто-плаву заставу, раширили раније припремљене транспаренте и заставе и гласним повицима почели да захтевају да се из Волиња удаље "Москаљи", московска хијерархија и клир и да се за Волињ одреди надлежни епископ Украјинац, као да се изврши украјинизација Цркве.

Укупно је било раширено око 50 застава-транспарената и плаката с најразноврснијим натписима: "За украјински богослужбени језик", "За украјинског поглавара Цркве", "Доста је московске политике у Волињу", "Украјинском народу – украјински епископат", "За Волињ – надлежни епископ Украјинац", "Доле московштина у Цркви", "Борите се за потпуну украјинизацију Цркве", "Доле русификатори у Цркви", "Захтевамо украјинске епископе и свештенике" и т.сл.

Као што се касније показало, звонар Лавре, који је спречавао да се на врху звоника Лавре истакне велика украјинска заставка насилно је био одстрањен одатле, а у подножју звоника била је постављена специјална стража која никога није пуштала на звоник.

Демонстрације су врхунац достигле у тренутку кад је митрополит Дионисије, у пратњи епископа и клира ишао из цркве "са славом" у архијерејски дом.

Поново су почели да се лију увредљиви узвици на адресу "московске" хијерархије, поново су се чули страшни крици, поново узвици, који су захтевали украјинизацију Цркве и одстрањивање омрзнутих "Москаља".

Народ у својој огромној већини није схватао шта се заправо дешава. Многи су викали: "Слава!" мислећи да поздрављају митрополита и епископе.

С великим трудом јерарси и клир су се пробијали кроз гомилу од више хиљада људи која је закрчила велико двориште Лавре до архијерејског дома.

После тога гомила од неколико хиљада људи предвођена истим овим посланицама сеима и сенатором у пратњи оркестра упутила се из Лавре у месташце Почајево ка згради поштанске канцеларије где је одржан митинг на којем су наступили исти ови посланици захтевајући "размосковљавање" Цркве.

Учесници у митингу су одмах положили "заклетву" – обећање да се залажу за матерњи богослужбени језик рођене хијерархије и постављања у Волињ надлежног епископа Украјинца.

На крају је донета резолуција у којој су се изражавали исти ови захтеви.

Одмах након почајевских демонстрација почео је низ митинга по градовима Волиња на којима су поново доношене резолуције у којима се указивало на то да "клир и вернике оптерећује административни апарат, уређен по узору на време руског царизма" и да "црквене власти издају органе штампе на руском језику".

Као коначна одредба поново је истакнут захтев да се за Волињ одреди надлежни епископ Украјинац.

У име учесника ових митинга слати су телеграми министрима, чак и председнику Пољске Републике.

У току неколико месеци на страницама недељних новина које су се издавале у граду Луцку "Украјинска Њива", као и на страницама пољских новина, блиских владиним круговима, појавила се опширна кореспонденција с фотографијама о почајевској демонстрацији и митинзима који су се одвијали у Волињу. Сва ова кореспонденција истицала је "негодовање украјинског народа московске митрополије" и захтевала њено

"размосковљавање" и постављања за Волињ надлежног епископа Украјинца по националности.

Веома брзо су се показали и резултати почајевске демонстрације и митинга који су одржавани по градовима Волиња.

У вешто одиграном "Почајевском делу", а затим и у "организовано" одржаним митинзима одговорне владине сфере виделе су "глас народа" Волиња.

А 23. септембра исте ове 1933. године тадашњи министар вера Пољске ослањајући се на "вољу народа" захтевао је званичним писмом упућеним на име митрополита Светог Синода и именовање за Волињ другог епископа по споразуму с Пољском владом (в. К.Н.Николајев. Источни обред. стр. 245).

Митрополит Дионисије се неко време колебао, али је коначно сазвао седницу Светог Синода, а исти је прихватио изнуђену оставку митрополита и одредио за Волињ у својству надлежног епископа архиепископа Алексија (Громадског) који је до тада управљао Гродњенско-Новогрудском епархијом.

Архиепископ Алексије, у свету Александар Громадски, син црквењака, рођен у Холмском крају, завршио је Кијевску Духовну академију и до првог светског рата био је веома активан сарадник тадашњег епископа Холмског Евлогија и по својим политичким убеђењима био је крајње десничарски руски националиста. У обновљеној Пољској нашао се у табору украјинских националиста.

Глава VII

Нови талас верских прогона у Пољској, затварање и даље рушење православних светиња. – Подношење судских тужби за такозвану ревиндикацију храмова од стране католичког епископата. – Највиша црквена власт се обраћа саборном гласу православног верног народа. – Декрет председника Републике о сазивању Свепољског Помесног Сабора и предсаборне скупштине која му је претходила.

У време кад се у Волињу одвијао велики "рад" на украјинизацији Православне Цркве, на територији других епархија такође су се одигравали трагични догађаји везани за даље прогоне православља.

Било би погрешно мислити да се борба против православља, која се огледала у затварању, па чак и рушењу храмова, могла уочити само у току првих година постојања обновљене Пољске.

Не, ова борба се водила у току свих двадесет година постојања Пољске као суверене државе. Истина, понекад је нешто слабила с тим да би се убрзо показала у већим димензијама.

И карактеристично је да у тој борби није учествовало толико католичко становништво Пољске колико његови духовни руководиоци – католички свештеници које су подржавале административне власти.

Овде не можемо да се не задржимо на жалосној чињеници да је рушењу православних храмова, ма како то чудно изгледало, у извесној мери помагала сама највиша црквена власт.

Сенатор Речи Посполите Пољске В.В.Богданович, којег смо већ помињали, у свом говору одржаном на пленарној седници Сената 9. марта 1929. године рекао је буквално следеће:

"Пожелио је, на пример, магистрат града Калиша да сруши православну цркву у овом граду. Магистрат се обратио војводи, војвода је замолио министра, министар митрополита. Положај митрополита је у то време био несигуран и, разуме се, дао је пристанак... Као што се види, митрополит је овим пристанком желео да обезбеди изградњу нове цркве у Калишу и захтевао је одговарајуће обавезе од магистрата и обећања од министра. Међутим, обавезе нису дате, а црква је срушена."

Још 1922. године римокатолици су од православних одузели храм у граду Плоцку. Црква је одузета заједно са земљом и 5 кућа. Две куће и храм доспели су у руке магистрата. 1928. године локално православно становништво је на сопствену иницијативу започело судски процес против магистрата и суд је на другој инстанци донео одлуку да су и црква са земљом на којој је била подигнута, као и куће, својина парохије. Остало је само да се ова непокретност добије у посед, међутим, судске власти су захтевале од парохијана да доставе потврду да православна парохија у Плоцку није затворена, односно да постоји као правно лице. Министарство вера је одбило да изда овакву потврду иако у списковима православних парохија које је исто ово Министарство издало још 1920. године, ова парохија била приказана. Тада су се парохијани обратили митрополиту Дионисију и Варшавској Духовној консисторији, међутим, и овде су били одбијени. У међувремену је плоцки магистрат почео да руши храм.

Као закључак о рушилачком раду католичког клира и владе Пољске која га је подржавала, смело се може тврдити да је само за првих 10-12 година самосталног постојања Пољске православно становништво изгубило најмање 500 храмова. Само у Холмском крају и Подлашју, како је то било званично посведочено на епархијској скупштини која је одржана крајем децембра 1933. године, представници клира и мирјана Варшавско-Холмске епархије, била су затворена 104 храма, минирано 55 храмова, разбијено и спаљено 35 храмова и освећено у католичке храмове 137 цркава. На целој Холмшчини остало је око 60 храмова и православних парохија, при чему влада није све признавала. Људи су били принуђени да се моле у приватним кућама, капелама, па чак и под отвореним небом.

Међутим, још страшнији ударац Холмском крају и Подлашју је нанет у пролеће и лето 1938. године о чему ће бити речено у једној од следећих глава овог есеја.

Као што је горе наведено, сва имовина која је припадала Православној Цркви још 1919. године је узета на државну управу и испарцелисана. Православна Црква је приликом овог парцелисања изгубила око 20.000 хектара земље. Одузимана је чак и земља која је била дарована. Тако је било одузето око 500 десетина земље коју је Зимненски женски манастир даровао Волињској епархији. Одузета је такође била земља од Дерманског мушког, Корецког женског и Жировицког мушког манастира. На крају, била је одузета веома драгоцену својина Волињског клира – имовина бивше Мелецке Духовне средње школе у селу Мациову недалеко од града Ковља. Одузета је и такође предата католицима позната "мурована" (камена) црква у Лидском срезу, у Виљнуској епархији, која је изграђена од средстава руског цара Александра Првог у сећање на Отацбински рат из 1812. године. (в. реферат К.Н.Николајева на Другом сабору у иностранству 1938. године "Положај Православне Цркве после рата").

Ево шта је о одузимању ове цркве рекао исти овај сенатор В.В.Богданович:

"Не могу да прећутим ни одузимање такозване "Мурованке" у селу Маломожејкову Лидског среза, јер је овај пример веома очигледан и служи као доказ потпуне зависности духовне власти од световне. Овде је све обављено врло просто, снашли су се чак и без митрополита. Лидски срески начелник црквеног одбора (начелник среза) замолио је православног клирика да дође код њега, посадио га је у свој аутомобил, довезао до цркве где су се већ били окупили представници Католичке цркве и наредио му да потпише да је примио црквене ствари након чега су из цркве одмах биле изнете иконе, иконостас је био поломљен и избачен, а црква је претворена у католичку."

"Сва кривица цркве је била у томе," настављао је сенатор В.В.Богданович, "што се некада налазила у рукама унијата, иако је била изграђена пре уније – 1407. године, односно пре више од пет стотина година и била је то прва камена (мурована) црква у овом крају, и због тога једна од најдрагоценијих светиња и с религиозне и с историјске тачке гледишта."

Међутим, није се само црквена имовина одузимала православнима, одузимања је такође имовина која је припадала црквено-друштвеним организацијама, тачније

православним братствима која су својевремено одиграла тако велику улогу у заштити Православља у 16-17. веку.

Тако је била је одузета и додељена државној благајни веома драгоцене имовине и две куће у граду Луцку на Волињу, који су припадали луцком Крестовоздвиженском братству. Исто се догађало и у Виљнусу. У буквалном смислу је била разграбљена огромна имовина острошког Братства светих Кирила и Методија у граду Острогу у Волињу, поклон грофице Хлудове. Ова пљачка се "оправдавала" тиме што се Братство Кирила и Методија наводно бавило руском пропагандом на Волињу. Предивна нова зграда Острошке братске гимназије била је одузета и додељена државној благајни, а братски храм предат католицима. (В. реферат К.Н.Николајева на Другом сабору у иностранству "Положај Православне Цркве после рата").

Као што је већ било наведено, римокатоличке духовне власти су уз помоћ администрације у потпуности згромиле православну црквену организацију на територији Холмшчине и Подлашја, ових многострадалних земаља, где су православни вековима водили борбу за очување макар остатака црквене имовине својих предака.

Римокатолички клир је одлучио да исто учини и на другим територијама обновљене Пољске које су насељавали православци.

И у овом смислу веома симптоматичним се показивало подношење тужби за такозвану "ревиндикацију" православних светиња и православне имовине, која је некада наводно припадала Католичкој цркви.

У лето 1929. године римокатоличке духовне власти поднеле су у окружним судовима 724 тужбе за одузимање из руку православног становништва храмова и црквене имовине. Римокатоличке духовне власти захтевале су повраћај све оне имовине која се пре више од 100 година вратила у руке свог првобитног власника – православног становништва.

Наведене тужбе су поднели, уз знање католичких надбискупа Виљнуског и Лавовског, бискупи Пински и Луцки у окружним судовима у градовима Бресту, Бјалистоку, Виљнусу, Гродну, Луцку, Новогрудку, Ровну и Пинску.

Тужбе су биле поднете против Виљнуске, Волињске, Гродњенске и Полеске духовне православне консисторије, односно против свих епархијских власти Православне Цркве у Пољској изузев Варшавско-Холмске консисторије.

Крајем лета 1929. године испоставило се да је против Волињске Православне Духовне консисторије било поднето 144 тужбе, против Виљнуске – 71, против Гродњенске – 159 и против Полеске 248. У најугроженијем положају нашле су се Гродњенска и Полеска епархија, у којима је било – у првој 174 парохије и у другој 320.

Под претњом одузимања од православаца нашли су се, међу другим светињама, саборне цркве у Кременцу, Луцку, Пинску, манастири – Виљнуски, Дермански, Жировицки, Зимненски, Корецки, Кременецки и Мелецки, па чак и највећа светиња у Пољској – Почајевска Свето-Успенска Лавра.

Рим се надао да ће путем одузимања од Православне Цркве и православног становништва његових вековних светиња и црквене имовине припремити терен за увођење озлоглашене уније у источном крају.

Претња која се надвила над Православну Цркву у Пољској унела је изузетну пометњу у црквени живот Пољске и оставила запањујуће-претећи утисак на православно становништво Речи Посполите.

Такозвана "ревиндикација" је попримила тако претеће форме које су носиле потпуно јарко изражени карактер војног напада католицизма на православље у обновљеној пољској држави. И овај војни притисак је спроведен преко Пољског државног суда, који је по вољи римокатоличке хијерархије требало да разреши спор двеју хришћанских вероисповести. Пред Пољским државним судом у својој потпуној величини се поставило питање не толико права колико питање оцене историјске борбе католицизма

и православља, а у овој борби је у 16. веку успех имао католицизам, а средином 19. века – православље.

Подношење ових масовних тужби представљало је катастрофу за Православну Цркву у Пољској ако се узме у обзир да се не само у пољском друштву, већ и у судским сферама учврстила одређена, негативна гледишта на дејства владе Русије за време такозваних "забора" (освајања) делова Пољске и припајања неких територија Пољске Руској империји.

Као један човек устало је православно становништво Пољске у заштиту своје вере, својих храмова, организован је "јединствени православни фронт", у пољском сеиму су се зачули гласни говори православних посленика, у штампи су се појавили страшни упозоравајући чланци.

Највиша црквена власт, која је била свесна своје одговорности за судбину православља у Пољској прогласила је да по хитном поступку при Светом Синоду под непосредном контролом његовог правног консултанта адвоката К.Н.Николајева, треба организовати специјалну комисију за организацију заштите светиња и црквене имовине против напада католичког клира.

Била је штампана специјална архипастирска посланица коју је потписао митрополит Дионисије, у којој се директно указивало на претњу која се надвила над Православном Црквом.

"Уколико ове тужбу буду задовољене," говорило се у посланици митрополита Дионисија, - бићемо лишени више од трећине свог духовног блага, својих светиња које су основали, саградили и украсили наши православни преци.

И куда ћемо поћи кад будемо лишени ових светиња? Где ћемо сахранити своје старе родитеље? Где ћемо крстити своју децу? Где ћемо се венчати законитим браком? Где ћемо окушати Тајну Вечеру са Христом? Где ћемо запевати "Христос воскрес"?"

А у својој Божићној посланици послатој исте ове 1919. године поглаварима аутокефалних Цркава митрополит Дионисије је писао поредећи насталу претњу одузимања православних светиња с убиством витлејемске деце по Иродовом наређењу:

"Нашу Свету Православну Цркву у Пољској Господ је посетио у протеклој години несрећом једнаком убиству витлејемске деце, јер римски клир жели да нам одузме половину наших светих храмова и на тај начин лиши преко два милиона наше верне деце духовног руковођења и црквеног живота."

Пољски католички бискупи су се на све начине трудили да оправдају своје наступе тврдећи да они "не желе ниједну светињу коју су православци саградили и која је намењена православном култу".

Много пажње "ревиндикацији" било је посвећено не само у руској, украјинској и пољској штампи, већ и иностраним новинама.

Најбољи католички умови нису крили да су процеси "ревиндикације" били започети у невреме и да ће, на концу, нанети непоправљиву штету не само самој католичкој идеји, већ и интересима пољске државе.

Веома добронамерну позицију у спору заузео је поглавар Грко-католичке (Унијатске) цркве, митрополит Андреј Шчептицки, лице које је, наизглед, имало највише интереса од "ревиндикације".

У интервјуу који је дао сараднику новина "Дан пољски" митрополит Андреј Шчептицки је рекао:

"...Узимајући у обзир различите околности не бих могао да изјавим да се придружујем тужбама... Сматрам да не треба, чак ни спољашње, дати народу да осети да се над њим врши ново насиље... Јер, по источном праву ове сеоске цркве припадају управо овом народу. Он се у њима крстио и молио. Поред њих је сахрањивао своје мртве. У њима је концентрисано оно што је у народу најјаче, а често и најспасоносније пред лицем разуздане агитације, "то је вера отаца". Здрав суд народа, отачка вера, трпљење Цркве... извешће га (народ) на боље путеве него све тужбе у којима ће видети само

непријатељске акције против себе. Већ сам чуо да је спреман да на њих непријатељски реагује."

Свој интервју митрополит Шчептички је завршио следећим значајним речима:

"Грко-католички духовни кругови у овој ревиндикацији неће учествовати ни на који начин. Драго ми је што могу то да кажем."

Прашина која се подигла не само у пољској, већ и иностраној штампани због подигнутих тужби за "ревиндикацију", као и масовни протести упућени Лиги народа из свих земаља света против покушаја римокатолика да одузму православнима у Пољској велики број њихових храмова и имовине, довели су до тога да постави питање о могућности мирног споразума између православца и римокатоличких епископа. Ови су се обратили влади Пољске за посредовање, али је она ставила до знања да овакво посредовање неће преузети на себе.

Председник савета министара се чак обраћао митрополиту Дионисију са званичним захтевом. Митрополит је на ово одговорио да "решење љубави у вези с питањем о тужбама које су поднели римокатолички епископи, који се пре тога уопште нису обраћали православним епископима у вези с овим питањем, могуће само уз сарадњу и помоћ државне власти, управо ради задовољавања јавног мњења у Пољској потресеног одлучним мерама римокатоличког епископата у погледу права и интереса православног становништва, јер православни епископи сматрају да су претезније римокатоличког епископата на православне храмове и имовину Православне Цркве лишене како правних, тако и историјских основа и само нарушавају нормалан заједнички живот две најмногбројније хришћанске вероисповести на територији Пољске Републике."

Касније, такође полазећи од жеље да се свим могућим мерама, али без икаквог нарушавања интереса Православне Цркве прекине овај "саблазан" највиша црквена власт, коју је представљао Гродњенски архиепископ Алексије (Громадски), прелиминарно је разматрала с представником римокатоличког епископата питање могућности постављања на реално тле питања о споразуму. Из размене мишљења постало је јасно да никакво тле за овакав споразум не постоји и римокатолички епископат никакве конкретне предлоге за ово питање није дао.

Што се пак тиче односа саме владе Пољске према спору двеју хришћанских вероисповести вероватно се може тврдити да дејства римокатоличког епископата нису имала подршку у изјавама владе. Пре би се могао уочити обрнут, иако веома опрезан процес. Тако је министар за вере и народну просвету свештеник Жонголович на комисији сеима, приликом разматрања буџета наведеног министарства 14. јануара 1931. године изјавио:

"Својевремено сам изражавао мишљење поводом питања ревиндикације цркава у смислу да то не треба да буде ствар судова, већ дело хришћанске љубави и мирољубивог споразума."

Међутим, знајући однос пољске владе према Римокатоличкој цркви у Пољској, није било могуће сумњати у то да захтеви Католичке цркве, ма како опасни по црквени мир били, ипак неће наићи од стране владе Пољске на оно супротстављање на које се могло рачунати и да ће се влада тешко умешати у спор две вероисповести, пошто ће овакво мешање имати макар и најнезнатнији карактер заштите законитих интереса Православне Цркве.

Већ сама чињеница да је Рим отприлике у то време прогласио Пољску за "мисионарску територију" и појачао свој рад у такозваним "крајинама" – источним пограничним деловима Пољске, уверавао је у ово.

Све ово заједно принудило је највишу црквену власт у Пољској да се обрати у овом тешком, историјском моменту, гласу самог верујућег православног народа и да постави питање о сазивању Свепољског Помесног сабора уз ангажовање представника клира и мирјана.

Убрзо је Свети Синод сачинио и одобрио Одредбу о сабору, Одредбу о изборима за парохијске, клиричке, среске, мисионарске и епархијске скупштине, Статут сабора и програм његовог рада, а отварање Сабора представљало је одлуку Светог Синода од 12. децембра 1929. године и одређено за 12. фебруар 1930. године.

У званичној висти о овоме указивало се на то да је "сазивање Помесног Сабора за тако релативно кратко време изазвано хитном потребом за саборним разрешењем и да се у најскорије време реше нека животна питања која су за нашу Цркву од суштинског значаја. Нарочито на ово подстиче претња која се надвила над положај и стање Православне Цркве у Пољској због тога што је католички клир поднео у 6 судова тужбе за одузимање преко 600 храмова и манастира појачавајући мисионарску делатност највише римокатоличке духовне власти која је Пољску прогласила "мисионарском територијом":

Пошто се за сазивање Помесног сабора по "Привременим правилима" о односима између Цркве и државе захтевала сагласност владе, митрополит Дионисије се дописом од 22. новембра 1929. године обратио министру вера и народне просвете с излагањем мотива који подстичу највишу црквену управу за најскорије сазивање сабора и с молбом да се изрази сагласност за сазивање сабора.

Међутим, све до дана редовног заседања Синода одговор на ово питање из Министарства вера није уследио, али је 11. децембра исте ове 1929. године на личној аудијенцији митрополита Дионисија код министра вера министар изјавио да нема ништа против сазивања сабора, међутим, претходно моли да му се саопште сачињене одредбе о сабору, програм сабора и статут његовог рада.

Највиша црквена власт је одобрила сачињену одредбу о сабору, програм његовог рада и статут и све упутила министру 21. датума истог овог децембра месеца.

Истовремено су ове уредбе највише црквене власти биле објављене и био је дат налог за рад на низу припремних радова и изборних дејстава за сазивање Помесног сабора.

Међутим, министар вера је одбацио могућност да Свети Синод без сагласности Министарства предузме припремне кораке за сазивање сабора и забранио је одржавање избора за сабор, о чему је и обавестио митрополита Дионисија.

У свом одговору министру митрополит Дионисије се придржавао тачке гледишта да је највиша црквена власт слободна у својим унутрашњим црквеним дејствима, а митрополит Варшавски и целе Пољске, као поглавар Цркве није у овом смислу потчињени министра за вероисповести. Митрополит Дионисије је још једном молио министра да да пристинак за сазивање сабора на принципима и у року који утврди Свети Синод.

На ово последње писмо одговор од Министарства није уследио. Зато је из података који су добијени с лица места познато да су административне власти добиле налог да не дозволе одржавање изборне скупштине.

Једном речју, настао је велики конфликт између највише црквене власти и власти владе, која је захтевала да се умеша чак и председник Пољске државе, којем се митрополит Дионисије обратио специјалним меморијалом изложеним на личној аудијенцији 10. јануара 1930. године.

Изложивши историју насталог конфликта митрополит Дионисије је молио председника Републике да својим ауторитетом подстакне министра вера и народне просвете да да пристанак за сазивање Помесног Сабора, а такође да се не меша у област унутрашњег живота Цркве и, између осталог, - да не спречава припремни рад на сазивању сабора.

Митрополит Дионисије је тврдио председнику Републике да он као поглавар Православне Цркве преузима на себе одговорност за клир и вернике који му се потчињавају (у области црквених питања), како у том тренутку, тако и на предстојећем сабору.

Па ипак, страна која је у овом конфликту победила била је влада, коју је осим тога подржао и пољски сеим, тачније, ма како то чудно изгледало, православни посланици

сеима, који су улазили у такозвани "Ванпартијски блок сарадње с владом". Ови православни посланици такође су влади упутили посебан меморијал у којем су делили погледе министра вера поводом сазивања сабора.

Истина, приликом разматрања у сеиму буџета Министарства за вероисповести и народну просвету левичарски посланици су подвргли оштрој критици делатност министра вера С.Червинског, којег је украјински посланик Д.Палијев назвао "патријархом Православне Цркве".

Посланик Палијев је указивао на то да је министар Червински довео до тога да "свет протестује против прогањања религије у Совјетском Савезу, а истовремено протестује због прогањања Православне Цркве у Пољској."

"Овде се у присуству г-дина министра Червинског," говорио је посланик Палијев, "уз кикот безбожника у Москви и Кијеву на рушевинама цркава, овде у Пољској где Устав гарантује религиозна права становништва, такође руше православни храмови уз пратњу гласних усклика полицајаца.

Још нико од ранијих министара вера и народне просвете није срушио толико православних храмова колико их је било срушено за време министра Червинског.

Јер, министар Червински је тај који је учинио немогућим сазивање сабора и остваривање тежње ка довођењу у ред односа у Православној Цркви, он је лишио Православну Цркву остатка права, која Православној Цркви гарантују "Привремена правила".

Овај министар себи присваја чак и компетенцију утврђивања канонског права Православне Цркве, како о томе сведочи писмо г-дина министра упућено православном митрополиту у вези са забраном сазивања сабора."

Међутим, понављамо, коначна победа је остала на стани министра Червинског, а митрополит Дионисије је био принуђен да капитулира и објавио је даље изборе за Помесни Сабор (12. фебруара) беспредметнима, иако је на саветовању кандидата за сабор била изражена "заједничка жеља да се избори за Помесни сабор доведу до краја".

На крају дуготрајног конфликта између највише црквене власти и власти владе био је нађен "компромис", тачније Свети Синод је ишао на уступке и организовао је, по договору с владом, специјалну комисију која се састојала од одборника Епархијских скупштина свих епархија ради техничке припреме за сабор, при чему су у састав ове комисије под председавањем митрополита улазили Гродњенски архиепископ Алексије, 4 члана (2 клирика и 2 мирјанина) од одборника за Сабор Варшавско-Холмске епархије и по 2 члана од епархијских одборника других епархија, као и представници владе.

Пољска влада се сагласила с одлуком највише црквене власти и придајући, очигледно, велики значај раду планиране комисије одредила је представнике 3 најзаинтересованија надлештва: Министарства вера и народне просвете, Министарства унутрашњих послова и Министарства иностраних послова.

У ову комисију су од стране владе Пољске ушли: директор департмана за вероисповести гроф Франтишек Потоцки, начелник одељења за послове националних мањина Министарства за унутрашње послове Хенрик Сухенек-Сухецки и начелник Источног одељења Министарства за иностране послове Тадеуш Голувко. Такође су именовани представници мирјана.

Прва седница специјалне комисије требало је да се одржи 5. маја 1930. године, међутим, у последњем тренутку је била одложена, а 7. маја влада је званично објавила да се уместо дванаесточлане комисије образује такозвана предсаборна скупштина у чији састав улази 30 чланова од одборника за Пољски помесни сабор и објавила је списак чланова ове скупштине. У састав предсаборне скупштине ушла су, по споразуму црквене и владине власти, следећа лица:

1. За Варшавско-Холмску епархију:

Од клира: протопрезвитер Варшавске митрополитске цркве Марије Магдалине Терентије Теодорович, протојереј Стефан Грушко – члан Варшавско-Холмске духовне

консисторије, Холмски клирик и старешина Холмске парохије и од мирјана: 1. посланик пољског сеима Сергеј Хрупки, 2. парохијанин Лавовске парохије Борис Лељавски и 3. директор издавачке куће "За слободу" Александар Свитич.

2. За Виљнуску и Гродњенску епархију:

Од клира: старешина Гољшанске парохије, Виљнуске епархије, Владимир Јузвјук и старешина Бјалостокске парохије Гродњенске епархије, митрофорни протојереј Јосиф Гушкевич и од мирјана: адвокат Владимир Вишњевски, који живи у граду Виљнусу, предавач Виљнуске духовне семинарије Аполон Јосифович Смержевски, председник црквеног одбора Свенцицке цркве Гродњенске епархије Григорије Худзик, инжењер Леонид Радзишевски, који живи у граду Слоњиму Гродњенске епархије, и земљопоседник Барановичског среза исте ове епархије Георгије Молер.

3. За Полеску епархију:

Од клира: митрофорни протојереј Брестског среза Стефан Жуковски и клирик из Острога протојереј Александар Љубич и од мирјана: Лав Лишчински-Тројекуров, с местом становања у Брестском срезу, земљопоседник Дрогиченског среза, правник Иван Најденов и доктор Александар Велигоцки, с местом становања у граду Камењ-Каширском.

4. За Волињску епархију:

Од клира: Ровенски градски клирик и старешина Ровенске цркве митрофорни протојереј Николај Рogaљски, старешина братске Крестовоздвиженске цркве у граду Луцку митрофорни протојереј Павел Пашчевски, старешина Романовске парохије протојереј Владимир Зах и старешина Свишчевске парохије протојереј Михаил Ивасков и од мирјана: професор Волињске (у граду Кременецу) духовне семинарије магистар богословља Михаил Кобрин, лекар Ковельског среза Николај Пирогов, земљопоседник Кондрат Полишчук и становник села Ровно, Љубомљског среза, Мелетије Бондаренко.

Осим тога, у састав предсаборне скупштине ушла су два професора богословског одељења Варшавског универзитета по избору професорског колегијума.

Поврх тога, на саветовању је одређено да ће проценутални однос клира и мирјана, како у предсаборној скупштини, тако и на самом Помесном сабору бити 2:3, односно на 2 духовна лица – 3 мирјанина.

Чланови предсаборне скупштине имали су право одлучујућег гласа, а представници владе, као и представник Синодалне канцеларије Ј.Г.Рошчицки и правни консултант Синода К.Н.Николајев улазили су у састав предсаборне скупштине са саветодавним гласом.

Заједно с оснивањем предсаборне скупштине наставила је свој рад и мешовита комисија у саставу митрополита Дионисија, архиепископа Алексија – од стране највише црквене власти и 3 горе наведена представника владине власти – с друге стране.

Кончан резултат рада мешовите комисије било је обнародовање рескрипта председника Пољске Републике од 30. маја 1930. године, о сазивању Пољског помесног сабора и предсаборне скупштине која му је претходила.

У овом рескрипту упућеном поглавару Православне Цркве у Пољској митрополиту Дионисију говорило се да је "наступило време да жеље највиших руководилаца Православне Цркве у Пољској, исто као и свих грађана Пољске Републике православне вероисповести буду остварене и да се у Пољској одржи, у складу са светим канонима помесни сабор." И да "сазивању сабора претходи скупштина представника клира, а такође просвећених и благочестивих мирјана, који би се улазећи у састав предсаборне скупштине бавили одговарајућом припремом и разрадом многобројних питања и пројеката о којима треба да се изјасни предстојећи сабор." На почетку рескрипта председника истицано је да је 15. јуна 1791. године бригом и трудом владе пресветле Пољске Републике у граду Пинску био сазван последњи сабор Православне Цркве у Пољској" и да "по вољи Провиђења Аутокефална Православна Црква у Пољској може данас да васпостави своју везу с историјском прошлошћу."

Објављујући о овом изванредном догађају који је за Православну Цркву у Пољској имао огроман историјски значај митрополит Дионисије се обратио свим верницима с посебном архијерејском посланицом у којој је указивао да се "отвара нова и светла страница у животу Наше Свете Цркве" и да "од данас можемо спокојно и мирно да започнемо свој саборни рад на стварању боље будућности Свете Православне Цркве у Пољској." У посланици митрополита је истицано да ће "бити уложени сви напори да Наша Света Црква што пре добије свој канонски и правни положај у држави."

У истој овој посланици митрополит је такође молио чланове предсаборне скупштине "да својим брижљивим припремним радом прокрче путеве за што брже сазивање сабора."

Рескрипт председника и архијерејска посланица митрополита Дионисија били су прочитани у изузетно свечаној атмосфери у митрополитској цркви на Праги по завршетку Свете Литургије којој су присуствовали сви чланови Светог Синода, министар за вероисповести и народну просвету С.Червински, министар унутрашњих послова Г.Лузевски, министар правде С.Цар, директор грађанске Канцеларије председника Републике Лисевич и чланови предсаборне мешовите комисије – делегати владе, као и неколико највиших чиновника Министарства правде и Министарства унутрашњих послова.

Отприлике месец дана касније, тачније 29. јуна одржано је отварање предсаборне скупштине.

Отварање предсаборне скупштине одржано је по завршетку Свете Литургије у сали за седнице Светог Синода.

Министар за вероисповести и народну просвету С.Червински је у својству представника владе и надлежног министра поздравио чланове предсаборне скупштине "као представнике и духовне изабранике православног друштва наше државе."

"Поздрављам Вас с дубоким осећањем," говорио је министар, "због тога што је Ваш састав позван за важан и одговоран рад – да усредсређено и у бризи за добробит своје вере заједнички приступи одговарајућој припреми и решавању многобројних питања и дела о којима треба да се изјасни помесни сабор Свете Аутокефалне Православне Цркве, први у обновљеној држави."

"Ви, господо," наставио је министар, "најбоље знате колико се наде полаже у овај сабор. Од овог сабора ће зависити којим путевима ће кренути даља судбина Ваше Цркве. Што боље, тачније и брижљивије обавите свој посао биће већа могућност да сабор испуни свој велики задатак."

Говор министра сви су слушали стојећи. Одмах затим, митрополит је окренувши се лицем према иконама и прекрстивши се, објавио да је отворена предсаборна скупштина, а затим је обраћајући се министру и члановима владе изговорио на пољском узвратни говор у којем је у своје лично име и у име свих чланова Православне Цркве у Пољској захваљивао за тако топао и испуњен дубоког унутрашњег значаја поздрав г-дина Министра.

"Посебно нас дирају," говорио је митрополит, "оне речи Ваше поздравне беседе г-дине министре у којима истичете значај Свете Православне Цркве у економији државног живота. Увек смо разумели овај значај и колико смо могли и умели трудили смо се да будемо корисни Пољској држави у знак удара за овај мир и спокој које свом својом силом обезбеђује за све своје грађане... Ми ћемо удвостручити наш труд у корист државе."

Одмах по завршетку говора митрополита Дионисија хор митрополије је отпевао "Сеј ден, јего же сотвори Господ, возрадујемсја и возвеселимсја"...

Затим се митрополит обратио дугим говором на руском језику члановима предсаборне скупштине. "Данас је велики и значајан дан у животу наше Свете Цркве," тако је митрополит започео свој говор. "Испунило се оно што је било предмет

размишљања и маштања многих богољубаца. Предсаборна скупштина је данас отворена, значи, уз помоћ Божију, одржаће се и наш помесни сабор!

И како радосно треба да буде у срцима свих нас, што је данас с нама и наша влада, што почетак нашег рада ничим није помрачен, што уз подршку и саосећање наших државних власти можемо да радимо спокојно и продуктивно!"

Изговоривши "хвалоспев" упућен влади, с којом се не тако давно догодио оштар конфликт у вези са сазивањем сабора митрополит Дионисије није могао да се не обруши на дневну штампу која је заправо и истакла идеју саборности у Цркви. Он је говорио:

"Пратили смо што се објављивало у дневној штампи поводом Сабора и саборности. И признајемо да нас није задовољавало све што је штампано. Јер, једни су размишљали о оном површном у саборности – о реформама, а други су се плашили за резултате сабора мислећи, очигледно, само о евентуалним савременим резултатима саборности..."

У штампи су се често чули гласови да највиша црквена власт у Пољској не жели саборност и да кочи сазивање сабора. Како је то нетачно гледиште! Као прво, ова власт је тежила сабору од првих дана свог постојања овде, о чему сведочи читава серија уредаба и одлука Светог Синода, а као друго, највиша црквена власт одлично схвата сву нужност саборности у животу Православне Цркве у Пољској, јер, на неком другом месту у данашње време и може да се прође без саборности, у Пољској то ни из далека није могуће."

Свој говор митрополит Дионисије је завршио пожелевши успех предсаборној скупштини у њеном тешком раду, призвавши Божији благослов на заједнички труд.

По завршетку свог говора митрополит је објавио да ће наредна седница предсаборне скупштине бити одржана следећег дана, у 10 сати ујутру.

У 2 сата сви чланови предсаборне скупштине окупили су се у просторијама хотела "Полонија" где је у њихову част министар за вероисповести приредио доручак. На доручку су такође учествовали чланови владе и друге званице.

Авај, како ћемо даље видети, показало се да су речи о тежњи да се Православна Црква у Пољској поведе путем саборности само празне речи: рад предсаборне скупштине замро је на мртвој тачки, сам сабор није ни био сазван, а закони о унутрашњем уређењу Цркве и о њеним односима с државом уведени су декретом председника Републике.

Глава VIII

Рад предсаборне скупштине и њене комисије. – Декларативна изјава члана предсаборне скупштине А.К.Свитича у име групе чланова скупштине – присталица саборног и изборног начела у животу Цркве. "Саборно" уређење у животу Православне Цркве у Пољској и жива стварност. – Писма митрополита Дионисија на име премијер-министра о жалосним догађајима у животу Цркве. – Друго заседање предсаборне скупштине, сазвано 5 година након првог заседања. – Говори чланова предсаборне скупштине у заштити САБОРНОГ начела у животу Цркве.

Активан рад предсаборне скупштине почео је 30. јуна 1930. године. Прва седница је била посвећена конституисању председништва предсаборне скупштине. Митрополит Дионисије је као председник скупштине изјавио да је на дневном реду само једно питање – избори заменика председника, генералног секретара и другог секретара. Члан скупштине посланик сеима, Сергеј Хруцки је молио да се објави кратка пауза ради међусобног упознавања чланова и одређивања кандидатура за састав президијума. Пошто за време кратког прекида није постигнут никакав договор, посланик сеима Хруцки замолио је да се избори одложе за следећи дан.

Пошто су представници владе који су присуствовали седници били против предлога С.Хруцког, митрополит Дионисије је објавио паузу седнице на пола сата и након наставка седнице подељени су гласачки листићи. Члан скупштине С.Хруцки је упутио

формалну изјаву-протест, у којој је навео да су многи од чланова скупштине претпостављали да се не ради о формалним изборима и да неки кандидати нису чак ни питани да ли желе да се кандидују. Без обзира на то избори су одржани и за председништво су изабрани:

у својству потпредседника – протојереј Владимир Јузвјук и професор богословског факултета Варшавског универзитета Иван Иванович Огијенко, у својству генералног секретара – Борис Николајевич Лељавски и секретара – магистар теологије М.Кобрин.

Одмах затим председник предсаборне скупштине је седницу прогласио затвореном, заказавши следећу пленарну седницу за 2. јули.

Увече истог овог дана под председавањем архиепископа Алексија одржано је приватно саветовање чланова предсаборне скупштине на којем су се исти упознали с правилником рада предсаборне скупштине и разматрали његове поједине чланове. Следећег дана – 1. јула, горе наведено саветовање је настављено.

Седнице су, како 2., тако и 3. јула биле посвећене питањима формалног реда, посебно оснивању комисија предсаборне скупштине.

Било је створено 6 комисија и то: верска, правно-организациона унутрашња, правно-организациона спољашња, просветна, комисија за унутрашњи парохијски и манастирски живот и комисија за послове православног клира. Прва седница свих шест комисија одржана је увече 3. јула у просторији Министарства вера и народне просвете на којем су комисије изабрале своја председништва и поделиле реферате.

4. јула одржана је последња пленарна седница предсаборне скупштине на којој су прочитани извештаји председника свих комисија о току и резултатима њихових првих седница. Председници комисија такође су саопштили мишљења комисија у вези с методама њиховог рада.

На истој овој седници низ чланова предсаборне скупштине изјавио је да је рескрипт г-дина председника Републике о сазивању Свепољског сабора и предсаборне скупштине која му је претходила, православно становништво примило с искреним одушевљењем. Речи председника државе свуда су оставиле пријатан утисак, који сведочи о добронамерном односу власти Републике према пословима и интересима Православне Цркве.

На истој овој седници члан предсаборне скупштине А.К.Свитич је у име групе чланова скупштине дао следећу декларативну изјаву:

"Узвишена скупштино! До сада су овде навођени чисто спољашњи узроци и услови успешности нашег рада у предсаборним комисијама, а ја узимам на себе смелост да укажем и на друге услове, међутим унутрашњег карактера, који ће, по мом мишљењу, помоћи плодотворности нашег рада.

Рад Предсаборне скупштине и њених појединих комисија неће бити овенчан жељеним успехом, ако у њен рад не буду уткани исти, руководећи и духом саборности прожети принципи.

Таквима сматрамо:

1. Васпостављање у свој ширини саборног и изборног начела у животу наше Православне Цркве.

2. Саборно начело ми не схватамо као претендовање на прерогативе епископске власти или власти Светог Синода, већ као ангажовање за саборну црквену изградњу обичног клира и верујућих мирјана, а не само највише хијерархије;

3. Врховна законодавна, административна, судска и контролна власт Православне Цркве у Пољској јесте Помесни сабор, у чији састав улазе епископи, клирици и мирјани;

4. Предстојећи Помесни сабор Православне Цркве у Пољској, с обзиром на то да треба да васпостави канонске основе црквене изградње, биће оснивачки;

5. Изборни принцип простире се, како на највишу хијерархију, тако и на све органе црквене управе: централне, епархијске и клиричке.

6. У све органе црквене управе, нарочито административно-привредног карактера, обавезно треба да улазе и мирјани по избору;

7. Воспостављање нормалног црквеног живота могуће је само уколико се створе услови који помажу ангажовању широких народних маса на црквеној изградњи;

8. Резултат воспостављања истинске саборности у животу Православне Цркве биће јачање јединства Православне Цркве.

Три горе наведена принципа (саборност, изборно начело и јединство у Цркве) и морала су, по нашем мишљењу, да служе као руководеће идеје у целом раду који нам предстоји и посебно, у раду предсаборних комисија."

Након дискусије предсаборна скупштина је донела резолуцију у којој је исказана чврста вера у непоколебљивост начела која је објавио г-дин председник Републике у историјском рескрипту о сазивању помесног сабора Православне Цркве у Пољској, а такође је изражена дубока захваност г-дину председнику Републике и влади Пољске захваљујући чијој добронамерности је питање о уређењу Православне Цркве у Пољској стало на реално тло.

Закључни део резолуције садржао је обраћање митрополита Дионисија о томе да је влада издејствовала одговарајуће мере на очувању данашњег имовинског стања Цркве до коначног регулисања правног положаја Цркве.

Пре затварања седнице председник Предсаборне скупштине уверио је скупштину да ће све установе и лица на функцији која се потчињавају највишој црквеној управи добити налог да достављају комисијама предсаборне скупштине све неопходне информације као и материјале и податке фактичког карактера.

Прогласивши прву седницу предсаборне скупштине затвореном митрополит Дионисије је указао на то да ће рок за одржавање следеће седнице утврдити председништво скупштине у договору с Министарством вера и народне просвете, у зависности од тока рада у појединим комисијама.

Чинило се да након обнародовања историјских аката – рескрипта председника Републике и архипастирске посланице митрополита Дионисија у животу Православне Цркве у Пољској заиста треба да наступи онај миран и спокојан рад о којем се говорило у овим историјским актима.

Међутим, жива стварност је говорила о нечем потпуно другом.

Отприлике две недеље након свечаног отварања предсаборне скупштине митрополит Дионисије се обраћа председнику Савета министара званичним писмима од 9. и 17. јула 1930. године под бр. 4612 и 4930, у којима наводи читав низ чињеница, које говоре о томе да су владини органи прекршили права својине и власништва Православне Цркве у Пољској.

Између осталог, митрополит Дионисије је указивао на незакониту ликвидацију имовине Братства светих Кирила и Методија у граду Острогу, на Волињу, и на затварање цркве истог овог братства (што смо раније помињали), на одузимање православцима храма при дечјем дому у граду Лођу и његову предају римокатоличком клиру, на незаконито изнајмљивање православном свештенику у граду Лублину црквене куће која припада парохији, на запечаћивање и затварање православне цркве у граду Брјанску Бјалостокске војводине, на одузимање православнима и предају римокатолицима и унијатима православних храмова, заједно са свом црквеном и парохијском имовином у Цехову, Дубечни, Гумнишчама, Жапчи, Костомолотама и другим крајевима.

Митрополит Дионисије је обавестио председника савета министара о читавом низу рушења православних светиња која су се догодила у последње време, углавном на територији Холмској краја.

Митрополит је писао премијер-министру да се по правилу рушење православних светиња дешава без сагласности и чак без обавештавања о томе црквених власти под изговором да оне, наводно, представљају претњу по јавну безбедност. Светиње су се

рушиле у крајевима у којима је углавном живело православно становништво, које је више пута молило да се црква отвори.

Оваква рушења су се углавном одвијала по налогу власти, чак и уз учествовање војске, или "непознатих лица" претежно ноћу, при чему узрочници ових рушења обично нису били пронађени.

Митрополит је наводио поражавајуће примере оваквог рушења. Тако је у селу Кијевци у Холмском крају постојала велелепна црква од камена, саграђена неколико година пре светског рата. За време рата црква је била мало оштећена гранатама. После рата локално становништво и црквене власти су више пута изјављивали да желе да поправе ову цркву, али су власти стално одбијале ове молбе. У марту месецу 1930. године у Кијевце је дошао одред минера, који је био смештен у насељу, при чему је становништву објављено да су минери дошли да саграде мост који је срушен за време рата. Следећег дана православно становништво је с негодовањем констатовало да одред минера руши храм, при чему је један од пољских официра изјавио да се то чини, наводно, уз сагласност црквене власти.

У селу Комарову, Томашевски срез, још из времена пре уније постојала је древна православна црква. У последње време ова црква је била затворена по налогу административних власти. 21. септембра око 12 сати ноћу, око цркве се окупила маса од отприлике 100 људи, истерала је црквеног стражара, растерала православце и варварски срушила локалну православну светињу. Пољска полиција која се налазила у близини, којој су се православци обратили за помоћ, није дошла, а јавни тужилац окружног суда којем се митрополит обратио с молбом да позове кривце на одговорност обуставио је предмет због тога што кривци нису пронађени.

Варварски је срушена црква и у селу Ухања у Грубешовском срезу из које су били избачени црквене ствари и крстови, а иконостас и свете иконе у рамовима били су поломљени; купола није била демонтирана, већ претестерисана и вучена на доле челичном жицом док се није срушила, а заједно с њим и крстови који су се разбили у парам-парчад. На сличан начин, наочиглед становништва, у присуству представника административне власти срушили су цркву пијани радници у селу Павловичи истог овог Грубешовског среза.

У селу Старом Павлову, Бељски срез, постојала је стара капела, која је била веома поштована од стране околног православног становништва. У току времена капела је постепено рушена. Све молбе становништва и црквених власти да се дозволи ремонт ове капеле биле су одбијене. Истовремено, иако у Старом Павлову није било унијата власти су дозволиле унијатском свештенику који је допутовао да недалеко од капеле која је срушена сагради унијатску капелу и то на земљи која је припадала Православној Цркви. За време изградње унијатске капеле, ноћу између 4. и 5. маја 1930. године непозната лица су потпуно разрушила православну капелу. Протести православног клирика и председника црквеног одбора поднети средском председнику одбора нису биле уважени.

У свом писму председнику савета министара митрополит Дионисије је указивао на то да обично ништа од материјала који су остали после рушења православних светиња никада није било предавано православном становништву или православном клиру, већ се продавало или предавало католичком клиру.

Митрополит Дионисије је у свом писму навео и следећу чињеницу. У децембру месецу 1929. године сељаци из села Тарноватки, Томашевски срез, који су прешли у такозвану Националну цркву бискупа Ходура узели су из гробљанске православне цркве у Тарноватки преко 10 светих икона, стари иконостас и запрестони крст који може да се изнесе и све ово ставили у зграду тамошње Народне цркве.

Необична чињеница нарушавања права Православне Цркве такође се догодила у селу Бишче у Белогорајском срезу. Тамо је неколико година пред рат подигнута велелепна православна црква. 1919. године ову цркву је освојио римокатолички клир и она је поново освештана у католичку без обзира на то што су у оближњим местима постојале католичке

светиње. На многобројне молбе православаца и црквене власти да се ова светиња врати својим законитим власницима – православцима, није обраћана пажња. Тада је православно становништво које је бројало 1700 људи преуредило шупу у молитвени дом, који је и користило. У циљу задовољења религиозних потреба православаца црквене власти су одредиле за Бишчу сталног свештеника, али је Министарство вера категорично захтевало да овај свештеник буде опозван, а локалне административне власти су затвориле молитвени дом у Бишчи и запечатиле га заједно са свим црквено-богослужбеним предметима који су се налазили у овом дому.

Уз своје писмо митрополит Дионисије је приложио копију резолуције коју је прихватила предсборна скупштина додајући да све горе наведене чињенице потврђују основе изложене у резолуцији предаборне скупштине.

Сви ови тужни догађаји у животу Православне Цркве у Пољској су се одигравали, сликовито говорећи, на очи исте ове предсборне скупштине која је по тачном смислу рескрипта председника Републике требало да се бави одговарајућом припремом и решавањем многобројних питања до предстојећег Помесног Сабора.

Међутим, предсборна скупштина је била осуђена на потпуну пасивност. На другу седницу предсборне скупштине њени чланови су морали да чекају... пет година.

Истина у овом временском периоду радиле су предсборне комисије и то: 1., 4., 5. и 6., али најодговорнијим комисијама бр. 2. и 3., које је требало да израде такозвани спољашњи и унутрашњи устав Православне Цркве уопште није било дозвољено да започну свој рад. Али, зато је "мешовита комисија" у чији састав су улазили представници највише хијерархије и владе Пољске радила веома интензивно. У временском периоду између две седнице предсборне скупштине "мешовита комисија" је одржала око 100 седница.

Другу седницу предсборне скупштине митрополит Дионисије је сазвао за 13. и 14. мај 1935. године.

Ова седница се подударила са смрћу и сахраном првог маршала Пољске Јосифа Пилсудског. Отварајући седницу предсборне скупштине митрополит Дионисије се обратио скупштини следећим речима:

"На Пољску државу обрушио се тежак ударац: умро је велики вођа народа и градитељ Пољске државе.

Дубоко потресени овим узнели смо молитве за упокојење душе великог покојника. Одавши пошту сећању на њега морамо сматрати својим задатком да свој рад обављамо по његовим смерницама. Енергично у пуном складу треба да наставимо свој предсборни рад у корист Свете Цркве и наше државе.

У име предсборне скупштине митрополит је на име председника Савета министара упутио телеграм с изразима саучешћа поводом смрти првог маршала, а за учествовање у његовом погребу предсборна скупштина је изабрала посебну специјалну делегацију, која је на гроб почившег маршала положила крст од свежег цвећа.

У свом поздравном говору упућеном члановима предсборне скупштине митрополит Дионисије је покушавао да објасни разлоге значајног временског прекида између 1. и 2. седнице скупштине тиме што сама предсборна скупштина која броји знатан број чланова не може у свом пуном саставу да се бави припремним радом за сабор, али то врше техничке комисије, као органи који се састоје од мањег броја чланова. Митрополит је истакао да је сазивање ове седнице предсборне скупштине већ одавно решено и само су узроци спољашњег и случајног карактера ометали реализацију дате одлуке.

Објашњења митрополита су се, као што ћемо видети касније, показала као неуверљива и питање о тако спором раду предсборне скупштине представљало је предмет дискусије.

За ових пет година неактивности предсборне скупштине догодиле су се, наравно, и промене у њеном личном саставу, тако је због премештаја на службу у другу епархију

изашао из састава предсаборне скупштине митрофорни протојереј Волињске епархије Николај Рogaљски, због истог овог разлога изашао је из предсаборне скупштине митрофорни протојереј Стефан Грушко, који је представљао Варшавско-Холмску епархију, 1933. године се упокојио протојереј Александар Љубич, представник Полеске епархије, састав предсаборне скупштине напустио је и професор Богословског одељења Варшавског Универзитета И.И.Огијенко, којег је за предсаборну скупштину делегирао професорски колегијум наведеног богословског одељења.

Уместо наведених лица митрополит Дионисије је по договору с министром вера и народне просвете увео у предсаборну скупштину у својству њених чланова: 1) митрофорног протојереја Волињске епархије Михаила Тучемског, 2) митрофорног протојереја Варшавско-Холмске епархије Јована Коваленка, 3) протојереја Полеске епархије Јована Бекиша и 4) професора богословског одељења Варшавског универзитета Михаила Зизикина.

Пошто је професор И.И.Огијенко био на дужности потпредседника предсаборне скупштине на његово место је на затвореном гласању на првој седници другог сазива изабран професор богословског одељења Варшавског универзитета Александар Игњатијевич Лотоцки.

Одмах на првој седници митрополит Дионисије је прочитао своје писано обраћање предсаборној скупштини у којем је указао на то да је још 2. јуна 1930. године због историјског рескрипта г-дина председника Републике о предстојећем сазивању Помесног Сабора он – митрополит – послао поглаварима Аутокефалних Цркава братска писма у којима их је обавештавао о овом историјски значајном догађају у животу Православне Цркве у Пољској. Као одговор на своје обраћање митрополит је од поглавара Аутокефалних Цркава добио поздравна писма, која изражавају радост Цркава-Сестара.

Овим је, заправо и били завршена прва седница другог сазива предсаборне скупштине.

На почетку друге седнице која је одржана 14. истог овог месеца маја генерални секретар предсаборне скупштине Б.Н.Лељавски је прочитао реферат о раду 1., 4., 5. и 6. комисије које су заседале у времену између 1. и 2. заседања.

У вези с овим рефератима председник скупштине је отворио дискусију у којој су учествовали многи чланови скупштине.

Први је реч узео члан предсаборне скупштине из Гродњенске епархије Г.А.Молер, који је изјавио да се у неколико војводина на захтев локалних административних власти веронаука у школама предаје на пољском језику, без обзира на то што по циркулару Министарства за вероисповести и народну просвету предавање веронауке треба да се одвија на матерњем језику ученика. Ово изазива незадовољство и наноси штету како Цркви, тако и држави.

Г.А.Молер је предложио предсаборној скупштини да донесе одлуку о томе да се убудуће слични прекршаји не понављају и да се школске власти строго придржавају одлуке Министарства вера и народне просвете приликом предавања веронауке на матерњем језику.

Предлог Г.А.Молера скупштина је примила к знању.

Затим је члан скупштине из Полеске епархије кнез Лишчински-Тројекуров поставио питање због чега нису заседале 2. и 3. комисија и уопште, зашто се рад предсаборне скупштине одвија тако споро.

Даље је реч била дата представнику из Волињске епархије М.Бондаренку, који је подсетио скупштину да је још на првој седници скупштине донета одлука о заустављању украјинизације Православне Цркве у Волињу. До данас се ситуација у Волињу толико изменила да је резолуција која је донета на првој седници у вези с украјинизацијом Православне Цркве остала мртво слово на папиру. Као потврду својих речи г-дин Бондаренко је навео низ чињеница, а између осталог је указао на то да је у Ровенској цркви принудно било служено богослужење по архијерејском чину на украјинском језику

и да је епископ Поликарп, викарни епископ Волињске епархије, уз помоћ посланика сеима и сенатора украјинизовао цео Луцки срез.

М.Бондаренко је предложио да се потврди раније донета одлука и да се донесе одлука о заустављању акције украјинизације Цркве у Волињу до сазивања сабора који ће коначно разрешити ову ствар.

На ово је М.Бондаренку одговарао архиепископ Алексије који је изјавио да Волињ ни на јоту не нарушава одлуке Светог Синода из 1922. године, које се тичу украјинског питања и да све чињенице које је г-дин Бондаренко навео не одговарају стварности.

У вези с питањем украјинизације Цркве говорили су такође професор А.И.Лотоцки, протопрезвитер П.Пашчевски (Украјинац), магистар богословља М.Кобрин, кнез Лишчински-Тројекуров, протопрезвитер Т.Теодорович, предавач Виљнуске Духовне семинарије А.И.Сморжевски, доктор М.Пирогов и генерални секретар предсаборне скупштине Б.Н.Лељавски.

Протопрезвитер Т.Теодорович је између осталог указао на то православно треба да се угледају на Римокатоличку цркву, која не сматра латински језик мртвим језиком, већ живим, који обједињује милионе верујућих. Само 3% католика не користи латински језик у богослужењу, 97% употребљава у богослужењу латински језик. "Црквенословенски језик," говорио је отац протопрезвитер Т.Теодорович, "није савршен језик, и захтева измене, али ни у ком случају не може бити искључен из богослужења. Данашње време је веома тешко за Православну Цркву и ми морамо бранити јединство Цркве, а симбол оваквог јединства за православне Словене јесте црквенословенски језик.

Кнез Лишчински-Тројекуров је прочитао резолуцију коју је потписало 8 чланова о питању украјинизације црквених богослужења, у којој се предлаже уздржавање од украјинизације до доношења одлука на предстојећем сабору. Генерални секретар скупштине Б.И.Лељавски је изјавио да иако питање украјинизације богослужења формално спада у надлежност 5. комисије, предсаборна скупштина треба да подигне свој глас по питању украјинизације, која се у Волињу одвија у убрзаном, административном поретку.

Због ватрених дискусија у вези с питањем украјинизације митрополит Дионисије је изјавио да ово питање сада не може бити решено, пошто то зависи и од договора с владом.

Затим је реч узео генерални секретар предсаборне скупштине Б.Н.Лељавски, који је изјавио:

"Видимо у каквој ватреној атмосфери се овде одвијају дискусије. Исто тако ватрене дискусије су се одвијале у комисијама. Међутим, има питања која нису била размотрена, без обзира на то што су (питања) била предвиђена у програму рада сабора. Ово се тиче и 2. и 3. комисије предсаборне скупштине, које у току пет година нису имале ниједну седницу. А питања која су поверена овим комисијама за разматрање су од првостепеног значаја за нашу Цркву. Сад ћу се дотаћи само два момента:

1) питања управљања црквеном имовином и 2) питања именованја и премештаја клира у служби. Прво питање је у веома тешком положају. Јавно мњење захтева регулисање овог питања по хитном поступку, јер може наступити моменат кад Православна Црква у свом власништву неће имати ову имовину. Располажемо материјалима у вези с овим питањем, али не желимо да их сад овде објављујемо. Много гора је чињеница то што се овим питањем већ баве судска власт и јавно тужилаштво.

Питање именованја и премештаја клира се такође налази у стању достојном жаљења: познати су случајеви премештаја без довољно основа, именованја неколико свештеника на исту дужност и т.сл.

Због тога молимо власт за најхитније сазивање 2. и 3. комисије које ће приступити анализи горе наведених, веома озбиљних питања. Сматрам да дискусија о овим питањима мора бити започета на данашњем заседању.

Говор генералног секретара скупштине Б.Н.Лељавског је оставио снажан утисак на учеснике скупштине и потпуно неочекивана је била изјава митрополита Дионисија која ја

затим наступила, а који је рекао да се "питањима која су сада поменута осим друге и треће комисије бави комисија представника хијерархије и владе, која ради на пројекту специјалне главне контролне комисије, чији задатак ће бити надзор над имовином Цркве, а ова мешовита комисија такође ради на низу других пројеката, укључујући статут Духовних консисторија, који предвиђа питања правног положаја клира. Питање сазивања 2. и 3. комисије предсаборне скупштине треба да буде решено по договору с министром вера и народне просвете."

Пажњу заслужују и говори чланова предсаборне скупштине адвоката из Виљнуса В.А.Вишњевског и Г.А.Молера, представника Гродњенске епархије. В.А.Вишњевски је изјавио:

"Рок за сазивање Сабора није наведен. Познато је само да припремног рада има много и да ће бити потребно много труда на питањима која улазе у програм дела будућег сабора. Међутим, треба истаћи да наша Црква треба да се гради на принципима САБОРНОСТИ. Ипак, ови принципи САБОРНОСТИ треба да се уводе, уколико је то могуће и пре сазивања сабора. Право и правне норме увек формулишу оно што је створио живот. И зато и у живот наше Цркве треба да буду одмах уведени принципи САБОРНОСТИ, које ће касније нормирати сабор. Свега овога о чему је говорио г-дин Лељавски не би било да су начела САБОРНОСТИ била уведена, тим пре што и влада ова начела (саборности) подржава. Пре свега, принципи САБОРНОСТИ треба да буду уведени на епархијским конгресима тако што ће у њима учествовати представници верника, које парохије изабери. Предсаборна скупштина не сме у овој ствари да доноси никакве обавезујуће одлуке, већ може само да моли духовну власт да у живот Цркве што пре уведе принцип САБОРНОСТИ."

Као присталица САБОРНОСТИ показао се и представник Гродњенске епархије Г.А.Молер, који је у свом говору изјавио:

"Све оно о чему је говорио г-дин Лељавски је сушта истина и стварност достојна жаљења, коју немамо права да прећутимо. И заиста, у неким епархијама свештеници се не премештају због службе на друге парохије, већ се, ако могу тако да се изразим, пребацују с места на место. Често се на једну исту парохију поставља неколико свештеника. Православни свештеник је потпуно бесправан. И то су изванредни недостаци организације наше Цркве. Подсетићу да је у нашој Цркви постојала стара традиција по којој је син заузимао место оца после његове смрти, парохија је била наследна и веза парохијана и свештеника се заснивала на дугогодишњем познавању пастира и пастве. Данас је ова дивна традиција престала да постоји. Често има неоснованих премештаја, који материјално уништавају клир и дезорганизују парохијски живот. Све ово нас веома узнемирава.

Даље," наставио је г-дин Молер, " принуђен сам да се дотакнем имовинског питања. У суштини, не дотичемо се ми први овог питања, авај, дотакле су га се судске власти. И ради спречавања тога треба да створимо сопствени орган, који контролише финансијско газдовање у нашим епархијама.

Налазимо се уочи сабора и због тога овде треба да реализујемо начела САБОРНОСТИ. Пре свега на одговарајући начин треба да буду организоване информације друштвеног живота Цркве и ове информације морају бити истините. Тек тада ће моћи да се каже шта је истина, а ово је лаж и неистина. Посебно ми чланови предсаборне скупштине не смемо да ћутимо, јер се ради о добробити наше Цркве и наше државе. Не смемо да заборавимо да наше недостатке користе безбожници и противдржавни елементи."

Као одговор на говоре горе наведених чланова скупштине митрополит Дионисије је изјавио да ће све жеље које су овде исказане Свети Синод по могућству уважити, али да треба узети у обзир то да не зависи све само од Светог Синода. Ми живимо на земљи и морамо имати у виду државне и административне законе који нас обавезују, између осталог "Привремена правила" из 1922. године. У складу с овим "Правилима"

административне власти захтевају и могу да захтевају премештај клира. Нема државе у којој не постоји слична ситуација.

Што се пак тиче хитног увођења саборних принципа у живот Цркве, ово тренутно омета одсуство одговарајућих статута и правилника саборних институција. Због тога нема поретка једнаког за целу митрополију. Исто се тиче и црквене привреде.

Кнез Лишчински-Тројекуров, члан предсаборне скупштине који је говорио још једном указао је на то да се рад предсаборне скупштине одвијао врло споро и изразио је жељу да се у будуће седнице комисије предсаборне скупштине сазивају редовније и чешће.

Веома карактеристична била је последња изјава митрополита Дионисија који је рекао да су сви предлози изнети на данашњој седници скупштине били размотрени у президијуму у складу с §22 правилника предсаборне скупштине и да је одлучено да не подлежу разматрању на текућем заседању, јер питања која су изнета у предлозима за разматрање још нису разрађена у одговарајућим комисијама, у којима ће и бити предата на разматрање.

Затварајући седницу митрополит Дионисије се обратио члановима предсаборне скупштине следећим говором:

"Завршили смо свој рад на овој седници предсаборне скупштине. Тешка туга којом су испуњена наша срца због ударца који је задесио државу и народ – смрт великог човека – маршала Јосифа Пилсудског придала је нашим седницама посебан карактер озбиљности и усредсређености. Непоколебљиво следећи смернице преминулог генијалног вође народа уложили смо све напоре у то да наш рад оствари један циљ – добробит државе и наше Свете Православне Цркве. Учинили смо у овом смеру све што је било у нашој моћи и тврдим да смо на овом путу учинили даљи корак на испуњењу задатка који стоји пред свима нама, сазивања првог свеопштег сабора Аутокефалне Православне Цркве у Пољској.

С овом мишљу захваљујем се свима присутнима за њихов заједнички плодотворни рад и објављујем да је друго заседање предсаборне скупштине затворено."

Слободни говори чланова предсаборне скупштине у заштиту принципа која су од давнина били својствени Православној Цркви, саборног и изборног принципа, излагања највише црквене хијерархије у којима се јавно чула нота незадовољства овим говорима и тежња са позивањем на потребу да се прво све договори с владом још једном су истакли разилажење између верујућег народа и његове највише црквене хијерархије, која се налази у потпуној зависности од државне владине власти и слепо испуњава њене жеље.

Као најбољи доказ за све ово служи чињеница да касније, не само да ниједном нису сазиване седнице предсаборне скупштине, већ чак ни седнице њених комисија, а сва ствар уређења Православне Цркве је прешла у руке "мешовите комисије" која се састоји од представника највише црквене хијерархије и владе Пољске.

САБОРНОСТ и ИЗБОРНИ ПРИНЦИП били су одложени, да не кажемо нешто више, за веома дуго времена.

Пољски чиновници који су заседали у "мешовитој комисији" почели су нашироко и слободно да тумаче апостолска правила, одлуке Васељенских и Помесних Сабора, правила светих отаца и све канонско православно право ослањајући се у овом свом тумачењу на силу владе.

Снаге су, разуме се, биле неравноправне и највиша црквена власт је беспоговорно прихватала све оно што јој је влада диктирала.

Једном речју, највиша црквена хијерархија је коначно изгубила своју независност чак и у погледу питања црквено-канонског карактера, одрекла се унутрашње слободе Цркве, а кад је она – највиша хијерархија покушавала, понекад, да стидљиво сачува остатке ове независности влада је почињала да делује директно.

Неоунија у Пољској и такозвани "источни обред". – Инструкција Рима за увођење рада на унији. – Појава отаца језуита "источне гране" у Пољској и монаха других католичких ордена. – Долазак у Волињ епископа "источног обреда" Николаја Чарнецког. – Такозвана "прелетања" из једне исповести у другу. – Прелазак у неоунију архимандрита Филипа (Морозова). – Одлука врховног суда у вези с ревиндикацијом.

Рим никад није одустајао од једног од својих главних задатака да обрати у католичанство православни исток, пре свега Русију, путем увођења уније.

Рим је изабрао обновљену Пољску за полигон, нешто попут понтонског моста између католичког запада и православног истока, где би најинтензивније требало обављати рад на насађивању уније. Пољска је била проглашена за мисионарску територију на којој би требало да се спроведе сав рад на ширењу нове уније – неоуније, уз помоћ такозваног "источног обреда".

Крајем децембра 1923. године Апостолска столица је издала посебну инструкцију за увођење рада на унији у Пољској. У овој инструкцији се говорило да "Света конгрегација (источна) надаље заповеда да се поштују сви обреди и обичаји Грчке Цркве, који потичу од светих отаца и не уводи ништа ново, због чега се најчешће догађају само замешатељства и саблазни... Конгрегација жели да свако остане у оном обреду у којем се родио."

Неоунијатски покрет у Пољској започео је у Подлашју и Холмском крају и први његов "апостол" је подлашки римокатолички бискуп Пшездецки, који је добио 21. јануара 1924. године декрет Рима и посебне пуномоћи за покретање рада на унији. Бискуп Пшездецки је са своје стране издао инструкцију о методама за спровођење неоуније, у којој се говорило да се "забрањује да се приликом обављања богослужења и тајни било шта мења, већ само треба додати молитву за Римског папу и епископа."

Истовремено с издавањем ове Инструкције у Пољској су се појавили језуити источне гране. Они су у Гродњенској епархији, у близини православног Жировицког манастира отворили свој манастир у Албертину, на имању које је поклонио велепоседник гроф Пусловски. Убрзо је у истом овом Албертину била организована и парохија источног обреда. Албертин је био познат по томе што су у дворишту његовог манастира биле саграђене две цркве - западног и источног обреда, једна преко пута друге.

Постепено су у Пољској почели да се појављују и други монашки ордени у источном обличју: редемптористи, капуцини и др. Они су добијали на располагање раније затворене и полуразрушене манастире, поправљали их, подизали мале унијатске цркве, отварали чак и гимназије (као на пример у Виљнусу) и друге школе и домове. Једном речју, започет је велики рад на лову православних душа. Овај рад се знатно појачао откад је у Пољску постављен специјални бискуп источног обреда Николај Чарнецки, који је у својству визитатора Апостолске столице почео да васкрсава унију у Волињу. Бискупу Чарнецком војно надлештво је предало православну цркву у граду Ковелју и он је тамо такође организовао манастир. Убрзо је у граду Дубну, такође у Волињу, отворена Духовна семинарија источног обреда ради припреме будућих пастира – "мисионара" новог источног обреда.

Како сам бискуп Чарнецки, тако и клир који му се потчињавао, а и предавачи Дубенске Духовне семинарије имали су спољашње обличје православних пастира, ишли су у расама, на богослужењима су се облачили у православне ризе, пуштали су дугу косу и браду, служили на црквенословенском језику, проповедали на локалним наречјима.

У Пољској је рад на неоунији уз чување источног обреда био организован на следећи начин: у Волињу су радили редомптористи на чијем челу је био бискуп Чарнецки са својим манастиром у Ковелју, на Полесју – капуцини с центром у Љубешову, у Виљнуском рејону – језуити с манастиром у Албертину. Осим високе Духовне семинарије у граду Дубну постојала је још и нижа Семинарија у Виљнусу.

За припрему будућих "мисионара" у граду Лублину био је основан Мисионарски институт којем је Дјублински римокатолички бискуп дао кућу с црквом и баштом. На Институту су се предавали компаративна теологија, руски језик, руска књижевност и руска историја.

Рим је веома пажљиво пратио рад на неоунији у Пољској, поспешивао га је и јачао. Папски нунције у Пољској је 1925. године обавестио епископе Виљнуског, Пинског, Лублинског и Луцког да им се дају иста пуномоћја као што су дата Подлашком бискупу Пшездецком инструкцијом која му је дата из Рима. У овој инструкцији се указивало да католички бискупи могу да ослобађају од црквених казни свештеника који се враћају из православља у католицизам, изузев бискупа који се враћају.

Следећи овај налог, римокатолички бискупи су почели да примају у окриље Римокатоличке цркве православне ренегате свештенике, којима је било забрањено свештенослужење и који су били распољени у "постојећем чину".

Атмосфера за "мисионарски" рад неоунијата у Пољској је у то време била веома повољна. Православље у Русији је било пољуљано, у самој Пољској се водила нема борба за стил богослужења и било је присутно негодовање против насилно уведене аутокефалности Православне Цркве. У Волињу се ужурбано вршила украјинизација Цркве, у редове клира доспевало је много недостојних лица, осим тога сам православни клир у Пољској није био обезбеђен ни у правном ни у материјалном смислу и осећао је на себи потпуни презир пољских ситних чиновника и нарочито најниже полиције. Неким слабим душама изгледало је примамљиво да пређу у ограду Римокатоличке цркве, тим пре што се није захтевало ништа осим молитве за Римског папу и локалног бискупа.

У неоунију су ишли просто авантуристи и повлачили су за собом морално ослабелу сељачку масу која је одмах након предаје молбе католичком бискупу самим тим стицала наклоност полиције и ситних власти у местима, а понекад и неку материјалну корист, јер су се у таквим случајевима враћале одузете парохијске земље, отворани су запечаћени храмови. Уз помоћ неоуније спровођени су обрачуни с непожељним старешинама парохија.

Католички бискупи су раширених руку примали у неоунију "у постојећем звању" православне растрижене монахе, свештенике, па чак и архимандрите и митрофорне протојереје. Овај авантуристички елемент, који је на страницама варшавских руских новинама тачно осликао публициста Туберозов називом "прелетања", веома брзо и без нарочитог труда враћао у православље. Још лакше су се враћале у православље парохије које су сматрале прелазак у неоунију само "комедијом" и молиле православну духовну власт да не придаје овоме никаквог значаја.

Тако је било започето, уз помоћ "источног обреда" дело разлагања Православне Цркве у Пољској.

Међутим, и међу ситним авантуристима-прелетачима било је истакнутих лица.

Међу њих треба сврстати ректоре православних духовних семинарија које је Свети Синод отпустио: Виљнуске семинарије – архимандрита Филипа (Морозова) и Кременецке семинарије (у Волињу) – протојереја Петра Табинског. Обојица су завршила Петроградску Духовну академију 1914. године, била су на одговорним дужностима и потпуно природно, њихов прелазак у унију није могао да не изазове узбуну у православној средини.

Гласине о преласку архимандрита Филипа (Морозова) у неоунију почеле су да круже по граду Виљнусу одмах након његовог разрешења дужности ректора Духовне семинарије, али се архимандрит Филип трудио да то оповргне и писао је Виљнуском православном архиепископу Теодосију да су "гласине о мојој издаји велике Православне Цркве лажне".

То је било 17. августа 1925. године, а следећег дана у виљнуским пољским новинама се појавило "отворено писмо" архимандрита Филипа у којем се говорило:

"Након дугог и тешког размишљања одлучио сам да постанем члан оне религиозне заједнице која се потчињава највишем пастиру – епископу Римском. Овим актом

испуњавам само заповест сопствене савести, пошто сам убеђен да је истинска хришћанска црква она у којој је апостол Петар са својим следбеницима."

У свом писму архимандрит Филип је тврдио да у његовом поступку "нема никакве издаје свега онога што нам мора бити драго – истинске вере и припадности сопственом народу." Писмо се завршавало веома патетично:

"Волећи Христа и Његову Свету Црква ја ћу и даље у Њему волети вас, браћо моја, и молићу се за вас, да вам буде дата она милост коју је Свевишњи уделио мени, односно да вас што је могуће више дође на ону висину на коју је Избавитељ наш подигао Своју Цркву и на којој се једино и може сачувати истинска православна вера у ово време смутње и подела. Не тражите ослонац за вашу Цркву у Москви, у Константинопољу, и код протестаната, већ само у Риму, у овом центру хришћанског уједињења."

Несумњиво је да се прелазећи у неоунију архимандрит Филип нимало није руководио разлозима идејног карактера. Човек с високим школским образовањем, изванредан проповедник, лепог изгледа, архимандрит Филип је маштао о блиставој каријери, али највиша црквена валст, наводно није умела да га цени. Он је сматрао себе једним од првих кандидата за епископе, међутим, њега су због нечега заобилазили.

И архимандрит Филип је посегнуо за бискупском тијаром у Рим... Тамо је примљен и послат на мисионарски рад у град Виљнус, али не у чину римокатоличког бискупа, већ у истом чину архимандрита.

Али, мисионарски рад архимандрита Филипа није уродио неким великим плодом. Следбеника је, како међу православним клиром, тако и међу православним парохијама имао веома мало, и архимандрит Филип није умео да овлада ситуацијом. Ни Рим ни католички бискупи га нису подржали и он се по веома оштроумној опасци правног консултанта Светог Синода Православне Цркве у Пољској К.Н.Николајева, аутора веома драгоцене књиге која је издата у иностранству "источни обред", нашао као... "бела врана" у за њега туђем јату.

Оваква ситуација је трајала годину и по дана. У јануару месецу 1927. године архимандрит Филип се обратио с опроштајним писмом Виљнуском римокатоличком надбискупу Ромуалду Јаблжиковском. У њему је архимандрит Филип писао:

"Време за уједињење црква још није дошло. После мог самопожртвованог рада од годину и по дана у корист уједињења црква сад ми је потпуно јасно да од стране управо предстојатеља Западне цркве нема јеванђељске припреме за ово уједињење. У католичкој хијерархији нема управо католичанског односа према православљу, односно у духу Васељенске Христове Цркве, већ, насупрот томе гордост, уображеност и недостатак хришћанске љубави – карактеришу овај однос." Даље се у писму говорило:

"Коришћење у делу католичке пропаганде духовних лица, изопштених из православља, као отпадака, њихово коришћење само због тога што на све пристају и са задовољством могу да прљају православље јасно сведочи о томе да католички јерарси не само да не желе да закопају провалију коју су људске руке ископале између црква, већ је уз помоћ најамних радника продубљују. Очигледно је Провиђење угодно да Православна Црква пребива и даље одвојено од Католичке и на тај начин сачува своје вековне вредности док се Католичка црква не покаже као способна за јеванђељско уједињење с Православном."

У круговима блиским надбискупу Јаблжиковском тврдили су да је прочитавши ово писмо он рекао: "Крај уније..."

Надбискуп Јаблжиковски је позван у Рим ради давања објашњења, а 9. јануара 1927. године по старом календару, на дан када се слави свети Филип, митрополит Московски, небески покровитељ архимандрита Филипа, с Православном Црквом га је сјединио Виљнуски архиепископ Теодосије у храму Свето-Духовског манастира.

Морозову је дата епитимија, али је примљен у постојећем чину архимандрита.

Убрзо је архимандрита Филипа врховна црквена власт поставила на дужност виљнуског православног епархијског мисионара.

Одмах након архимандрита Филипа почели су да се враћају у православље и други "прелетачи" свештенослужитељи са својим парохијама, који су раније прешли у неоунију.

А шта рећи о коначним резултатима неоунијатске акције на територији обновљене Речи Посполите Пољске?

На Велиградском унијатском конгресу 1927. године епископ Пшездецки је набројао у целој Пољској 20.000 обраћеника у унију уз 14 већ организованих парохија и 7 парохија које се налазе у стадијуму организације и 25 свештеника, од којих је 16 православних. За неоунијатску акцију потрошено је 150.000 пољских злота.

Испоставило се да 1929. године има 26 парохија, обраћених у унију, 25 људи белог клира и 7 црног, монаха, а неоунијата је било свега 16.500 људи, тј. мање него што их је било 1927. године (20.000 људи).

Истовремено је у самој Пољској, на Лемковшчини и у Галицији започео масовни прелазак унијата у православље: од 1923. до 1929. број људи који су прешли износио је око 30.000 људи, а до 1933. године ова цифра се повећала на 60.000 људи.

Дакле, видимо да је насађивање неоуније у облику такозваног "источног обреда" у ултра католичкој Пољској претрпело пораз.

Тада је Рим одлучио да прибегне другом, делотворнијем начину обраћења "шизматика" – православних.

Започела је такозвана "ревиндикација" православних светиња путем подношења тужби у окружним судовима за враћање католицима преко 700 православних храмова, манастира и црквене имовине.

О томе је детаљно било речи у једној од претходних глава овог кратког историјског истраживања, због тога ћемо овде рећи нешто о томе чиме се завршило ово громко дело "ревиндикације".

Захваљујући блиставо постављеној одбрани и ангажовању за рад организован при Светом Синоду специјалне комисије истакнутих правника, не само православних, већ и католика (варшавски адвокат и бивши друг министра правде З.Римович, професор Алеранд, Штернберг из Лавова) и други предмети о ревиндикацији су дошли до врховног суда у Варшави.

Уз очигледну неравноправност тужених страна (православних и католика), уз мешање Апостолске столице у суђење тешко је било рачунати на коначни успех.

Правном консултанту при Светом Синоду адвокату бивше Кијевске палате правде К.Н.Николајаву и другим истакнутим правницима било је јасно да се ревиндикациони спор везан за ликвидацију уније од стране митрополита Јосифа Семашка не може добити по суштини, што им је ставио до знања и председник једног од департмана Врховног суда у Пољској.

Међутим, захваљујући труду К.Н.Николајева пошло им је за руком да пронађу налог генералног комесара источних земаља и фронта од 22. октобра 1919. године, који нико није укинуо, на основу којег је одузимање светиња од православног клира и њихова предаја римокатоличком клиру могло да се оствари само на основу налога начелника округа у сваком појединачном случају.

Овај налог је био правна основа по којој је донета одлука Врховног суда у Пољској. Он је на свом отвореном рочишту од 15. новембра 1933. године признао да горе наведена одлука генералног комесара источних земаља Пољске и фронта искључује право Римокатоличке цркве да у судском поретку покуша да добије признање права својине на спорне објекте (православне светиње и имовину).

Једном речју, Врховни суд у Варшави је размотривши принципијелно питање о надлежности судова у предметима ревиндикације прогласио да ови предмети не подлежу вођењу у суду.

Тако је Православна Црква постигла велики успех у заштити својих животних интереса.

Врховни суд је перући руке у спору између две хришћанске вероисповести ликвидирао ударац који се надвио над Православну Цркву 1929. године, а нада да ће православни храмови бити "ревиндиковани" за неоунију и "источни обред" била је коначно изгубљена.

Међутим, ако је 1933. године у спору Источне и Западне цркве који је потресао цео цивилизовани свет сила морала да уступи место праву, колико је сурово након свега пет година, у пролеће и лето 1938. године уочи Другог светског рата, ово право било грубо – физички погажено за време варварског рушења око 150 православних светиња у Холмском крају и у Подлашју.

Глава X

Полонизација богослужења и црквене управе у Пољској. – Богословске школе у Пољској. – Насађивање "пољског православља". – Стварање комисије за превод богослужбених текстова на пољски језик. – Прво богослужење митрополита на пољском језику. – Протести против насилне полонизације Православне Цркве у Пољској. – Реакција Светог Синода на протест Општеруске скупштине у Њу-Јорку.

Пољска влада никад није могла да се одрекне мисли да Православна Црква на крају треба да постане једно од оруђа за остварење пољских националистичких тежњи. То је био коначни циљ и ка овом циљу је пољска влада стално тежила.

Без обзира на жалосно историјско искуство Пољска се ничему није научила, и као раније непријатељски се односила према и најмањем испољавању "рускости".

По размишљању у пољске владе Православна Црква је требало да постане средство за денационализацију руског православног становништва у Пољској, пошто су Пољаци православцима сматрали Украјинце и Белорусе, али нипошто не Русе.

Уз помоћ украјинске демагогије, коју је организовала и подржавала влада било је разбијено црквено јединство и избачен из богослужења црквенословенски језик у већини украјинских парохија у Волињу.

Пољска влада се на овоме није зауставила. Даљи корак је била полонизација богослужења и црквене управе.

Пољска влада је одлично била свесна да мора да има своје кадрове, одане пољској ствари, тј. свештенослужитеље, и због тога је плански спроводила полонизацију духовног образовања.

"Пре проглашења аутокефалности Цркве овде су постојале две богословске семинарије (у Виљнусу и Кременецу), мушка богословска школа у Дермању, у Волињу, а такође Женска богословска школа. Врхунац богословске просвете и образовања представљало је православно одељење на Варшавском универзитету, које је отворено у пролеће 1924. године. Први професор овог богословског одељења и његов координатор био је митрополит Дионисије.

Организоване по типу руских богословских семинарија из предратног времена Виљнуска и Кременецка духовна семинарије биле су трн у оку владе Пољске још за време министра народне просвете Станислава Грабског, односно пре "мајског преврата" из 1926. године који је организовао маршал Пилсудски, кад је започела "реформа" ових семинарија у складу с условима живота пољске државности.

Прва је била "реформисана" Виљнуска Духовна семинарија, која је на почетку била разбијена на општеобразовне (8) разреде и богословске разреде, а затим претворена у државну десетогодишњу семинарију-гимназију, која је добила сва права пољских средњих школских установа.

Нешто касније била је реформисана и Кременецка Духовна семинарија, која је такође претворена у деветогодишњу гимназију са свим правима пољских средњих школских установа.

И наставни персонал и управе обе семинарије одлучно су у своје време протествовали против ових насилних "реформи", али њихов глас није био услишен, већ је реорганизација семинарија била спроведена по договору митрополита Дионисија и Министарства вера и народне просвете.

Управа Кременецке Духовне семинарије у часопису дневнику с једне од својих седница (од 19. јуна 1926. године бр. 20) је указивала на то да "претварање савремене семинарије у деветогодишњу школску установу представља за њу смртни ударац, макар због тога што уместо 100 часова посвећених богословским наукама у савременој десетогодишњој семинарији у планираној деветогодишњој може бити посвећено око 50 часова, тј. богословско образовање ће бити осуђено на умирање. Не може се очекивати ни развој богословског факултета при Варшавском универзитету, ако се на њега буду уписивала лица без довољне припреме у богословском смислу."

Кад је руско мњење јавно, на страницама варшавских руских новина "За слободу" наступило против планираних "реформи" и кад су на страницама истих ових новина били објављени изводи из дневничких одлука Кременецке семинарије, која је бранила ранији тип средње богословске школе, митрополит Дионисије је изрекао ректору семинарије – епископу Антонију строги укор, а секретара управног одбора семинарије М.П.Кедрова разрешио дужности због објављивања службене тајне. После извесног времена митрополит Дионисије је разрешио дужности због истих ових "злочина" и ректора семинарије, епископа Антонија.

"Демагошки говори једног дела штампe," писао је митрополит ректору семинарије, "и неких лица која поткопавају позицију највише црквене власти, нимало не помажу успеху реформе семинарија у духу, који је пожељан за Православну Цркву. Треба такође, сви да прихвате да реформа треба да буде и биће спроведена, ако је тако решио Свети Синод."

У овом смислу митрополит Дионисије је деловао потпуно самостално, сам се договарао с Министарством и само је прикривао своја дејства синодалним одлукама.

Како у духовним семинаријама, тако и на богословском одељењу Варшавског универзитета, систем духовног образовања који је сачинила влада Пољске и прихватио за реализацију митрополит Дионисије сводила се на то да будући православни клир буде васпитан на принципима пољске културе. Ниже, средње и високо образовање у Пољској је било организовано тако да ако су се проучавале ове или оне појаве из западноруског и руског живота то је било искључиво с тачке гледишта пољског схватања.

Читав период везан за црквену унију, тј. 16. и 17. век, изучавао се с чисто пољске тачке гледишта. Сва огромна изузетно богата руска богословска литература остајала је по страни, а уз непосредно учешће владе Пољске и за рачун њених субвенција издавали су се најразноврснији псеудонаучни богословски "радови" који су се тицали положаја Православне Цркве и руског народа у бившој Пољско-Литванског држави.

Неколико година након озлоглашене "реформе" Духовних семинарија у њима је уместо матерњег језика предавања био уведен, као језик предавања и притом свих предмета, пољски језик. Исти овај језик је био језик наставе и на богословском одељењу Варшавског универзитета. Пољски језик требало је да користе васпитаници и студенти у односима с наставницима и између себе. Последње је било нарочито поразно за гимназијалце који су се припремали да се упишу на богословско одељење универзитета.

Кад је 30-их година у Варшави био отворен гимназијски интернат, митрополит Дионисије је отпевао химну пољској култури и изразио радост поводом тога што ће се будући православни клир васпитавати у центру ове пољске културе.

Све образовање и васпитање будућих православних пастира у Пољској усредсређено је по размишљању пољског Министарства вера и народне просвете у Варшави и одвијало се у пољској атмосфери и на пољском језику и требало је, на крају, да створи нову генерацију клира, за који је Православље, као такво губило сваки национални карактер.

Пољска влада је тежила ка једном циљу – стварању и насађивању свог, такозваног "пољског Православља". И треба отворено признати да је у овом смислу имала извесног успеха.

Потпуно су се оправдале и наде владе упомоћ новог православног клира васпитаног у пољском духу. Још у школској клупи нови полонизатори православља су на све начине били подржавани од стране пољске владе: студентима, који су наступали с есејима и рефератима о пољској култури, њеном значају, о победама пољске војске над "Москаљима" давала се једнократна помоћ па чак и стипендије, многи од њих су се бесплатно издржавали у владином интернату. По завршетку богословског одељења Универзитета овакви студенти су одмах добијали одговорне дужности клирика, чланова богословских консисторија, наравно, с одређеним задацима да полонизују Православну Цркву.

Најбоље плаћене су биле дужности вероучитеља у средњим наставним владиним установама и дужности војних свештеника и на ове дужности су такмичећи се и стремили млади питомци полонизованих православних духовних школа.

Треба ли говорити о томе какву "патриотску" делатност су развијали на местима своје нове "службе" ови питомци: предавање веронауке они су водили, разуме се, само на државном језику, пољском језику, језик проповеди Речи Божије био је пољски језик, а касније су ови "новатори" пољског православља покушавали да уведу пољски језик и у богослужење.

За православне војнике Пољске армије богослужење се одавно обављало на пољском језику. Овде је посебну ревност испољавао протопрезвитер војске Пољске армије Симеон Федороњко, Галичанин пореклом, а такође његови најближи помоћници, клирици војних округа, као и питомци богословског одељења Варшавског универзитета, протојереји Виктор Романовски, Александар Калинович, Георгије Шретер и др.

Прво богослужење на пољском језику у Варшавској војној цркви на Праги било је служено 2. новембра 1935. године, на празник обнављања пољске независности, и оно је било праћено великом свечаношћу. Овом богослужењу присуствовали су представници Министарства вера, Војног министарства, православни официри и војници Пољске армије. Веома симптоматично је било то што су истог овог дана на богослужењу митрополита у цркви на Праги на црквенословенском језику представници пољске владе и армије демонстративно нису били присутни. Међутим, годину дана касније слика се јако променила.

Следеће године почела је претходна припрема за прославу поводом дана обнављања пољске независности. Под хитно је организована, уз председавање викарног Лублинског епископа Саве (Совјетова), комисија за превођење богослужбених текстова на пољски језик. У састав ове комисије улазили су исти ови полонизатори православља, углавном војни свештеници и полонофили – предавачи православног богословског одељења Варшавског универзитета. Ова комисија је за веома кратко време успела да преведе на пољски језик Свету Литургију светог Јована Златоуста, благодарствени молебан и парастос.

Ради разматрања и одобравања нових пољских текстова под хитно је сазвано ванредно заседање Светог Синода. О томе како је брзо требало спровести кроз Свети Синод одлуку о одобравању нових богослужбених (пољских) текстова, најбоље сведочи чињеница да су овог пута чланови Светог Синода били позвани на седницу телефоном, односно крајње хитно.

Неколико дана пре сазивања синодалне седнице митрополита Дионисија су посетили директор департамента за вероисповести и начелник православног одељења истог овог департамента, а после седнице Синода митрополит се саветовао лично с министром вера.

И заиста, само три дана 15., 16. и 17. октобра 1936. године Свети Синод је имао прилике да посвети "детаљном" разматрању, дискусији и одобравању нових пољских

превода текстова Свете Литургије, благодарственог молебана и парастоса. Свети Синод је благословио штампање ових текстова и њихову примену у крајевима и светињама где то буде неопходно.

Није тешко досетити се да је оваква изузетна журба у ствари од првостепене црквене вежности изазвана искључиво околношћу да се приближавао дан државног празника – 11. новембар – обнављање Пољске независности.

Овог дана у цркви митрополије на Праги митрополит Дионисије је у саслуживању збора престоничког градског и војног клира први пут служио благодарствени молебан на пољском језику по тексту који је одобрио у утврдио Свети Синод.

Канцеларија Светог Синода послала је за ово "свечано" богослужење посебне позивнице на пољском језику уз које је једино и могућ био приступ на ову "свечаност".

Пољска влада је са своје стране направила чак и специјалан програм ове "свечаности" у којој је учествовала и војска у виду "почасне страже" поред које је, уз звуке генералског марша пролазио православни првојерарх митрополит Дионисије идући "са славом" у саборну цркву.

"Свечаном" богослужењу присуствовали су чланови владе, чланови дипломатског кора и делегације од стране војних јединица.

Пред почетак благодарственог молебана војни свештеник у чину мајора протојереј Виктор Романовски одржао је поуку, обојену патриотским нијансама и то, наравно, на пољском језику.

Митрополитски хор је све одређене песме појао такође на пољском језику, а по завршетку одређених "многаја љета" исти овај хор отпевао је пољску патриотску химну "Боже, цос Пољскен"...

Назад је митрополит из храма у митрополитске одаје такође ишао уз звуке генералског марша и пред почасном стражом која је "указивала част".

Једном речју, све је било изведено у поретку "војне наредбе".

Нећемо говорити о томе какво негодовање је изазвала сва ова комедија, да не кажемо светогрђе у православном верујућем народу. А и не само православном. У католичкој пољској штампи појавили су се чланци у којима су новинари-Пољаци шпитили... црквенословенски језик од напада на њега од стране... православних јерарха (!).

"Наши (католички) архипастири," писао је у виљнуским пољским новинама "Слово" познати пољски новинар Цат-Мацкевич, "никад не би одобрили превод католичких богослужбених књига на пољски језик, чак и када би то канонима било дозвољено. Не би одобрили превод ни у царско време с латинског на руски језик, ни после обнављања Пољске независне државе с латинског језика на пољски. А православни архијереји су пристали да измене свој богослужбени језик." (!).

Међутим, није само у Пољској убрзана полонизација Православне Цркве изазвала одлучне протесте против руског православног становништва. У далекој Америци, у Њу-Јорку, општеруско народно сабрање донело је резолуцију која је протестовала против прогона Православне Цркве у Пољској.

У овој резолуцији, на основу података и саопштења добијених од Руса који су живели на територији Пољске државе говорило се о прогону, који су предузели представници пољске администрације против православне вере, који се свео на уништавање православних храмова, одузимање и печатење читавог низа православних цркава (око половине оних које су раније постојале), увођењу пољског језика у црквеним проповедима и у предавању вероунауче, а такође против насилне украјинизације Православне Цркве упркос протестима Руса који се буне против тога као рудимента средњовековног варварства и недопустивог у 20. веку, као насиља над религиозном савешћу.

Општеруско народно сабрање у Њујорку донело је следећу улогу:

"Треба се обратити преко Лиге нација јавном мњењу свег цивилизованог и културног света, председнику Пољске Републике, а такође и Римском папи као поглавару и првосвештенику Римокатоличке цркве како би се ова насиља и прогони окончали.

Опште сабрање такође обавештава Пољску владу да ће оваква антисловенска и антибратска работа и политика чиновна пољске администрације у црну за Русију годину повести у будуће ка новој борби и суровости срца пољског и руског народа, што је тешка грешка у прошлости и што, наравно, на све начине треба избегавати у будуће."

Копије резолуције-протеста биле су упућене председнику Пољске Републике, Римском папи, секретару за иностране послове Сједињених Америчких Држава Холу, Српском патријарху Варнави, митрополиту Православне Цркве у Америци Теофилу, као и Варшавском митрополиту Дионисију и украјинским јерарсима у Пољској – архиепископу Волињском и Кременецком Алексију и Поликарпу, епископу Луцком.

А како су реаговали на овај протест своје америчке сабрање по вери православни јерарси у Пољској?

Митрополит Дионисије који је био на челу Православне Цркве у Пољској добивши копију резолуције-протеста Руса у Америци, видео је у њој... провокацију (?) и обавестио је о њој представнике владе Пољске коју су представљали премијер-министар и министар вера и народне просвете, као и министар унутрашњих послова, изразивши у свом писму "негодовање поводом провокације и ватрену везаност Православне Цркве у Пољској за пољску државу."

Уједно је митрополит Дионисије изјавио да ће ради разматрања америчког протеста-резолуције у најближе време сазвати заседање Светог Синода.

И заиста, под хитно је сазвана синодална седница, која је у својој одлуци указивала на то да "Влада пољске заједно с представницима Православне Цркве на све начине брине за најхитније уређивање правног положаја ове Цркве, да нормалан црквени живот у сувереној држави не може бити уређен другачије осим у потпуном складу с постојећом влашћу, да су дејства црквене хијерархије Православне Цркве у Пољској координирана с добронамерним гледиштима сфера на власти на живот и уређење Православне Цркве у Пољској, да ова Црква постепено, али чврсто и непоколебљиво учвршћује на канонским начелима, расте по својој сили и значају и има таква достигнућа о којима друге Цркве могу само да сањају" итд., итд.

"А што се тиче полонизације богослужења," говорило се у синодалној одлуци – "допуштање употребе државног језика у богослужбеној пракси данас је само у изузетним приликама и можда ће у будућности, уз повољне услове, имати огроман значај у ширењу Светог Православља у Пољској држави."

"Стога је јасно," стајало је у закључку синодалне одлуке, "негодовање поводом ове резолуције блажењејшег владике митрополита који је у свом писму представницима пољске државне власти по праву и достојанству жигосао ову резолуцију називом "провокације".

Делећи ову одлуку и узимајући у обзир све изложено Свети Синод је одлучио: 1. да се прими на знање писмо његовог блаженства представницима државне власти и одобри указивање у овом писму на ватрену везаност наше Цркве за Пољску; 2. да се изрази дубока жалост поводом тога што Руси који су изгубили своју отаџбину и виде своју Руску Цркву растрзану неверјем и безбожништвом, покушавају да својим резолуцијама, које се заснивају на зависти и клеветничким подацима озлојеђених људи, нашкоде Православној Цркви у Пољској, која на основама аутокефалног постојања све више јача, укрепљује се на канонским начелима и јарко, истакнута далеко на запад Европе, светли свету јасном светлошћу Светог Православља."

Вероватно ни сама пољска влада није рачунала да ће највиши црквени јерарси Православне Цркве доћи у свом улизивању до таквог цинизма, да не кажемо нешто више.

У време кад је Свети Синод изражавао своју увереност у то да "допуштање употребе државног језика у богослужбену праксу може много да послужи у ширењу

светог православља у Пољској држави," догађаји који су се развијали говорили су потпуно обрнуто.

Глава XI

Велики план напада на православље. – "Обраћење" православних у католицизам у Волињу. – Жалосни догађаји у Кременецком срезу (село Гринки и др.). – Захтеви у пољском парламенту. – Канонизација Андреја Боболе од стране Рима и коришћење новог свеца као средства за "обраћење" православних.

Претрпевши пораз у такозваној ревиндикацији православних светиња Рим је измислио нови начин "обраћења" православаца. Био је свестрано разрађен велики план напада на православље. Алармантни симптоми планираног напада могли су се уочити већ крајем 1936. године.

Поводом 300-годишњице смрти унијатског митрополита В.Рутског, у граду Лавову је одржан Конгрес унијатског клира под почасним председавањем грко-католичког митрополита Андреја Шчепетицког. На овом конгресу је донета одлука да је за украјински народ унија с Римом најповољнија форма црквеног живота и да Галички унијатски клир мора да добије право слободног мисионарског рада на руским територијама које су припојене Пољској обновљеној Версајским договором из 1919. године.

У јануару месецу 1937. године одржан је први у обновљеној Пољској генерални синод римокатоличке хијерархије, којем су присуствовали сви пољски католички бискупи. Синод је заседао на Јасној гори у граду Ченстохову. Рим је одобрио одлуке Синода и оне су делимично биле објављене. Тичале су се и Православне Цркве.

25. маја исте ове, 1937. године објављена је нова инструкција за реализацију "источног обреда" у Пољској.

У овој инструкцији се истицало да Ватикан придаје нарочит значај обраћењу православаца у Пољској, међутим, резултати овог обраћења за 15 година су веома нишпавни. Обраћено је око 20.000 душа и основано 15-20 парохија такозваног "источног обреда". Постало је јасно да рад треба учинити интензивнијим и плоднијим.

Дакле, сам по себи помаљао се напад на православље с две стране: од стране латинског и источног обреда.

Овај рад се без обзира на извесна принципијелна размимоилажења унутар католичког клира одвијао усаглашено, зато што се већ због огромне масе православног становништва у Пољској захтевао велики напор.

И напад на православље је започео од Волиња где је живео највећи број православаца и где је било највише православних храмова и манастира на челу с Почајевском Лавром.

Од православног Волиња је започело "обраћење" православних и у Волињу је први пут био примењен овај "нови начин обраћења".

Постепени развој целог покрета "на повратку православаца вери отаца", који је католички клир започео у селима у Волињу која се граниче са СССР-ом, управо у областима Лановци и Белозерка одвијао се на следећи начин.

У октобру месецу 1937. године у селу Грински, у Лановецкој области, пољска погранична стража организовала је свој празник. Пред иконом Мајке Божије, која се налази на спољашњем зиду школске зграде заједно с портретима државних лица, православни локални свештеник је уз саслуживање ђакона обавио богослужење. Увече је у школским просторијама организован празник, а портрети су остали до ујутру на спољашњем зиду школске зграде. Ујутру је била откривена гнусна профанација портрета који су ту остављени да стоје преко ноћи.

Због ове профанације било је ухапшено неколико лица међу омладином, а на цело село Гринки на свакодневни живот болно су се одразиле последице ове профанације.

Селјацима из села Гринка били су одузети пасоши без којих је немогуће било кретање у пограничној зони. Дозвољено им је да само једном недељно оду у суседно месташце Лановци, било им је забрањено да у просторијама користе светлост, да излазе из кућа после наступања сумрака. Често је било случајева да је пољска погранична стража разбијала прозоре на кућама у којима није било угашено светло. Различити агитатори су почели да шире по селу гласине да ће сви православци бити иселјени из пограничне зоне и да ће на такав начин бити лишени земље и имовине. Сугерисало се да ће једино спасење за православце бити њихов прелазак у католичанство и да ће они тада постати Пољаци.

Након што је православно становништво било терорисано и створено панично расположење, административне власти, католички клир и војска пограничне страже почели су да убеђују православце чија су се презимена завршавала на "-ски", "-ич" и томе слично да су њихови преци били Пољаци и католици и да због тога треба да се врате вери својих отаца.

Главни "мисионарски рад" на повратку православаца у окриље Католичке цркве спроводили су старешина римокатоличке цркве свештеник Јарошевич, војт (старешина) гмине (област) Јан Стадницки, као и капетан пограничне страже Абрамик с официрима и подофицирима који су му били потчињени.

Кад су нови "Пољаци" потписали молбе за прелазак у католицизам одмах за њима кренули су и они којима је највише претило изганство из пограничне зоне, из земље њихових дедова и отаца.

Дакле, 19. децембра 1937. године у Лановецкој римокатоличкој цркви примљена је у католицизам прва група у саставу од 116 лица.

У католичком парохијском дому је за "новообраћене" био организован свечани пријем с говорима. Први је говорио у својству домаћина гмине (области) војт (старешина) Јан Стадницки, који је указао на огроман значај повратка у Католичку цркву и пољском народу ове прве групе до тог времена денационализованих породица, за којима ће кренути и други.

Командир батаљона пограничне страже послао је писмо, које је прочитао један од пољских официра. У овом писму командир батаљона је указивао на то да је историјска правда добила своје задовољење, да својим поступком "новообраћени" сведоче о томе да дају Пољској своја ватрена срца и пожртвоване руке и да они "новообраћени" имају намеру да васпитавају своје синове, кћери и унукe на славу и корист пресветле Пољске Републике.

Пољска штампа грцала је од одушевљења указујући да је село Гринки чији пример ће следити и друга села у околинама Лановца, најбољи доказ и потврда да "уз појачан рад пољског друштва, Пољака-вероучитеља и рад официра и војника пограничне страже које не гледају на труд и жртве, упркос томе што се говори и пише о волињским селима, у њима ће се наћи знатан проценат бивших Пољака који ће се лако вратити вери својих отаца и пољском народу."

Кад су волињске православне епархијске власти упутиле на лице места ради упознавања са стањем ствари члана Волињске духовне консисторије протојереја Бриниха и епархијског мисионара свештеника Казновецког, који су 1-3. јануара 1938. године посетили православне парохије Грибов, Лановци и Ненадовку, а такође су имали намеру да отпутују и у село Гринки, административне власти и погранична стража им нису дозволили да тамо уђу. Епархијском мисионару свештенику Казновецком одузета је дозвола за право боравка у пограничној зони које је издао Кременецки срески старешина. Ову дозволу локалне власти су прогласиле, наводно фалсификатом и свештенику Казновецком је било наређено да се врати у Кременец и није му било дозвољено чак ни да преноћи у Лановцима.

Волињска епархијска власт је дала налог да се село Гринки припоји Лановецкој парохији. 30. децембра исте ове године старешина Лановецке парохије и локални клирик, свештеник Н.Маљужински је служио у цркви у селу Гринки богослужење и одржао је

проповед. Црква је била препуна, углавном омладине и "новокатолика" који су сви у току целе Свете Литургије клечали и плакали.

По завршетку богослужења каплар пограничне страже објавио је свештенику Маљужинском да у року од пет минута мора да напусти Гринке, а ако се и други пут догоди било шта слично послаће га у Дедеркал.

5. јануара нове 1938. године док је свештеник Маљужински обилазио село Гринки с крстовданском молитвом пратио га је каплар пограничне страже.

Истог дана допутовао је у Гринке посланик сеима православни инжењер Сергеј Тимошенко, који припада такозваном волињском парламентарном украјинском представништву, блиском владиној сеимској фракцији "Озон". Међутим, пограничне власти су телефоном одлучиле да одузму Тимошенку пропусницу која му је издата за пограничну зону и наложиле му да одмах напусти Гринки.

Убрзо су волињске епархијаске власти добиле налог волињске војводске управе да удаље свештеника Маљужинског из Лановаца. Након Гринки дошао је ред и на друга села с православним становништвом.

Тако је 28. децембра 1937. године солтис (сеоски старешина) села Јушковци позвао у своју кућу православне домаћине и обратио им се говором изјављујући да државна корист захтева од њих "повратак" у католицизам, а у случају неизвршавања овога запретио да ће из пограничне зоне бити удаљени на растојање од 25 километара.

Тада се 15 лица од 38 породица планираних за исељавање упутило у Лановецку обласну управу где им се војт (старешина области) обратио речима пуним инсинуација на адресу православног клира.

Истог овог дана у самом селу Јушковци одржан је сеоски састанак на којем је говорио капетан Абрамик, наговарајући сељацима да се врате вери отаца, али кад је био организован "плебисцит" од 150 окупљених у сали је остало само 13 људи. Њима је било речено да су они добри грађани Пољске. У Јушковцима је у католицизам прешло око 40 људи.

Из села Краснолука на састанак среза у Лановцима дошло је око 70 људи, којима је говорио исти овај војт Стаднички, наговарајући их као потомке "Пољака и католика" да пређу у католицизам.

У Белозерки су "мисионарски" рад међу православнима спроводили подофицири пограничне страже Дурава и Мураковски који су обилазили куће с "пољским презименима" и наговарали људе да се одрекну православља, "које је наметнула бивша московска влада" обећавајући притом за прелазак у католицизам земљу, ослобођену пореза и друге олакшице, а у случају непослушања претили су исељавањем и другим репресијама.

У својству кандидата за прелазак католицизам у Белозерки планирано је 250 православаца и на њиховом "обраћењу" се трудила осим наведених подофицира, готово сва локална католичка интелигенција. Агитацијом су се бавили учитељи, чиновници обласне управе, службеници, па чак и полиција.

Кад је старешина православне парохије Осник, свештеник Волоцкој, одржао у храму проповед на тему о чувању и заштити православне вере капетан пограничне страже у Белозерки позвао је о.Волоцког и објавио му да га је до тада сматрао паметним човеком, али да "му, иако се не то види, непријатно мирише на Украјину." Кад је о.Волоцки почео да се правда, капетан је изјавио да ће ствар размотрити пољска жандармерија.

Војне и административне власти су на све начине покушавале да заплаше православне пастире и убеђивали их да се држе по страни од "враћања бивших Пољака у веру отаца".

Крајем јануара 1938. године у село Гринки је допутовао волињски архиепископ Алексије, који је тамо обавио богослужење и објаснио у својој проповеди да "у питањима вере у нашој држави не може бити било какве принуде, зато што је слобода вере

гарантована основним законом - Уставом Речи Посполите" и да "народ не верује ако буду говорили другачије."

За време своје проповеди архиепископ је упитао: "Да ли можда овде има неког од обраћених?"

Као одговор на ово гласно се чуло: "Има нас много таквих овде."

Ствар с "обраћењем" села Гдинке дошла је до пољског парламента, 24. јануара 1938. године украјински посланик сеима инжењер С.Тимошенко упутио је буџетској комисији пољског сеима захтев поводом догађаја у Гринкама. Посланик Тимошенко је указао на гласине које су се шириле о томе да у пограничној зони могу да живе само Пољаци и католици и истакао је да кад је у Гринки долазио свештеник Маљужински, цело село, које је пре тога прешло у католицизам дошло у православну цркву, а сељаци су говорили: "Чак и кад би нас у метрику терали кундацима ми остајемо православни."

1. фебруара 1938. године посланик сеима Украјинац Стефан Скрипник је упутио захтев на пленарној седници сеима. Описујући оно што се догодило посланик Скрипник је рекао да се шире гласине да цело становништво пограничне зоне треба да пређе у католицизам и да ће уз предстојећу земљишну реформу православци бити потпуно лишени земље и исељени или ће добити лошију земљу.

Ове гласине су ширене систематски и упорно и због тога су попримале карактер поузданости.

Посланик Скрипник је тврдио да се предузимају најстроже мере за изолацију локалног становништва од православних свештеника и храмова.

Одговарајући на захтев посланика Скрипника пољски премијер-министар, а он је био и министар унутрашњих послова, генерал Славој-Складовски је изјавио да "становништво у католичанство прелази добровољно и да никаква насиља административне власти не врше."

Ширење планираног "обраћења" православних у католицизам било је веома значајно. Првобитно је планирано да се у најкраћем року у католицизам преведе 350 хиљада људи. У овом циљу војводске власти су прошириле пограничну зону укључивши у њу низ нових срезова Волињске војводине.

Међутим, убрзо се испоставило да дати план превазилази и снаге и средства. Тада је ова цифра смањена на 140 хиљада, али је фактички прве године једва достигла 4 хиљаде, а и ови "обраћеници" су користили сваку прилику да иду у православне храмове и исповедају се код православних свештеника. (Уп. К.Н.Николајев. "Источни обред" и "Прогони Православља у Пољској".)

Тада је као један од најважнијих и најсавршенијих начина "обраћања" био позван новојављени католички светац Андреј Бобола, којег је Римокатоличка црква канонизовала на дан католичког Ускрса – 17. априла 1938. године. Мртвачки сандук новојављеног католичког свеца налазио се у Совјетској Русији добијен је од большевика и одвежен прво у Рим, а отуда затим у Пољску, у Варшаву.

Насилно обраћење у католицизам православног становништва у Волињу подударило се с припремом за канонизацију новојављеног свеца Римокатоличке цркве и то је дало основе пољској ултра-католичкој штампи да пише:

"Ми, католици, не можемо имати ни најмање сумње да се ова чудесна појава (обраћење православаца уз помоћ војника и полиције! – А.С.) догађа по Божијој заповести, да је ово чудо светог Андреја Боболе једно од највећих његових чуда које се одвија на наше очи... Он, као и пре три године иде кроз полеске мочваре и волињске степе и позива народ који толико векова пребива у одступништву од вере предака" (Мали Ђењик", 1938.г.).

Исту мисао спроводиле су и друге католичке новине у Волињу, орган Луцког римокатоличког бискупа "Католички живот" који је писао:

"Запажамо дивни стицај околности да не можемо да не кажемо – прст Божиј је у томе. Данашња година канонизације светог Андреја Боболе јесте година кад је код нас у

Волињу започео масован прелазак у католицизам. Да ли је неко од оних који се преобраћају мислио да ће на тај начин указати пошту светом Андреју? Вероватно нико. Да ли је то мисао Божија? Зар то нису учиниле молитве светог Андреја?"

Православни сељаци Волиња су у односу на њихово насилно обраћање у католицизам заузели позицију, очигледно, потпуно неочекивану за владу и католички клир. Они су долазили у католичке цркве, чинили католичке обреде, њихова имена су се записивала у метричке књиге, католички клир је певао "Тебе, Бога, хвалим"... , али су се православни сељаци враћали кућама, кајали се својим православним пастирима и у свакој прилици долазили у православне храмове.

Тада су административне цивилне власти почеле да удаљавају из парохија православне свештенике, али ни то им није увек полазило за руком и показивало се да не постиже коначан циљ, пошто су православне парохије постојале апсолутно законито и администрација је могла само да захтева одстрањивање овог или оног свештеника, али није могла да омета останак свештеника у парохији уопште.

Осим тога, вековна историја волињских сељака, пуна трагичних судара религиозног и политичког карактера створила је у народу посебан облик скептицизма. Народ Волиња је противећи се како је могао, схватао да владе долазе и одлазе, а народ ипак остаје, и зато је трпећи насиље које се чини живео у сигурности да свака власт пролази. (Уп. К.Н.Николајев. "Источни обред").

Власт је све то одлично схватала и зато је идући у крајности које се ничим не правдају, и даље тежила свом коначном циљу – покатоличавању православног становништва.

Глава XII

Страшни догађаји у Холмском крају и у Подлашју – рушење око 150 православних светиња. Узалудна обраћања митрополита Дионисија властима за помоћ. – Реаговања у законодавним коморама Пољске. – Сабор епископа у Варшави у јулу 1938. г. – Жалосно обраћање протопрезвитера Т.Теодоровича. – Посланица са сабора епископа Пољске и њена конфискација од стране владе Пољске. – Меморандуми сабора епископа на име председника Републике, маршала Пољске и премијер-министра. – Реаговања пољске штампе. – Говори грко-католичког митрополита Андреја Шчешетицког у заштити православаца и конфискација његове посланице. – Реаговања у иностранству на прогоне Православне Цркве у Пољској.

Није још успела да прође запањеност и да се охлади узбуђење због насилног превођења у католицизам православног становништва Волиња, а над Православном Црквом у Пољској се надвила нова претња, највероватније најстрашнија за све године аутокефалног постојања ове Цркве.

Овог пута насиље над православнима дотакло се Холмског краја и Подлашја. Тамо се већ одавно у умовима владе, и углавном, римокатоличког клира родила мисао о потпуној ликвидацији православља путем развраћања православних делимично у латински, а делимично у источни обред. Међутим, без обзира на то што је православно становништво многострадалне Холмшчине и Подлашја било расејано и што је само у неким крајевима живело у мање-више збијеним гнездима, пропаганда римокатоличког клира је тамо имала најнезнатније резултате. За све време, чак и по рачуници самих Пољака у неоунију је прешло свега 1905 људи, што је чинило око једног процента православног становништва, а унијатских парохија било је свега девет.

Пољска влада коју је подржавао католички клир упорно је одбијала да прошири мрежу православних парохија у Холмском крају и поред малобројних од стране власти признатих парохија постојале су заједнице које је опслуживао православно клир који је влада само толерисала.

Он се издржавао искључиво од средстава самог становништва и водио је скиталачки начин живота мисионара. Становништво Холмског краја се мирило с мишљу да су православни храмови, који су саграђени за њега и од његових средстава заувек изгубљени.

И ево, у априлу месецу 1938. године отприлике у току Страсне и Светле седмице епархијске власти почеле су да добијају податке о насиљу над православним становништвом.

Већ су прва дејства власти указивала на то да ће се и овде водити плански напад на православље.

Оваква припрема напада на православно становништво започета је на страницама пољске штампе, углавном у веома популарним новинама које су се издавале у Кракову, "Илустровани дневни куријер". У овим новинама био је објављен низ узнемиравајућих чланака у којима је била истакнута оптужба да Православна Црква украјинизира становништво Холмшчине.

Осим тога, у читавом низу градова и села Холмшчине одржана су такозвана "већа протеста" која је организовало "Друштво за развој источних земаља ("крајина") Пољске. На овим "већима" доносиле су се резолуције које су осуђивале делатност православних свештеника у Холмском крају и које су захтевале контролу ове делатности, и подједнако покушавале да остваре увођење предавања веронауке и проповеди на пољском језику.

На крају, у истим овим резолуцијама садржао се захтев за "ликвидацију затворених цркава које самом чињеницом свог постојања кваре добре односе између католичког и православног становништва".

Након овакве припреме започео је и сам напад на православље у Холмском крају.

У априлу месецу 1938. године по налогу административних власти били су затворени храмови и молитвени домови у следећим местима: 21. априла у селу Могилници и Серебришчима, оторени након упорних молби 1927. године; 15. априла били су затворени молитвени дом у селу Шевно и капела у селу Јурову, Томашевски срез. 30. априла била је запечаћена црква у селу Верешчице истог овог среза, која је постојала преко 200 година; 21. априла биле су затворене цркве у селу Раткову и у селу Новосјолки; исте су биле отворене 1935. године у знак захвалности што је тамо 40 дана био помињан покојни маршал Пилсудски; 26. априла била је затворена црква у селима Гусином, у Виткову и капела у Хориваницама. У Белгорајском срезу били су затворени молитвени домови у селима Бишча, Липини, Књажипољ, Хмелек, Замха, Орша, у Холмском срезу - у селима Сверже, Депултичи, Лежан, Ростоки, Березно и Чернијев. Укупно је било затворено 23 храма. Ово је било учињено уочи Васкрса и становништво је било принуђено да се у ове свете дане моли под отвореним небом.

Међутим, убрзо је православно становништво било лишено могућности да се моли чак и под отвореним небом. Догађаји су се одигравали муњевитом брзином, а разорни талас из западних срезова заплуснуо је источне срезове. Тамо су се такође затварале цркве и молитвени домови, а свештеницима се предлагало да оставе парохије у низу села, и то: у Вољском срезу – у селима Кијевец, Междулесје, Костомолоти, Загоров, Коден, Бубељ, у Владавском срезу – селима Корољову, Головну, Љубењу, Голи, Угнину, Ситичну, у Грубешовском срезу – у селима Гродло, Неледва, Буско.

Даље, била је срушена црква у Ошову, био је дат налог да се сруше храмови у Копилову, Коснову и Ласкову. У Томашевском срезу били су затворени храмови у Тарнаватки, Преорску, Реплину и Вакијуву.

Из недеље у недељу трагични догађаји су попримали све страшнији и страшнији карактер. 18. јуна биле су срушене две цркве у земљишном поседу Тишовац, Томашевски срез, које су саграђене 1559. године и 1571. године. На дан празника Вазнесења Господњег срушени су храмови у селима Голуби и Заборци Грубешевски срез 22. јуна – у Панкову, 23. јуна – у Јурову, 24. јуна – у селима Кљатке и Микуличи, Томашевски срез и у селу Копилову Грубешевски срез.

Рушење су свуда обављале, под руководством војтова (обласних старешина) и полицијских власти, специјалне групе радника уз учествовање католичког становништва.

Помоћник Томашовског среског старешине саопштио је локалном православном клирику да ће сви затворени православни храмови и молитвени домови у срезу бити срушени како "својим изгледом не би подсећали становништво на Совјетску Русију".

Материјал добијен од рушења храмова није предаван црквеним властима, већ је доспевао у руке цивилних и војних власти и пољског становништва.

Православна гробља око срушених цркава, као и цркве које још нису биле срушене поново су освештавали католички свештеници који су путовали по селима у пратњи полиције.

19. јуна 1938. године у селу Жерники где је живело само 7 католичких породица дошла су с литијом 3 католичка свештеника како би освештала место на којем је стајала православна црква која је тих дана била спаљена, и како би тамо подигла католички крст. Православци су сазнавши за ову намеру дошли са својим свештеником о.Хоменко на трг и молили се тамо од 8 сати ујутру до 7 сати увече како не би допустили освајање. Православци су подигли на месту олтара спаљеног храма крст и 50 жена се добровољно пријавило да га чува дању и ноћу. Касно увече 23. јуна свештеник о.Хоменко је добио позив да се 24. јуна јави у Тишовецки суд. Тамо га је испитивао иследник, а затим је ухапшен и у пратњи полицајца споведен код јавног тужиоца у граду Замостју. Овог дана у Жерники је дошао одред од 60 полицајаца и извршио масовна хапшења због тога што католичким свештеницима није било дозвољено да подигну споменик на месту спаљене православне цркве.

Свештеника села Могилници Холмског среза о.Радзивоника полиција је пробудила у 2 сата ноћу између 19. и 20. јуна и он је морао под хитно да се упути у полицијску станицу Седалишче, а отуда је, након испитивања, у пратњи полицајца био послат у град Холм, у комесаријат полиције, где је задржан до 11 сати ујутру. Затим је свештеник допремљен у уред среског старешине где је заменик старешине захтевао да напусти село Могилницу.

Исти овакви захтеви под претњом казне постављали су се и другим свештеницима, који су вршили пастирску дужност у такозваним недржавним парохијама.

Свештеник села Угнина Влодавског среза о.Кошевој кажњен је са 500 злата, што је могло бити замењено затвором од месец дана због тога што је вршио требе без специјалне дозволе цивилних власти.

Неким свештеницима грубешовски старешина је имао смелости да предложи да пређу у католицизам обећавајући им високе функције.

Уопште, православни свештеници у Холмском крају налазили су се под сталним терором, и према њима се примењивао метод односа с највише понижења.

18. јуна увече подметнут је пожар у кући свештеника у селу Новосјолки, а кад је спасавајући се од пожара свештеник отворио врата иза ћошка је одјекнуло неколико пуцњева. Истрага није открила ни кривце, ни подметаче пожара.

Многи свештеници су подвргавани претресима по налогу судских власти, на основу пријава цивилних власти под изговором да "настаје потреба за одсецањем и одузимањем аката цивилног стања" као доказа злочина.

Крајем јуна 1938. године највиша црквена власт је добила из парохије Корољевки следећу пријаву:

"Наша црква је била запечаћена 19. јуна у недељу Свих светих, у 7 сати ујутру. 28. јуна у 6 сати ујутру дошао је полицијски командант и заказао рушење цркве за 2. јули. 1. јула ујутру, кад су сељаци били на пољским радовима дошао је исти овај Шпилевич – командант полицијске станице, чиновник среског уреда и неколико кола с радницима. Из целог села су се сјатиле жене, плакале су, протествовале и молиле да се причека с рушењем цркве. Свештенику је наређено да покупи црквене ствари. Он је заплакао и рекао: "Па ви сте хришћани, шта то радите?"

Власти су приступиле рушењу храма, изнет је свети престо, царске двери, иконе; све је то утоварено на кола и послато у град Влодаву. После тога почели су да ломе звоник и у 4 сата звоник је пао на земљу. Сви присутни су заплакали. Рушење се на томе прекинуло да би се продужило у 7 сати увече 2. јула. Затим су окупили сеоски збор и захтевали да људи сами заврше рушење цркве, али су то сви једногласно одбили."

Тако је на варварски начин већ до 12. јула 1938. године било срушено до 60 православних цркава, а до 18. јула исте ове године број уништених храмова достигао је импозантну цифру – 108.

15. јула у Турковицама, у Холмском крају одвијале су се, као што је то бивало сваке године, велике црквене свечаности у част Турковицке иконе Мајке Божије. Обично се на ове свечаности окупљало до 15-20 хиљада ходочасника и исте ове 1938. године без обзира на све спољашње препреке у Турковицама се окупило веома много народа на молитву и празник је протекао с великим религиозним надањућем. Међутим, ходочасници још нису стигли ни да се разиђу по кућама кад су радници, који су стигли следећег дана у пратњи полицајаца срушили једину малу цркву до темеља (в. Реферат К.Н.Николајева на 2 сабору у иностранству – "Прогони православља у Пољској").

Тужни догађаји у Холмском крају нису могли да не изазову у сваком хришћанину дубоко негодовање и због тога су, вероватно, највише владине власти донеле тајну одлуку о томе да се о овим догађајима ништа не објављује у новинама. Због најневинијих опаски чисто информативног карактера новине биле конфисковане, а њихови уредници позивани у Министарство унутрашњих послова ради одговарајућих сугестија.

Највиша црквена власт се нашла у потпуној пометњи. Митрополит Дионисије се узалудно обраћао властима за помоћ. Слао је телеграме министру правде као генералном јавном тужиоцу Пољске Републике, премијер-министру, лично је ишао код њега молећи да се прекине с рушењем храмова и чак је успео да дође на пријем код председника Републике код којег је ишао у његову летњу резиденцију у Спаду. Два сата је митрополит разговарао с председником, али овај разговор није дао никакве резултате. Митрополит Дионисије се преко телеграфа обратио маршалу Пољске Риђ-Смиглом, преклињући га да "у име правичности и хришћанске љубави да налог да се престане с рушењем Божјих домова." На телеграме чак није ни одговорено.

Рушење православних храмова у Холмском крају наишло је на реаговање у законодавним коморама Пољске. Тако је украјински посланик сеима, грко-католик по вероисповести др Баран предао председнику сеима образложену интерпелацију о положају Цркве на Холмшчини. Ова интерпелација је садржала 41 страницу куцаног текста. – Други украјински посланик сеима, православни свештеник Волков дао је сеиму предлог да организује специјалну комисију која би размотрила проблем положаја Православне Цркве у Пољској у свом њеном обиму.

Овај предлог о.Волкова није био постављен ни на гласање, "као предлог који није у складу са статутом".

6. јула 1938. године на пленарној седници сеима, с говорима о насиљу према Православној Цркви наступили су делегати др Баран, свештеници Волков, Стефан Скрипник и Х.Хофман.

Неколико пута су у Варшаву долазили делегати православног становништва из Холмског краја и покушавали да издејствују да буду примљени код највиших представника православних власти, што је било одбијено, без објашњења разлога оваквог одбијања.

Тада су делегати који су стигли у престоницу Пољске доставили највишим државним властима у обе законодавне коморе опширан меморијал поводом најновијих догађаја у животу Православне Цркве у Холмском крају.

Сви ови догађаји у Холмском крају достојни сваког жаљења приморали су митрополита Дионисија да се најзад обрати саборном гласу ако не целе Цркве, онда гласу православних јерарха.

Митрополит Дионисије је сазвао сабор епископа који је и одржан у Варшави 16. јула 1938. године.

На дан отварања сабора епископа најстарији пастир у Варшави, члан предсаборне скупштине, протопрезвитер митрополитске цркве на Прагу, данас покојни о. Терентије Теодорович је предао митрополиту Дионисију свој "жалосни апел" у којем је писао: "...Наступило је тешко време за нашу Цркву у Пољској. Време испитивања, за једне искушења, а за све оне који нису способни "да буду искушани" – ИСПОВЕДНИШТВО. Народ већ показује ово исповедништво. Он се бори за веру, за своје светиње, самопожртвовано брани своје храмове и због тога се исељава из свог завичаја, подвргава казнама, хапшењима, затварању у тамнице, па чак и телесним казнама. Ови непрекидни "походи" по свим властима јесу море суза, које видљиво и невидљиво лије овај прост народ, али дубоко везан за своју веру, и сведоче о његовој оданости Цркви и спремности да пострада за њу.

Обичан клир је у већини, ако се не рачунају гродњенски случајеви, чврст до сада, а у другим случајевима је показао и исповедништво. Искључујем војни клир који је обукавши мундире одмах показао којим путем ће кренути.

Међутим, дошао је ред на исповедништво хијерархије, без које нема Цркве, али која се у историјској перспективи наше Православне Цркве у Пољској (подразумевам 16. и 17. в.) није се оправдала створивши унију.

Време је да се каже истина, сада већ отворено, јер свеједно ће је рећи (и већ говори) црквени народ и историја."

Даље се у "жалосном апелу" оца протопрезвитера констатује да "смо ми сами у приличној мери својим "уступцима" у многоне припремили оно што се с нама чини."

"...Наша хијерархија и Црква су се," писао је о. Теодорович, "уопште, подвргавале за све протекле године искушењима од стране људи који су вршили надзор над нама: шта смо "ми" у црквеном смислу и за шта смо способни, и "они" су се уверили да смо способни за разноразне уступке у својој традиционалној црквености. Треба променити изглед свештеника, обући му чак војнички мундир (а мундир је велики симбол!) – спремни смо, јер источно обличе свештеника... није културно (!). Језик богослужења? На свим језицима, колико год хоћете! Нови календар? Изволите!

Аутокефалност без икаквих права, без сагласности црквеног народа и сопствене Мајке-Цркве? Спремни смо! Да заборавимо свој национални језик у проповеди, у општењу с народом, чак и код куће? И на то смо спремни! Само да свој положај, своје привилегије, власт сачувамо...

Кад би хијерархија приликом решавања свих ових важних питања ради њиховог решавања ангажовала клир и народ – овога, наравно, не би било.

Чак је олако дат пристанак и на то да се уништи "митрополитски савет" – једини проповедник саборног гласа. За саветнике су се бирали чиновници – који су иза себе оставили жалосну успомену Голубовски, Сухенки, који су оскрнавили црквену управу. Не наводим имена јереја одиозна читавој Цркви. Уједињени варшавски клир је 1936. године подигао свој глас против полонизације богослужења, чиме се то завршило? Чиме се завршио амерички протест који би се могао искористити на добробит Цркве, да је био саслушан глас целе Цркве, а не само хијерархије? – "Све је код нас дивно"... "Завист"...

Све ово не пишем на осуду – суд ће бити Божији и историје, већ зато што се поставља питање да ли ће бити или неће бити Цркве – православља на у Холмском крају? Тамо је само почетак, све остало ће кренути свуда.

У овом страшном часу треба показати ИСПОВЕДНИШТВО целе јерархије. Судбина као да је изабрала овај моменат за време коначног испитивања наше оданости Цркви, православљу.

На нас ће гледати и већ гледа, - читав православни свет, па чак и неправославни: за шта смо способни."

Најстарији свештеник препоручује у свом "жалосном апелу" "да се отворено изјави властодршцима да хијерархија у таквом положају Цркве у држави не може њоме да управља и да одговара као пред влашћу, јер ни пред својом Васељенском Црквом за евентуалне последице од стране народа који бива вређан у својим светим осећањима; и да се то изјави најодлучнијим речима и објави отворено пред читавом својом Црквом у својој посланици – јасној и одлучној, не оптерећујући је бесконачним текстовима који у таквим случајевима само замагљују мисао и иако гласно говоре, не погађају циљ.

Треба под хитно обавестити све аутокефалне Цркве о положају Цркве у Пољској молећи за молитве и моралну подршку, што је одлучено и на Холмској скупштини.

Треба, заиста, показати својима и туђима да смо у црквеној короти и зато макар месец дана не треба да облачимо на богослужењима друге ризе осим предвиђених за дане жалости, црне, и не само клир, већ и архијереји. Треба да проведемо три дана у строгом посту, што је одлучено на истој овој скупштини са свечаним богослужењима у градовима, а у градовима-центрама епархија – архијерејским службама."

Сабор епископа је послушао глас најстаријег пастира: био је једнодушан у својим одлукама и, како је званично објављено на страницама синодалне штампе – о овим одлукама је било састављено специјално саборно "дјејаније" у којем се у изразима дирљиве једнодушности садржала спремност православне хијерархије да се окупи око свог првојерарха и буде му верна до смрти у заједничком служењу Православној Цркви у Пољској.

Сабор епископа је такође одлучио да се обрати пастви посебном посланицом, да се у знак жалости због рушења преко сто храмова на у Холмском крају и Подлашју одреди строги тродневни пост с молитвом у целој митрополији и да се председнику Републике, маршалу Риђ-Смиглом и влади достави одговарајући меморандум.

После сабора епископа код митрополита Дионисија је одржан пријем и "шољица чаја" на којима су присуствовали сви епископи, представници клира, као и неки чланови законодавних комора и црквено-друштвени посленици, који су допутовали у групи од 22 члана у Варшаву из различитих епархија митрополије.

У разговору који је одржан поводом жалосних догађаја на Холмшчини сва лица без изузетка су тврдила да "у ово тешко време имајући у виду основни задатак – заштиту права Православне Цркве треба избегавати све што би могло да уноси раздор међу вернике, и зато треба препустити забраву национална и политичка размимоилажења и сви верни синови Православне Цркве треба да се уједине под руководством његовог блаженства владике митрополита око своје хијерархије."

У "Посланици" Светог Синода и сабора епископа од 16. јула 1938. године је било речено:

"Свима је познато шта се догодило последњих дана на Холмшчини и у Подлашју (у Лублинској војводини) где је од искона цветала света православна вера и где су одавно наши преци били чувени по чврстости православне вере.

И сад на овој многострадалној земљи живи око 250 хиљада православних људи који данас задивљују свет својом вером и оданошћу рођеној Православној Цркви.

Срушено им је преко 100 храмова, али се не чује да се било код од њих поколебао и отишао "на страну далече". Већ само то, што је била потребна таква мера за достизање познатих циљева као што је беспопшедно рушење храмова Божјих и скрнављење православних светиња јасно сведочи о чврстости и непоколебљивости православног духа Холмшчана и Подлашчана.

Уносимо Вам похвалу и дивљење од све Свете Православне Цркве у Пољској и сведочимо пред Вама нашу заједничку тугу поводом Ваших губитака. Верујемо да с нама Вашу тугу деле и благочестиви преци Ваши, који су налазили да једину утеху у животним тешкоћама представљају оне црквице које су данас тако сурово и немилосрдно срушене.

Схватимо како Вам је данас тешко, јер нема на земљи ничег тако тешког као сопственим очима гледати рушење и скрнављење не само своје, већ и прадедовске светиње.

Међутим, како је зато чиста и спокојна Ваша хришћанска савест што нисте пострадали као убице, лопови, злочинци и они који посежу за туђим, већ као хришћани верни свом добром исповедању.

У закључном делу "Посланице" се истицало:

"Не верујте гласинама које шире међу Вама злонамерни људи. Они су спремни да клеветују и нас архипастире Ваше, да смо ми наводно издали истину и приклонили се другом исповедању. То је лаж и гнусна клевета... Ми не само да смо непоколебљиви у исповедању светог православља, већ смо спремни да све претрпимо ради добробити Православне Цркве и Вашег спасења.

У знак јединства с Вама у великој жалости која је задесила све нас, одређујемо поводом онога што се недавно догодило тродневни пост с молитвом – 19., 20. и 21. јула (1., 2. и 3. августа по новом календару) ове године, како су нас то научили да чинимо и благочестиви старозаветни Јевреји и први хришћани."

"Ова посланица" је требало да буде прочитана у свим православним храмовима митрополије. Међутим, влада то није дозволила, конфисковавши "Посланицу" сабора епископа "због тенденциозног приказивања стања ствари које не одговара фактичком," како се говорило у званичном владином саопштењу, "у овој "Посланици" дела ликвидације сувишних православних објеката у неким срезovima Лублинске војводине".

Пољска штампа није пропустила прилику, да са своје стране да за владу пожељан приказ невиђене конфискације "Посланице" православних епископа и већ следећег дана након објављивања званичног саопштења о овој конфискацији у варшавским новинама су се појавиле опаске у којима се протест православног епископата тумачио као "известан покушај да се заштите политичке тековине које је освајачка влада достигла насилним путем". Помињало се такође и то да "у Посланици постоји, наводно, аргументација која се не слаже с државном тачком гледишта и правилно схваћеним интересима Цркве", исто тако се изјављивало да је "православље на овој територији вештачки створено."

Канцеларија Светог Синода је са своје стране објавила на страницама митрополитске штампе саопштење у којем се указивало да је "у току 3 последње недеље у источним срезovima Лублинске војводине по налогу власти срушено 114 православних светиња, укључујући 58 затворених и 56 оних које су нормално радиле. Последње су опслуживале православне парохије, које су духовне власти створиле због многобројних и и ватрених молби православног становништва. Укупан број светиња имао је знатан број верника и само је 5 имало мање од 1000 парохијана."

Осим архипастирске "Посланице" упућене верницима сабор епископа Православне Цркве у Пољској саставио је опширан меморандум поводом рушења православних светиња и упутио га на име председника Републике, маршала Пољске Риђа-Смиглог и премијер-министра генерала Славој-Складковског.

Овај меморандум који су 16. јула 1938. године потписали сви епископи 1. августа секретар Светог Синода је уручио на одговарајуће адресе, а такође је био саопштен Помесним Црквама и одштампан у неколико иностраних новина.

У свом меморандуму православни јерарси Пољске су писали:

"Страшни догађаји који су се десили ових дана у Љублинској Војводини изазвали су ужас међу православним хришћанима у Пољској. За кратко време уништено је преко 100 православних храмова од којих су неки постојали још у време Речи Посполите.

У току многих векова марљиво и увек искључиво лојално становништво налазило је у овим храмовима једину утеху у свом тешком животу, пуном невоља и оскудице. И ови храмови, који су пружали подршку и утеху људима у сва времена су уживали неприкосновеност и поштовање од стране свих вероисповести без изузетка.

Пољска обнављена после Великог рата увек је црпела у религиозном надахнућу утеху у невољама које су надолазиле и наду у бољу будућност...

До сада никоме није могло да падне на памет да се приближава овакав суров, неправичан однос према хришћанским храмовима у хришћанској држави, која је својствена само оним државама где се религија не признаје за позитиван фактор народног живота.

Зашто и у име чега је код нас допуштена оваква суровост и неправичност?

У Лублинској војводини живи око 250 хиљада најмирнијих православних грађана Пољске чији преци су одувек били православни, а сами они у својој лојалности и свесни да с осталим грађанима Пољске треба живети без разлике на њихову веру, заслужују бољу судбину и већу пажњу према својим насушним и пре свега духовним потребама.

Историја свих народа, а нарочито пољског, убедљиво сведочи да се насиљем и суровошћу и не остварују циљеви које су себи поставили људи који не поседују осећај за правду.

Господ је сваком народу дао таленат, чија својства треба да се развијају у историјском животу никако другачије осим путевима који су својствени овом таленту. И нема већег греха пред Богом од добровољног и насилног закопавања овог талента у земљу путем угњетавања или уништавања свега оног чиме живи душа човека.

Видимо силу духа православних хришћана Лублинског краја који лишивши се храма Бога Живог, сами нису престали да буду храмови Духа Божијег. Међутим, плашимо се духа нашег времена, који приморава људе да не служе Богу, већ кнезу света овог (Јн. 12, 31; 14, 30), који царује у њему и испуњава га сатанском мржњом.

Учињена је велика неправда. Никакве молбе нису могле да измене ове сурове наредбе и акције власти.

Јецаци и горке сузе несрећног народа који је својим очима видео рушење и скрнављење (светогрђе) својих светиња су као таласи који надлазе, који су спремни да нас потопе.

Саосећајући с великим патњама наших верника ми, архипастири Православне Цркве у Пољској сједињујемо данас и наше јецаци и нашу бол с бољу нашег народа који ће ући у историју несрећне 1938. године – јубиларне године нашег крштења која је требало да буде срећна и радосна.

Господ нам је управо ове године послао ватрено искушење (1 Петр. 4, 12), да би се сви православци још више укрепили у свом исповедању и постали још непоколебљивији у вери.

Ми тако и прихватамо нашу несрећу, као Божије искушење ради нашег усавршавања, јер не страдамо као убице, пљачкаши или преступници, већ као хришћани и прослављамо Бога због искушења која нам је послао (1 Петр. 4, 15-16).

И данас изражавмо пред лицем представника највише хришћанске власти у Пољској своју тугу због тога што је оваква неправичност, сједињена с гажењем Христове Истине и Љубави могла да се догоди хришћанима у хришћанској држави."

Меморандум православних епископа, авај, није изазвао реакцију ни у срцима највиших представника државне власти "хришћанске" Пољске.

И само се веома незнатан део разумне пољске јавности с недоумицом, ужасом и страхом за будућност Пољске замислио над овим дејствима пољске владе према Православној Цркви и њеним следбеницима који су бројили преко 4 милиона грађана Речи Посполите.

У овом смислу нарочито карактеристични били су чланци познатог пољског публицисте Станислава Мацкевича, главног уредника виљнуских пољских новина "Слово".

Читав низ чланака овог новинара који је осуђивао дејства административних власти у погледу рушења православних храмова био је конфискован, што је на крају

приморало уредника Мацкевича да кратко, али поучно и пророчански напише на страницама истог овог "Слова".

"Ствар 4 милиона православаца који чине преко 11 процената становништва Речи Посполите Пољске није питање које би могло да се реши конфискацијама. Сви ми, сав пољски народ осетићемо последице грешака које проистичу из лакомислене политике данашње владе на тако ниском интелектуалном нивоу. Кад бих био посланик сеима дао бих предлог да се влада преда суду Врховног трибунала" ("Слово" од 11. августа 1938. г. бр. 219).

Исти овај новинар је у једном од својих чланака позвао на отвореност и римокатолички бискупат, али узалуд: католички бискупи су то прећутали. Зато је с опширном архипастирском "посланицом" која осуђује дејства владе у рушењу храмова наступио грко-католички (унијатски) митрополит Андреј Шчепетицки.

"Посланица" митрополита Шчепетицког објављена је у Лавовским украјинским новинама "Дело" и разуме се, такође је била конфискована, а "Пољска Телеграфска Агенција" (РАТ) је поводом ове конфискације објавила следеће саопштење:

"Административне власти у Лавову конфисковале су украјинске новине "Дело" од 23. августа ове године које су на својим страницама објавиле архипастирску посланицу Лавовског грко-католичког митрополита А.Шчептицког, која тенденциозно на начин који се не слаже с истинским стањем ствари осветљава ликвидацију сувишних православних храмова на територији неких срезова Лублинске војводине."

Владина и католичка штампа се обрушила на митрополита Шчептицког због његовог смелог наступа у заштиту "шизматика", а новине "Гонец Варшавски" (Бр. од 24. августа 1938.г.) што се каже "отворише све карте" написавши да се "ово питање (рушење храмова) отеже неколико месеци. Ствар је била усаглашена између пољске владе и пољског бискупата, као и папског нунција у Варшави, који је о свему био обавештен. Природно, за планирану акцију и за споразум између власти и административних и црквених требало је да зна и митрополит Шчептицки...

Шчептицки, видећи у свој овој ствари масонску акцију покушава да омете религиозна дејства која се спроводе по споразуму с пољским епископатом и уз знање нунција Кортезија и наступа у заштиту украјинског покрета."

Како би било чиме оправдала своја дејства влада Пољске је инспирисала штампу њој блиску и ова је у септембру месецу исте ове 1938. године почела да штампа "сензационалне вести" о томе да су наводно приликом православних светиња у Холмском крају тамо пронађени оружје и складишта комунистичке литературе ("Добриј вечер" од 1. септембра 1938. г.) и да "непријатељски утицаји у Пољској иду из Чехословачке и из Берлина где је у последње време створена аутокефална Црква која немајући довољан број следбеника на територији Немачке простире своју заинтересованост на православне у Пољској" (исто).

Разуме се, руске новине које су се издавале у Пољској, а било их је веома мало (свега троје) нису могле ништа да пишу о прогонима Православне Цркве у Пољској: њима је било просто забрањено да то раде. Међутим, иностране руске новине биле су пуне вапаја и позива у помоћ "онима који су у прогонима". Много је било и података о прогонима Православне Цркве у Пољској и у иностраним новинама. Тако је "Тајмс" (у броју од 26. септембра 1938. године) објавио писмо В.К.Киселовског под насловом "Вандализам у Пољској" у којем се саопштавало о масовном уништавању православних цркава, између осталог, једне с краја 12. века (у Холмском крају).

Посебно много података излазило је у слободној америчкој штампи. Америчка Русија се енергично латила заштите православља у Пољској. Тако је руско православно друштво за узајамну помоћ у Северној Америци (велика и утицајна организација) на својој 16. конвенцији заједно с православним руским клубовима донело 17. септембра 1938. године веома јаку резолуцију у којој је протестовало против прогона православља у

Пољској и апеловало на цео културни хришћански свет да подигне глас у заштиту угњетених православца у Пољској.

Ова резолуција је позивала митрополита Теофила који је био на челу Руске Православне цркве да предузме мере за заштиту прогањаних и гоњених и позивала је целу америчку православну Русију да на најенергичнији начин протестује против овог угњетавања и прогона. Друштво је наложило својој влади да проследи ову резолуцију државном департману Сједињених Америчких Држава, пољском амбасадору у Вашингтону, председнику Пољске Републике, митрополиту Дионисију, Римском папи, Лиги нација, а такође да се она објави у руској православној и националној штампи и иностраним новинама које саосећају с руским православљем.

Митрополит Теофил се 26. септембра 1938. године својој северно-америчкој пастви обратио архипастирском посланицом у којој је писао:

"Истину православља, истину Васељенске Цркве неки желе да угуше затворима и ножевима. Заиста је у Пољској "плач и риданије и вопл мног". Плачу и вапију за помоћ православни архијереји, плачу и вапију за избављење пастири са својом верном децом, али у Пољској нема ни страха Божијег, ни части, ни суда над душегупцима православних људи. Истина православља смуђује и узнемирава слуге ватиканског краља, њему се приносе на жртву руске душе."

У читавом низу градова и села Америке одржани су многобројни скупови, који су често праћени протестним демонстрацијама. Под вођством митрополита Теофила и под председавањем протојереја А.Кукуљевског основан је главни комитет у заштиту православља и руског народа у Пољској.

Овога пута ни митрополит Дионисије ни Свети Синод Православне Цркве у Пољској нису сматрали амерички протест провокацијом и нису изражавали у синодалној одлуци ватрена осећања везаности за Пољску...

Међутим, било је мало помоћи за Русе од стране Руса. Могао је да помогне Румунски патријарх Мирон који је допутовао заједно с председником румунске владе. Међутим, његова светост је, за време свог боравка у Пољској сматрао да је Православна Црква "одлично уређена и да је у добром стању" иако је патријарх напуштао Пољску Републику на самом врхунцу рушења православних храмова у Пољској.

Другачије је поступио поглавар Бугарске Православне Цркве митрополит Стефан - он је пољској влади вратио пољско ордење којег је достојан у различито време протестујући самим тим против прогона православља у Речи Посполитој Пољској.

Глава XIII

Рушење војне гарнизонске цркве у граду Гродну и православног храма у изградњи у Бјалистоку. – "Пољаци православне вероисповести" и њихов деструктивни рад. – Полагање темеља за нову цркву у Гродну. - Постављање нових епископа, Пољака по националности и њихова свечана хиротонија у Почајевској Свето-Успенској Лаври. – Негативан однос православца према новопосвећеним "епископима-Пољацима". – Демонстрација у виљнуском Свето-Духовском манастиру.

Рушење православних светиња 1938. године није се догађало се само у Холмском крају и у Подлашју. Исте ове године по налогу пољске владе била је срушена војна гарнизонска црква у граду Гродну и величанствени православни храм у граду Бјалистоку.

Алекسانдро-Невска гарнизонска црква, саграђена још пре првог светског рата од добровољних прилога, предата је војном надлештву, касније је била претворена у парохијски храм и поново предата војном надлештву после првог светског рата. Ова црква се није налазила у центру града Гродна, већ далеко од њега, на великом тргу и била је у одличном стању, јер је неколико година пре тога извршен генерални ремонт.

На рушењу ове цркве нарочито је инсистирала гродњенска градска самоуправа, која је донела одлуку о рушењу овог храма. У одлуци градске самоуправе се говорило да православна црква омета саобраћај и да је трг на којем је црква саграђена граду неопходан за параде и друге свечаности.

Веома је карактеристично да су против предлога градског савета о рушењу Александро-Невске цркве у Гродну гласали чак и Јевреји, а да не говоримо о православним гласачима.

И највиша црквена власт и епархијска власт предузимале су све мере да се црква светог Александра Невског сачува од рушења. По одлуци гродњенског градског савета у утврђеном поретку поднета је жалба војводској управи у Бјалистоку, митрополит Дионисије је упутио молбу централним владиним властима да се не дозволи рушење ове светиње.

Гродњенски епископ Сава је неколико пута посетио штаб војног округа у Гродну, а такође је специјално одлазио у Варшаву где је у војном министарству и министарству вера узалудно покушавао да издејствује да се рушење не дозволи указујући на погубне последице које може да има извршење одлуке гродњенског градског савета.

Православно становништво града Гродна и његове околине упутило је специјалну петицију, на којој је било 2023 потписа, председнику државе, председнику Републике Речи Посполите Пољске, проф. Игњатију Мостицком у којој се говорило:

"Православно становништво града Гродна и целог Гродњенског краја потресено је и страшно забринуто због чињенице да је гродњенска градска самоуправа донела одлуку о рушењу једне од неколико светиња у нашем граду – цркве светог Александра Невског. Апел поводом овог питања локалним властима до сада није дао никаквих резултата, што је још више узнемирило православно становништво града Гродна, а и других крајева."

У петицији је била изложена историја изградње цркве, а затим се указивало:

"Лица која желе да сруше Александро-Невску цркву у Гродну руководе се неким несхватљивим погледима, нимало не обраћајући пажњу на религиозна осећања православног становништва града и његове околине, чије су (становништва) три генерације, као и неколико десетина хиљада војника расејаних по целој Пољској који су пре тога били на служењу војног рока у Гродњенском гарнизону уносили у овој цркви молитве за добробит Речи Посполите Пољске..."

Православно становништво града Гродна и Гродњенског краја," – тако се завршавала петиција, "чврсто верује и дубоко је уверено у то да влада Пресветле Републике Пољске неће допустити да буде нанета таква увреда и да двадесет година након васкрсавања буде срушена хришћанска светиња која је остала цела и поред немачких граната за време светског рата и приликом напада большевика; и обраћа се Теби, најдостојнији господине председниче, као председнику државе и оцу свих грађана да сачуваш нашу православну светињу у Гродну и како бисмо и даље ми, наша деца и наши унуци имали могућност да уносимо молитве у овој цркви за добробит пољске државе."

Први је петицију потписао Гродњенски епископ Сава, а после њега градски клир. И само 2 православна свештеника – вероучитељи наставних установа "страха ради јудејска" плашећи се да ће бити лишени својих дужности које је влада добро плаћала, нису потписала ову невину петицију заборавивши да осим људског суда постоји још Суд Божји, суд историје и суд сопствене историјске савести.

Ни председник државе, ни влада Пољске нису услишили молбе православаца и 12. маја 1938. године приступили су рушењу православне светиње, "која је наводно ометала градски саобраћај и ружила (?) својим московским спољашњим изгледом престоницу (некада) пољског краља Стефана Баторија".

Нашао се међу православним клиром још један недостојни православни свештеник, магистар богословља Александар Калинович, који је без обзира на категоричну забрану свог епископа изнео из храма који је рушен свети антиминос и Свете Дарове и предао дом

Божји на поругу. Овај свештеник је био на дужности окружног војног клирика 3. војног округа и гарнизонског свештеника града Гродна.

Готово истовремено с рушењем гарнизонске цркве у Гродну било је, по налогу пољских административних власти, извршено рушење величанствене православне цркве у граду Бјалистоку у изградњи. Изградња ове цркве започета је још пре првог светског рата и већ је била доведена до купола.

Спор између Бјалистокске градске самоуправе, државне благајне и Гродњенске православне духовне консисторије који се отегао на неколико година у судским и административним установама, спор о праву својине на зграду бјалистокског храма и трг на којем је храм саграђен био је... прекинут одлуком Бјалистокске градске думе од 29. марта 1938. године бр. 7 о рушењу православног храма, при чему је за радове на рушењу Градска дума хитно уплатила 20.000 пољских злота.

Карактеристично је да је као један од мотива рушења, како се то наводило у предлогу магистрата Бјалистока послужила околност да је "под утицајем атмосферских појава зграда храма била подвргнута оштећењу до те мере да прети друштвеној безбедности".

Без обзира на то, и овде је, као приликом варшавске цркве био потребан динамит за рушење зидова храма "који су подвргнути рушењу".

Срамну улогу у рушењу гарнизонске цркве светог Александра Невског и бјалистокског храма одиграли су такозвани "Пољаци православне вероисповести". 1935. године мала група православних становника града Бјалистока свечано је декларисала своју припадност "великом пољском народу" и основала је "Друштво у име маршала Пилсудског" и посебан "Дом" при њему. У састав овог друштва ушло је неколико људи, бивших руских чиновника и локалних Белоруса православне вероисповести. Друштво "православних Пољака" покренуло је енергичан рад на полонизацији богослужења покушавајући да издејствују обављање богослужења и држање проповеди на пољском језику не само у храмовима града Бјалистока, већ и у другим крајевима Бјалистокске војводине. Ово друштво је организовало "свечане" седнице стално и свуда истичући своју "пољскост".

Не може се рећи да овај "рад" није био крунисан извесним успехом: и грађанске власти, па чак и црквене власти изашле су у сусрет жељама "православних Пољака" и за Бјалисток је одређен православно млади свештеник, један од оних који су завршили богословско одељење Варшавског универзитета Ростислав Олехнович, који је и почео да служи и држи проповеди на пољском језику. Убрзо је био одређен и други млади свештеник – питомац истог овог богословског одељења Димитрије Кост, којем је било дато у задатак да опслужује бјалистокски затвор и духовно се брине за православне затворенике у њему. Свештеник Д.Кост као и свештеник Р.Олехнович служили су и држали проповеди на пољском језику без обзира на упозорења својих старих колега. За школску омладину у бјалистокском храму били су издвојени за богослужење специјални јутарњи часови. Истина, на овим богослужењима није било никога осим ученика, али је ипак нездрав фермент разлагања унет у црквени живот.

Како православно клир старије генерације, тако и мештани православци оштро су осуђивали делатност новог друштва и на све начине су се од њега ограђивали. Гласине нису без основе приписивале "православним Пољацима" Бјалистока "мисонарски рад" ако не у корист чистог католицизма, онда у корист "источног обреда", што се и потврдило кад је 28. септембра 1936. године град Бјалисток посетио визитатор Апостолске столице бискуп Николај Чарнецки.

Богослужењу које је обавио бискуп Николај Чарнецки у бјалистокској католичкој цркви присуствовали су, а затим и учествовали у указивању части бискупу и бјалистокски "православни Пољаци" на чијем челу је био председник друштва Александар Савицки.

Пример Бјалистока следило је и Гродно. Годину-две касније и тамо је било организовано "друштво" под називом "Дом православних Пољака у име краља Стефана

Баторија". До тада нико у Гродну није знао ништа о Пољацима православне вероисповести. Многим се чинило да су оснивачи овог друштва чиновници који су дошли у Гродно из централних војводина Пољске и који су припадали такозваној "Пољској националној цркви".

Међутим, испоставило се да су иницијатори оснивања друштва били становници града Гродна, познати до тада као Руси и Белоруси по националности и то: син гродњенског (из времена пре револуције) среског начелника окружне полиције Иван Марцинкевич, бивши официр белоруске армије Аркадије Артишевич, становник града Бреста на Бугу Александар Ананченко и син судског извршитеља Борис Смољски. Нека од ових лица имала су криминалну прошлост. Управо ова лица су спровела врбовање за чланове новог друштва чинећи то пре свега међу чиновницима државних установа, службеницима железнице и службеницима у органима градске самоуправе. Агитатори су људима нудили или да се упишу у чланове новог друштва или да размишљају о могућности да буду отпуштени с посла.

Слично као бјалистокско Друштво православних Пољака и Дом православних Пољака у име краља Стефана Баторија у Гродну налазио је пуну подршку код владиних власти. Међутим, тим погубнија је била улога "православних Пољака" у подривању основа православља. Улога гродњенских "православних Пољака" у рушењу православне цркве у Гродну није била једна од последњих, а кад је ово злодело већ било почињено преузели су на себе иницијативу изградње у Гродну нове цркве поводом двадесетогодишњице обнове независности Пољске.

Међутим, даље од полагања темеља цркве ствар се није одмакла. Постављање темеља за нову цркву било је обављено на дан пољског националног празника – 3. маја 1938. године. Председник града Гродна је у свом говору одржаном приликом полагања темеља нове цркве у част Васкрсења Христовог истакао да се "поставља темељ за нови моћни полигон пољскости и пољске културе", а председник друштва "православних Пољака" Ананченко је отворено у свом говору изјавио да "камен који је данас постављен у темељ нове цркве није камен у физичком смислу ове речи, већ је то гранит пољскости, гранит националног пољског духа, положен у живот православаца".

Надлежни епископ Гродњенске епархије епископ Сава (Совјетов) који је освештавао темељ нове цркве за православне Пољаке и који је потпуно отворено прешао у пољски табор изразио је у свом говору радост што ће новосаграђена црква "као симбол Васкрсења Христа Спаситеља бити и симбол препорода државе".

Епископ Сава је позивао православце да материјално помогну изградњу нове цркве и захвалио се "свима онима који су уложили много труда у то, као и онима који су присуствовали овој свечаности."

У "Акту" полагања темеља који је уграђен испод подигнутог крста истицало се да се нова светиња "подиже као захвалност за препород пресветле Пољске Републике, трудом "Друштва Пољака православне вероисповести у Гродну". Међутим, ствар је остала само на речима: Александро-Невска црква у Гродну је била срушена, а изградња нове Воскресенске није чак ни започета.

Без обзира на то "Пољаци православне вероисповести" нису престајали да говоре о својој делатности на ширењу пољске културе и пољског националног духа међу православним клиром и православним становништвом источних крајева (крајина) Пољске и с речи су прелазили на дело.

Крајем 1938. и почетком 1939. године била су отворена слична друштва православних Пољака у читавом низу градова источних крајева Пољске, као на пример: у Новогрутку, у Слониму, у Волковиску. У састав нових друштва улазили су углавном нови свештеници – свршени студенти богословља Варшавског универзитета и војни свештеници, а стари клир се, као и раније, држао по страни, изазивајући схватљиво негодовање административних власти које су своју злобу искаљивале на њему у честим

премештањима и чак одстрањивања из парохија, исто као и у прогонствима ван граница ових или оних војводина као опасног "русификаторског елемента".

Кад су кадрови младог "пољског" обичног клира били у довољној мери припремљени пољска влада је одлучила да одређује и највишу хијерархију, односно епископе од свештенослужитеља, који су себе сматрали Пољацима по националности.

Избор пољске власти задржао се на војним свештеницима који су били најспремнији на компромис. Двојица од њих, из удових протојереја, Георгије Шретер и Константин Семашко били су на дужностима клирика војних округа: први – у Лублину, а други у Лавову. Протојереј Георгије Шретер је завршио богословско одељење Варшавског универзитета, а протојереј Константин Семашко – Холмску (предратну) духовну семинарију. Пре првог светског рата и револуције у Русији Константин Семашко је био ватрени русофил, а сада ништа мање ватрени полонофил.

После прелиминарних преговора с највишом црквеном влашћу влада Пољске је предложила кандидатуру обојице војних клирика за епископе. Нови кандидати су већ и раније изјављавали за себе да су "Пољаци православне вероисповести".

Највиша црквена власт је погрешно мислила да ће по цену своје сагласности на кандидатуре које је влада предложила за епископе, тј. протојереја Шретера и Семашка остварити брже одобравање закона који регулишу правни положај Цркве у држави и њен унутрашњи живот.

Овде ће бити умесно поменути да је управо у тренутку разматрања кандидатура војних свештеника за православне епископе митрополит Дионисије упутио 5. новембра 1938. године на име војног министра (поводом двадесетпетогодишњице независности пољске државе) генерала Каспшичког писмо у којем је истицао изузетну улогу православног војног клира за васпитање пољских војника и изражавао увереност у то да ће "сви духовни руководиоци православних војника и даље уложити све напоре како православни војници никада не би нарушили велико поверење вође и како би увек испуњавали своје обавезе према Богу и домовини."

Митрополит Дионисије је брзо заборавио и на масовна рушења православних храмова у Холмском крају и у Подлашју у пролеће и лето 1938. године и у својој архипастирској посланици поводом двадесетогодишњице независности пољске државе је писао:

"Узнесимо хвалу и благодарност Свемогућем за она добротинства која је послао нашој отаџбини, на коленима Га молимо за бригу и будућа добротинства и да пошаље благослов великим и мудрим руководиоцима наше државе (!)".

Питање унапређивања протојереја Шретера и Семашка у епископски чин било је коначно решено на синодалној седници, која је одржана у Варшави 7. и 8. новембра 1938. године, а већ дванаестог дана истог овог новембра у Почајевској Свето-Успенској Лаври Волињски архиепископ Алексије је по налогу митрополита Дионисија извршио постриг обојице удових протојереја. Протојереј Георгије Шретер је у монаштво добио име Тимотеј, а протојереј Константин Семашко – име Матеј.

Следећег дана, у недељу 13. новембра, оба нова монаха су у истој овој Почајевској Лаври на Светој Литургији била унапређена у чин архимандрита и уписана у састав братије Лавре.

Међутим, монашко искушеништво нових монаха није дуго трајало. 26. новембра одржано је посвећивање архимандрита Тимотеја за епископа Лублинског, викарног епископа Варшавско-Холмске епархије, а следећег дана – 27. новембра у цркви Лавре одржана је и сама хиротонија за епископа коју је обавио митрополит Дионисије заједно с архиепископима Александром Полеским и Алексијем Волињским и епископом Савом Гродњенским.

Два дана касније – 28. новембра за епископа Бреславског, викарног епископа Виљнуске епархије наречен је архимандрит Матеј, а следећег дана обављена је и његова хиротонија у истој овој цркви у Лаври. Хиротонију су обавили исти ови јерарси. Наречења

и хиротоније нових епископа били су обављени изузетно свечано. У Лавру нису дошли само представници оних епархија за које су одређени нови епископи, већ и представници владиних и војних власти. На чин наречења и хиротонију своје бивше сабраће дошли су сви војни свештеници Пољске на челу с протопрезвитером војног клира Симеоном Федороњком.

Обојица епископа су пре свог наречења изговорила на пољском језику одређене беседе у којима су истицали своју оданост Пољској Држави, која се једнако односи према свим својим грађанима, без обзира на вероисповест, а овакав добронамерни однос, сви су признали за историјску традицију" (из беседе епископа Матеја).

На пољском језику је говорио и митрополит Дионисије, уручујући новохиротонисаним епископима архијерејски жезал као симбол епископске власти. Наречење и хиротонија обојице "пољских епископа" били су праћени свечаним обредима и пријемима, у којима је учествовало до 50 званица, представника владиних, административних и војних власти, као и клира.

Следећег дана након хиротоније епископа Матеја митрополит Дионисије, архиепископи Александар и Алексије и епископ Сава напустили су Лавру, а нови епископи су остали на неколико дана у Почајеву, након чега су такође отпутовали у своје епархије.

Потпуно другачије се према новопостављеним "епископима-Пољацима" односило православно становништво Волиња. На првом богослужењу које је служио епископ Тимотеј (Шретер) у Варшавском митрополитском храму готово да није било народа и само је неколико људи пришло за благослов новом јерарху. Још оштрије је свог новог викарног епископа дочекало православно становништво у граду Виљнусу. Народ који се окупио да дочека "Пољака-епископа" Матеја у виљнуском и од давнина православно Свето-Духовском манастиру извиждао је новог јерарха и није му дозволио да говори кад је почео свој први поздравни говор на пољском језику. И тек кад је епископ прешао на руски језик демонстрација је прекинута.

Државне и административне власти су виделе у овоме наступ против владе и политичка полиција је извршила хапшење међу православним становништвом Виљнуса, углавном студентске омладине.

Глава XIV

Рад новопостављених "епископа-Пољака" на полонизацији Православне Цркве. – Издавање владиних законских одредби о спољашњем и унутрашњем уређењу Православне Цркве. – Велике промене у саставу професорског колегијума православног богословског одељења Варшавског универзитета. – Промене на дужностима највише црквене администрације. – Оснивање "Научне комисије за превођење на пољски језик Светог Писма, дела светих отаца и научних дела из области догматике и других православних дисциплина".

Обојица нових "епископа-Пољака" започела су своју снажну делатност на полонизацији Православне Цркве. Не само у званичним (на папиру) односима, већ и у разговорима с клиром и мирјанима оба "епископа-Пољака" су користила искључиво пољски језик, а проповеди на богослужењима су такође биле искључиво на пољском.

Широке путеве на полонизацији прокрчили су пре тога издати декрет председника Пољске Републике од 18. новембра 1938. године о односима Цркве и државе, спроведен као одлука Савета Министара "Унутрашњи устав Пољске Аутокефалне Православне Цркве". Оба ова "устава" – спољашњи (о односима између Цркве и државе) и унутрашњи, представљали су закључни акорд рада на уређивању Православне Цркве у Пољској, који је пре осам и по година објавио посебан декрет-рескрипт председника Републике од 30. маја 1930. године, о сазивању првог сабора Православне Цркве у Пољској и предсаборне скупштине која је претходила овом сабору.

Предсаборна скупштина је за 8 година свог постојања сазвала само 2 пленарне седнице, а свој припремни рад на издавању закона који обухватају цео живот Православне Цркве у Пољској, с њеним православним становништвом од преко четири милиона водила је такозвана мешовита комисија у саставу представника највише црквене хијерахије и владе Пољске.

18. новембра 1938. године након распуштања пољског сеима последњег сазива, исто као и пре сазивања новог сеима међу другим владиним декретима издат је декрет председника Републике "О односима државе према Пољској Православној Цркви".

Овај декрет је регулисао правни положај Цркве, који су пре његовог издавања одређивала такозвана "Привремена правила" из 1922. године. Декрет се састоји од 85 параграфа и тиче се оних страна и момената живота Православне Цркве, где овај живот долази у додир с интересима државе и где држава даје Цркви извесна права и поставља своја ограничења.

Међутим, већ приликом овлашног читања, како декрета председника од 18. новембра 1938. године, тако и нарочито "унутрашњег статута" Православне Цркве није тешко уочити да је Православна Црква у свом не само спољашњем, већ и унутрашњем уређењу доведена у потпуну зависност од државне власти.

Изузетна брига административне власти простире се на све стране живота Православне Цркве у Пољској. Ниједно именоване на ову или ону хијерахијску црквену дужност, без обзира да ли је то епископ, члан Консисторије, старшина парохија, па чак и црквењак, ниједно премештање сеоског свештеника из провинцијске парохије или постављење и давање отказа консисторијском службенику нису могли да прођу без ове или оне санкције од стране грађанских власти.

По Декрету (§1) Православна Црква у Пољској је независна од било какве власти из иностранства – духовне или световне, слободна је у свом унутрашњем животу и у својој унутрашњој управи у границама државних закона и овог Декрета и има право на слободне односе у питањима религије и морала с другим Православним Црквама. Међутим, ова унутрашња "слобода" одмах се ограничава у следећим параграфима Декрета. Тако §7 Декрета каже да је званични језик црквених власти и установа пољски језик, а §8 обавезује клир Православне Цркве да узноси за време богослужења молитве за добробит Пољске Републике и њеног председника, владе и војске, уз појање после богослужења у присуству клира који је служио, химне "Боже, цос Пољскен"...

Иако се по Декрету изборно начело односи на епископе, па чак и на митрополита, за предложене кандидате мора бити добијена сагласност врховних државних власти. На овај начин сва сила утицаја државе на процес црквеног живота испољава се пре свега у томе што држава задржава могућност извесног притиска на избор и постављање лица која су пожељна влади. Између осталог, приликом избора митрополита утицај државе постаје још већи због учествовања војних лица у избору делегата.

Даље, све црквене дужности, духовне и световне, врше се само уз претходну сагласност министра вера, а постављење, премештање или службени пут могу бити остварени на дужност која је створена на овај начин. Исто тако сагласност министра вера и оснивање намесничких округа и парохија исто као и одређивање њихових граница и места за живот старешина. Лица која немају пољско држављанство не могу да буду на било каквим црквеним дужностима или да их обављају. Ово се такође односи на манастире.

Рукополагање у свештени чин по Декрету може бити обављено само над лицима која су завршила Државни православни богословски лицеј или која имају степен свршеног студента богословља Варшавског универзитета. У случају да се открије да је делатност духовног лица штетна по државу војвода може да се обрати епископу са захтевом да такво лице буде одстрањено с дужности на којој се налази. Једном речју, Декрет препушта Православну Цркву потпуном потчињавању и доводи је у потпуну зависност од државне и административне власти, а сама Црква самим тим губи свој морални ауторитет у очима

верника, губи своју унутрашњу слободу и независност и на тај начин се из силе духовне, моралне и хришћанске претвара у силу материјалну, земаљску, па чак и политичку.

Без обзира на то поглавар Пољске Аутокефалне Православне Цркве митрополит Дионисије се одмах након што је био обнародован овај Декрет који заробљава Православну Цркву обратио телеграмима председнику владине делегације у такозваној мешовитој комисији, и волињском војводи Хендрику Јузовском истичући у овим телеграмима да објављивање Декрета "ствара чврсте правне основе за Пољску Православну Цркву и омогућава јој даљи развој под добронамерном заштитом пресветле Пољске Републике".

Митрополит Дионисије је изражавао председнику Републике и министрима захвалност за "нови доказ бриге за корист Православне Цркве" и уверавао "у спремност пожртвованог рада за величину и славу домовине".

Кроз неколико дана митрополит Дионисије је наградио брилијантским крстом за ношење на камилавци Полеског архиепископа Александра и Волињског архиепископа Алексија због учествовања у радовима на нормирању положаја Православне Цркве у Пољској.

Нове одредбе закона које се тичу Православне Цркве у Пољској и које имају за свој коначни циљ полонизацију ове Цркве веома су брзо почеле да се оваплоћују у живот. Центар из којег су потицали налози у овој ствари био је град Гродно, где је основан чак посебан "Научни институт" на чије чело је постављан новохиротонисани "епископ-Пољак" Матеј (Семашко). У управу Института улазили су: војни протопрезвитер Симеон Федорољко, магистар богословља Леонид Касперски који је истовремено био и директор Института свештеник Ростислав Олехнович (из Бјалистока), предавач богословског одељења Варшавског универзитета др Александар Лапински и др.

Овај Институт је почео да развија широку издавачку делатност и имао је свој орган штампе. Активну подршку Институту пружао је Гродњенски православни епископ Сава (Советов) који је изабран за његовог почасног члана. На крају, сам митрополит Дионисије је почасни председник ове "научне" установе. Новом почасном председнику специјална делегација је уручила уметнички израђену диплому, која је садржала одлуку заједничке скупштине редовних чланова овог Института од 7. децембра 1938. године о избору митрополита за почасног председника.

У другом великом православном центру – граду Виљнусу где је до тада такође било организовано Друштво православних Пољака почетком јануара 1939. године излази на пољском језику часопис "Двугодник Православља" ("Двонедељник Православља") у којем се широко пропагирала идеја "пољског православља".

Дошло је до великих промена и у саставу професорског колегијума православног богословског одељења Варшавског универзитета. У новој школској години (1938-1939.) били су разрешени дужности руски професор Николај Сергејевич Арсењев - професор светског гласа, и професор Владимир Николајевич Кулаков. На њихова места били су одређени новохиротонисани "Пољак-епископ" Тимотеј (Шретер) којем је била дата катедра за хомилетику, протојереј Виктор Романовски (војни клирик у Варшави) који заузео катедру професора основног богословља, протојереј Александар Калинович (бивши војни свештеник и клирик у Гродну, који је изнео свети антиминос и Свете Дарове из срушене гарнизонске цркве светог Александра Невског у Гродну) – у својству професора моралног богословља, др Александар Лапински – у својству професора компаративне теологије. Катедра професора Светог Писма била је дата др-у Јустину Мојсијескуу, Румуну по националности, који је завршио Православни богословски факултет Атинског универзитета, а затим се усавршавао у богословским наукама на католичком богословском факултету Стразбуршког универзитета.

Дошло је до промена и на одговорним местима највише црквене администрације. Тако је почетком маја 1939. године дужности разрешен директор митрополитске канцеларије Ј.Г.Рошчицки, који је на овој дужности био 15 година, а на његово место је

потпуно неочекивано одређен исти овај "Пољак-епископ" Тимотеј (Шретер). Затим, дужности је разрешен и архимандрит Теофан (Протесавич) који је организовао Православни митрополитски интернат и Богословски лицеј у Варшави, и који је на њиховом челу био неколико година. Његово место је заузео војни протојереј Александар Калинович. Дужности је разрешен дугогодишњи протопрезвитер митрополитске цркве на Праги, чврсти заштитник православља и поборник за црквенословенски језик, члан Московског Помесног Сабора из 1917-1918. године и члан председаборне скупштине о.Терентије Теодорович, лице с високим богословским образовањем и истакнути проповедник.

На крају, широко је замишљена акција на превођењу на пољски језик богослужбених књига, књига Светог Писма и дела светих отаца Цркве. 9. јуна 1939. године под председавањем митрополита Дионисија одржана је у Варшави седница "Научне комисије за превођење на пољски језик Светог Писма, дела светих отаца и научних дела из области догматике и других православних дисциплина." У свом уводном говору митрополит Дионисије је истакао да Православна Црква у Пољској до сада није имала сопствени пољски превод Светог Писма који би одговарао грчком и црквенословенском тексту, да је Православна Црква дужна да шири јеванђељске истине међу народним масама и да се због тога треба бавити превођењем Светог Писма и дела светих отаца и на пољски језик. Митрополит Дионисије је закључио да је срећан што ће превод на пољски језик бити извршен уз помоћ његових питомаца – бивших студената Православног богословског одељења Варшавског универзитета.

У састав председништва нове преводилачке комисије поново су ушли "епископи-Пољаци" Тимотеј и Матеј, војни протопрезвитер Симеон Федорољко, неколико војних свештеника и неколико младих богослова. На предлог митрополита одлучено је да се у састав наведене Комисије позову сви архиепископи и епископи Православне Цркве у Пољској, као и професори и магистри православног богословља. Тако је полонизација Православне Цркве планирана у најграндиознијим димензијама, и наравно, била би веома брзо остварена да 1. септембра 1939. године није започет Пољско-немачки рат, који је окончао ову полонизацију.

Глава XV

Пољско-немачки рат 1939. године и укључивање Православне Цркве у сферу државних интереса Немачке. – Одбијање митрополита Дионисија да управља бившом Аутокефалном Црквом у Пољској. – Период у којем је Црквом управљао архиепископ Берлински Серафим (Љаде). – Враћање митрополита Дионисија на власт. Појачана украјинизација Православне Цркве у такозваном генерал-губернаторству. – Постављање нових украјинских епископа – Илариона (Огијенка) и Паладија (Видибиди-Руденка). – Црквена управа у епархијама западне Украјине и западне Белорусије које су припале СССР. – Евакуација из источне Украјине украјинских епископа аутономне и аутокефалне Цркве и њихови односи с митрополитом Дионисијем.

Одмах првог дана почетка Пољско-немачког рата (1. септембар 1939. године) митрополит Дионисије је објавио првосветитељску посланицу у којој је писао:

"Саизвољењем Божанског Провиђења принуђени смо да поново станемо у заштиту нашег највећег блага, највећег добра – у заштиту наше отаџбине, која је пре двадесет година ослобођена жртвеном крвљу својих најбољих синова.

Започињемо борбу у име истине и правде...

У овој борби треба да нам служи пример одважних и оданих синова Речи Посполите, наших предака – победоносног хетмана Константина Острошког, врлог војводе Кисеља и других који су за отаџбину учинили велике и достојне сећања подвиге. Чврсто верујем да ће православни грађани Речи Посполите ревносно испунити ову свету и

почасну дужност, да ће сви они стати у прве редове наше јуначке армије, а они који не буду удостојени ове велике части и не буду позвани непосредно да пролију своју крв на жртву такође могу бити корисни отаџбини у ово време тешких искушења својом службом или грађанским радом и на тај начин помоћи заједничку победу.

Православни грађани! Љубав према отаџбини и оданост правичности нека буду најјача карика која ће нас све ујединити око вође и упутити на пут победе.

С нама је Бог! Призивам благослов Господњи на Вас и на Ваше пожртвоване подвиге и труд отаџбини на корист.

Спаси, Господи, људи Твоја и благослови достојаније Твоје, побједи благовјерним на сопотивнија дарујај, и Твоје сохрањајај крестом Твојим житељство. Амин."

Пољска се у овој неравноправној борби није одржала ни месец дана, а 2. октобра у Варшаву је ушла немачка војска. Неколико дана касније након почетка немачке окупације у Варшаву се вратио из своје виле из бање у градићу Отвоцку (у близини Варшаве) митрополит Дионисије. Убрзо је у Варшаву допутовао и епископ Тимотеј (Шретер) који је боравио у Јаблочинском манастиру. Архиепископ Виљнуски – Теодосије, Полески – Александар и Волињски – Алексије нису напустили у току рата градове својих катедре и само је епископ Гродњенски – Сава побегао у Литванију. У Волињу је осим архиепископа Алексија остао и његов викарни епископ Симон (Ивановски) – у Дерману, и епископ Поликарп (Сикорски) – у граду Луцку. На Крстовдан (27. септембра по новом календару) сва тројица заједно су служила у Почајевској Свето-Успенској Лаври. Осим Гродњенског епископа Саве из Пољске је побегао и "епископ-Пољак" Матеј (Семашко).

Услед поделе Пољске између Немачке и Совјетског Савеза на пољској територији је створено такозвано генерал-губернаторство, а Аутокефална Црква у Пољској, на чијем челу је био митрополит Дионисије изгубила је Волињску, Виљнуску, Полеску и већи део Гродњенске епархије. Након погрома Пољске све њено православно становништво, које је ушло у састав новоствореног генерал-губернаторства стекло се у једној жељи – да што је могуће брже ликвидира незаконито остварену аутокефалност Цркве која је нанела тако много штете Православној Цркви у Пољској држави.

Православна Црква је у оном делу окупиране Пољске који је био под окупацијом СССР-а ушла у канонску надлежност Московске Патријаршије, а у делу који је припао Немачкој, природно, требало је да се обрати архиепископу Берлинском и Немачком Серафиму. Представници најразноврснијих црквено-друштвених кругова обратили су се архиепископу Серафиму с молбом да допутује у Варшаву, преузме на себе управу Варшавском епархијом и на тај начин спаси Цркву у овом делу Пољске од могуће анархије.

10. новембра 1939. године архиепископ Серафим је допутовао у Варшаву и градско становништво га је дочекало с осећањима ватрене симпатије. Међутим, митрополит Дионисије прво није желео да се одрекне аутокефалности и својих права на управљање Варшавском епархијом. Напротив, предложио је архиепископу Серафиму да припоји Немачку епархију Пољској Аутокефалној Цркви. Ова околност је приморала архиепископа Серафима да се врати у Берлин ограничавајући се обећавањем моралне подршке црквено-друштвеним круговима Варшавске епархије. Тада су ови кругови сами извршили одређени притисак на митрополита Дионисија и убедили га да је ликвидација аутокефалности и његово одстрањивање од управљања Црквом једнодушна жеља верника епархије.

На инсистирање ових кругова митрополит Дионисије је написао архиепископу Серафиму следеће писмо:

"Ваше високопреосвештенство, вољени у Христу брате! Престанак постојања независне Пољске државе с чијим постојањем је било везано постојање независне Аутокефалне Цркве у Пољској лишава ову Цркву могућности даљег аутокефалног постојања. Нови државни поредак, успостављен на бившој пољској територији, која је данас укључена у област немачких државних интереса изазива потребу за сједињењем

бивше Аутокефалне Православне Цркве у Пољској с црквеном организацијом коју представља Ваше високопреосвештенство.

Због тога молим Ваше високопреосвештенство да у најкраћем могућем року допутујете у Варшаву како бисте примили у своју надлежност и управљање део бивше Аутокефалне Православне Цркве у Пољској која се налази на територији која је укључена у област немачких државних интереса.

У вези с горе наведеним саопштавам Вам да се од дана када Ви ступите у управу одричем даље управе поменутом Црквом.

Вашег високопреосвештенства брат који Вас воли у Христу – митрополит Дионисије.

Варшава, 23. новембар 1939. године. "

Упутивши ово писмо митрополит Дионисије је напустио Варшаву и поново је отпутовао у своју викендицу у Отвоцк. Добивши од митрополита Дионисија наведено писмо архиепископ Серафим је по други пут допутовао у Варшаву и ступио је у управу Варшавско-Холмском епархијом. Ова управа је пре имала карактер привременог администрирања, јер званично укидање аутокефалности није уследило и митрополит Дионисије се као и раније сматрао поглаварем Цркве, а његово име се изговарало на свим богослужењима.

Архиепископ Серафим се већ од првих корака делатности на управљању новом епархијом срео с читавим низом тешкоћа које су биле изазване изузетном сложености ситуације и противречношћу интереса који су се тамо сукобили. У Холмском крају, где се већина становништва сматрала Украјинцима образована је такозвана "Црквена Рада" на челу с протојерејем Јованом Левчуком, којег је митрополит Дионисије унапредио у чин протопрезвитера с правом да благосиља дикиријем и трикиријем. Ово је било учињено након што је митрополит Дионисије предао управу епархијом архиепископу Серафиму.

Холмска "Црквена Рада" представљала је израз жеља украјинских националиста који су тада постали присталице аутокефалности, јер су у њој видели гаранцију да се Црква у бившој Пољској неће потчинити Светом Синоду Руске Православне Цркве у иностранству. Украјинци су инсистирали или на томе да митрополит Дионисије сачува права аутокефалног митрополита или на посвећивању у чин митрополита професора И.И.Огијенка, или, на крају, на припајању Холмског краја Берлинској епархији с правима аутономне јединице, али уз обавезан, у том случају, услов да архиепископ Серафим престане да се потчињавања Светом Синоду Руске Православне Цркве у иностранству и створи аутокефалне Цркве у Немачкој.

"Црквена Рада" је развила широку делатност и добила је од државних (немачких) власти уверење да ће аутокефалност Православне Цркве на територији бивше Пољске бити сачувана и да она ни у ком случају неће бити потчињена Руском Заграничном Синоду.

Све ово је изузетно отежавало рад архиепископа Серафима, али је он предузео читав низ мера на успостављању црквеног мира. Тако је архиепископ Серафим пре свега укинуо нови календар у црквеном животу и забранио клиру да се брије и шиша. Захваљујући заступању архиепископа Серафима пред немачким властима на територији бивше Пољске је обновљено преко 75 цркава, које су раније одузете православцима и обновљен је Турковицки женски манастир који су Пољаци ликвидирали. Архиепископ Серафим је од првих корака своје делатности у Варшави остварио тесне контакте с црквеном јавношћу и организовао братство светог Владимира, чије јединице су морале да постоје у свим православним парохијама. У Холмском крају је владика Серафим обновио древно Холмско Рождество-Богородично братство. На крају, реорганизована је и црквена управа: укинута је Варшавско-Холмска духовна консисторија и уместо ње створен је Епархијски савет при епископу.

Међутим, митрополит Дионисије никако није хтео да се помири са својим, како му се чинило принудним одрицањем управе Варшавско-Холмском епархијом и у фебруару

месецу 1940. године обратио се архиепископу Серафиму писмом у којем је инсистирао да се њему – митрополиту – врате ранија права. Архиепископ Серафим је истог тренутка предложио митрополиту Дионисију да преузме од њега све послове на управљању Црквом, али митрополит Дионисије, који није наишао на саосећање у црквеном народу није допутовао у Варшаву ради преузимања послова, оставши у Отвоцку и отуда је играо двоструку игру у којој су му помагали украјински националисти. Они су извршили појачану агитацију за враћање митрополита Дионисија на управљање Црквом и у томе су постигли изузетан успех. Митрополит Дионисије је заиста био враћен на власт.

23. септембра 1940. године у граду Кракову генерал-губернатор др Франк је примио у свечаној аудијенцији у Вавелском замку митрополита који је тамо допутовао у пратњи професора И.И.Огијенка, протојереја Маљужинског и представника Украјинског централног комитета на челу с професором Кубиовичем. Овде је генерал-губернатор изјавио митрополиту Дионисију да се враћа на управу Православном Црквом на територији генерал-губернаторства, а митрополит Дионисије је примајући ову тврдњу са своје стране изјавио да ће утврдити канонску хијерархију на територији генерал-губернаторства и унапредити у чин епископа професора И.Огијенка. Затим је митрополит Дионисије упутио генерал-губернатору следећу свечану декларативну изјаву:

"Ми, Дионисије, архиепископ Варшавски и митрополит Свете Православне Аутокефалне Цркве у генерал-губернаторству као поглавар ове Цркве обећавамо генерал-губернатору верност и послушање. Законе и налоге које изда испуњаваћемо прецизно и тежићемо да клир који нам је потчињен с истом оваквом верношћу и послушањем ове законе и налоге уважава и испуњава."

Следећег дана митрополит Дионисије је допутовао у Варшаву и примио је од архиепископа Серафима управљање Варшавско-Холмском епархијом. После враћања на власт митрополита Дионисија Православна Црква на чијем челу је он био у западном делу који су окупирали Немци добила је назив "Аутокефална Православна Црква у генерал-губернаторству". Веома брзо је у животу ове Цркве почео да се испољава украјински карактер. Горња митрополитска црква свете Марије Магдалине у Варшави предата је на искључиву употребу Украјинаца, а руском становништву Варшаве остављена је доња, пештерска црква у истом овом митрополитском храму, у име Страдања Господњих. У горњем делу овог храма богослужења су почела да се служе на украјинском језику и на њима је више пута учествовао митрополит Дионисије лично.

За настојатеља новоукрајинизоване цркве у Варшави био је постављен познати црквени украјински посленик протопрезвитер Павел Пашчевски, који је раније био главни свештеник војке атамана Симона Петљуре, а затим настојатељ Украјинске Крестовоздвиженске цркве у граду Луцку, у Волињу.

Украјинизована је била и Варшавска Духовна Конститориа за чије чланове је митрополит Дионисије одредио свештенослужитеље-Украјинце. Протокол се у овој Консисторији водио на украјинском језику, а Синодална штампарија је почела да штампа такође на украјинском језику богослужбене књиге и религиозну литературу. Већ у октобру месецу исте ове године у граду Холму обављена је свечана хиротонија за епископа познатог украјинског посленика и научника професора Ивана Ивановича Огијенка, који је кратко време пре тога примио монашки постриг с именом Иларион. Ову хиротонију су обављали митрополит Дионисије, епископ Тимотеј и архиепископ Прашки и Чешки Саватије, који је нарочито ради овога допутовао у Холм.

Истог дана кад је обављена хиротонија епископ Иларион је био унапређен у чин архиепископа.

Нови архиепископ Холмског краја одмах је почео да врши украјинизацију епархије која му је била поверена. У самом Холму је била организована духовна Консисторија која се састојала искључиво од Украјинаца, у богослужење је уведена такозвана "украјинска вимова", у једној од штампарија предатој на коришћење Украјинцима, а коју су раније биле конфисковале немачке власти почиње штампање на украјинском језику

богослужбених књига, популарне религиозне литературе и дела самог архиепископа Илариона. Украјинцима су исте ове немачке власти предале древни Пречистенски храм у Холму, на гори краља Данила, који су Пољаци освојили првих година обнављања независности Пољске. За кратко време у граду Холму је отворена и Православна украјинска богословија, на чије чело је био постављен познати украјински црквено-друштвени посленик протојереј Евгеније Баршчевски.

Украјинизација црквеног живота се не спроводи брзо само у Холмском крају. Није прошло ни пола године откако се митрополит Дионисије вратио на власт кад је у фебруару месецу 1941. године за епископа постављен још један познати украјински црквени посленик архимандрит Паладије (Видибида-Руденко). Хиротонија новог украјинског епископа обављена је у Варшави, у горњој цркви свете Марије Магдалине на Праги, а извршили су је митрополит Дионисије, архиепископ Иларион и епископ Тимотеј, при чему је новохиротонисани јерарх на сам дан хиротоније, као и својевремено епископ Иларион, био унапређен у чин архиепископа.

Архиепископ Паладије је био постављен на Краковско-Лемковску катедру, а касније су његовој епархији припојене и парохије Лавовске области. Као и архиепископ Иларион у Холмском крају, тако је и архиепископ Паладије у новоствореној епархији која је поверена његовој управи почео да спроводи украјинизацију богослужења и црквеног живота, постављајући за старешине парохија украјинске свештенослужитеље и уводећи украјински језик на богослужењима.

Након хиротоније архиепископа Паладија највиши црквени орган у генерал-губернаторству постаје Свети Синод у чији састав улазе: митрополит Дионисије као његов председник, архиепископ Иларион као његов заменик и архиепископ Паладије као секретар Синода. Овде ће бити умесно подсетити на то да је на синодалној седници која је одржана почетком 1944. године на предлог архиепископа Паладија у чин митрополита био унапређен архиепископ Иларион. Исти овај Свети Синод је неколико пута одбио молбе руског православног становништва генерал-губернаторства да се у епископски чин унапреди старешина православне гробљанске цркве у Варшави на Вољи архимандрит Теофан (Протасевич), лице с високим богословским образовањем, без обзира чак и на то што су с његовом хиротонијом биле сагласне и немачке окупационе власти. Архимандрита Теофана су првог дана Варшавског устанка (у августу 1944. г.) стрељали побеснели немачки жандарми заједно с другим жртвама Вољске трагедије.

Као што је већ истакнуто, због поделе Пољске између Немачке и Совјетског Савеза Православне Црква у Пољској с митрополитом Дионисијем на челу била је лишена Волињске, Виљнуске, Полеске и већег дела Гродњенске епархије.

Након окупације западне Украјине и западне Белорусије 1939. године од стране совјетске армије горе наведене епархије су ушле у састав Московске Патријаршије. Након припајања града Виљнуса Литванији у Виљнус се вратио и својевремено прогнани из Пољске у Ковно митрополит Елевтерије (Богојављенски), који је примио од архиепископа Теодосија (Федосјева) управу Литванско-Виљнуском епархијом.

Архиепископ Теодосије се обратио с молбом Московској Патријаршији у којој је наводио да позив за долазак у Пољску 1923. године није разјаснио односе између Пољске Аутокефалне Цркве и Цркве-Мајке коју је представљала Московска Патријаршија и зато је примио од аутокефалне управе постављење на Виљнуску катедру, на којој се налазио до тада. Видећи рушење пољске државе и суд Божји над разрушеном заједно с њом (државом) пољском аутокефалношћу архиепископ Теодосије је из беседа с митрополитом Елевтеријем разумео незаконитост пољске аутокефалности и грех отпадања од Мајке-Цркве Руске и молио да му опрости нехотични грех и прими га у молитвено општење с Руском Црквом.

Одлуком Московске Патријаршије од 20. децембра 1939. године бр. 36 било је решено: "Преосвештеног Теодосија Федосјева након што принесе дужно покајање пред духовником, треба примити у општење с Православном Патријаршијском Црквом у

постојећем чину архиепископа бившег Смоленског у пензији с његовим увођењем у надлежност преосвећеног митрополита Литванског и Виљнуског до добијања нових налога и с дозвољавањем свештенослужења по договору с локалним епархијским архијерејем на заједничкој основи". (в. "Црквени преглед", Београд, Југославија, бр. 3, март 1940.г. стр. 5).

Волињска епархија је у потпуности ушла у састав Московске Патријаршије. Архиепископ Волињски и Кременецки Алексије (Громадски) је допутовао у Москву, а у Москви је био хиротонисан за епископа Лавовског намесник Свете Почајевске Лавре архимандрит Пантелејмон (Рудик).

Московска Патријаршија је за егзарха западне Украјине поставила архиепископа (касније митрополита) Николаја (Јарушевича) који је посетио, како архиепископа Алексија (Громадског), тако и архиепископа Полеског Александра (Иноземцева) и викарне епископе – Луцког Поликарпа (Сикорског), Острошког – Симона (Ивановског) и Камењ-Каширског епископа Антонија (Марценка). Сви су се они покајали "за грех аутокефалности" и примљени су у састав Московске Патријаршије.

Што се тиче западне Белорусије коју је окупирао совјетска војска, овде је на челу црквене управе у прво време био архиепископ Пантелејмон (Рожновски) који се првобитно налазио у пензији у Жировицком манастиру.

Гродњенски епископ Сава (Совјетов), који је побегао пред напредовањем совјетске армије из свог епархијског града у Литванију, поверио је управу Гродњенском епархијом локалној духовној Консисторији, на чијем челу је био настојатељ саборне цркве митрофорни протојереј Георгије Боришкевич.

Архиепископ Пантелејмон (Рожновски) је послао у Московску Патријаршију извештај-рапорт молећи да он и парохије на чијем се челу налази заједно с клиром пређу под јурисдикцију Московске Патријаршије и да буде одређен за архијереја Пинско-Новогрудске епархије. Истовремено је архиепископ Пантелејмон саопштио у свом рапорту упућеном у Москву да је Гродњенска епархија након бекства епископа Саве (Совјетова) остала без епископа и да је он – архиепископ Пантелејмон – прима под своју архипастирску бригу.

Московска Патријаршија је као одговор на рапорт архиепископа Пантелејмона истог одредила за надлежног епископа Пинско-Новогрудске епархије.

Декретом Московске Патријаршије од 17. октобра 1939. године бр. 613 истовремено с постављењем архиепископа Пантелејмона на Пинско-Новогрудску катедру дат је брилијантски крст за ношење на камилавци, као и титула егзарха Московске Патријаршије.

Одмах затим архиепископ Пантелејмон је послао свим архијерејима западне Белорусије и западне Украјине окупираним од стране совјетске армије, писма којима их је обавештавао о томе да је постављен за егзарха Московске Патријаршије и понудио им је да пошаљу на његово име декларативне изјаве о томе да признају Московску Патријаршију за своју канонску црквену власт. Само се епископ Симон Острошки одазвао на писмо архиепископа Пантелејмона, а остали јерарси су послали своје декларативне изјаве директно у Москву.

У лето 1940. године сви јерарси западне Белорусије и западне Украјине позвани су у Москву ради оформљења њиховог припајања Московској Патријаршији.

25. јуна 1940. године у састав Руске Цркве примљени су архиепископ Волињски и Кременецки Алексије (Громадски) и епископ Камењ-Каширски Антоније (Марценко), 10. јула – архиепископ Пантелејмон (Рожновски) и 21. августа – епископ Острошки Симон (Ивановски).

Акт присаједињења садржао је читање одговарајуће молитве над присаједињеним лицима, исповест и заједничко учествовање у Светој Литургији.

Након овог присаједињења постали су пуноправни епископи Московске Патријаршије.

Архиепископи – Теодосије (Виљнуски) и Александар (Полески), као и епископ Луцки Поликарп (Сикорски) у Москву нису отпутовали.

Одбијање епископа Поликарпа (Сикорског) да отпутује у Москву ради оформљења свог присаједињења Московској Патријаршији ипак му није сметало да више пута саслужује егзарху Московске Патријаршије архиепископу Николају (Јарушевичу) и да заједно с њим за епископа хиротонише у Луцком храму архимандрита Венијамина (Новицког) који је до тада вршио дужност секретара духовног сабора Почајевске Свето-Успенске Лавре.

Патријарашки егзарх Николај (Јарушевич) истовремено је стајао на челу новостворене Луцке епархије, коју је Московска Патријаршија издвојила из Волињске епархије, и на чијем челу је био архиепископ Алексије (Громадски) којем је остављен незнатан број парохија, углавном у границама Кременецког среза.

У јулу 1940. године егзарх западне Украјине архиепископ Николај (Јарушевич) је такође одређен за егзарха западне Белорусије уместо архиепископа Пантелејмона (Рожновског) именованог за надлежног архијереја новостворене Гродњенско-Виљнуске епархије, која је бројала преко 300 парохија.

Кад се у децембру 1940. године у Виљнусу упокојио митрополит Елевтерије (Богојављенски) на његово место постављен је митрополит Сергије (Воскресенски), којем је додељена титула "митрополита Литванског и Виљнуског и егзарха Прибалтике), тада већ окупираног од стране СССР. Немачко-совјетски рат који је започет у јуну 1941. године све је изменио у корену. Западна Белорусија и западна Украјина поново су биле окупиране од стране немачке армије. Егзарх западне Украјине Николај (Јарушевич) који је тада већ био унапређен у чин митрополита благовремено је евакуисан у Совјетску Русију, а егзарх Прибалтике и митрополит Литвански и Виљнуски Сергије (Воскресенски) остао је на лицу места. Након приближавања Немаца совјетске власти, су очигледно добиле налог да евакуишу и митрополита Сергија, али се патријарашки егзарх сакрио у подруму ришке саборне цркве и није га нашао лични секретар који је свуда тражио свог епископа.

28. априла 1944. године митрополит Сергије је био убијен. Многи су претпостављали да је убиство било дело комуниста, али постојали су и подаци да су егзарха убили сами Немци. У сваком случају, истрага о овом тајанственом убиству је убрзо прекинута.

Благовремено евакуисани у СССР митрополит Николај (Јарушевич) декретом Московске Патријаршије од 15. јула 1941. године бр. 610 био је постављен на катедру митрополита Кијевског и Галичког, егзарха целе Украјине, а обавезе егзарха за епархије западних области Белорусије истим овим указом биле су предате најстаријем од присутних надлежних архипастира епархије.

Пред сам немачко-совјетски рат архиепископа Алексија (Громадског) ухапсила је совјетска власт и једва је сачувао живот.

Кад су Немци освојили Волињ архиепископ Алексије се прихватио организације црквеног живота. Створена је такозвана Украјинска Аутономна Православна Црква на челу с архиепископом Алексијем који је 19. јула 1941. године на сабору епископа у Почајевској Свето-Успенској Лаври био унапређен у чин митрополита.

Пре тога се Варшавски митрополит Дионисије разишао с новим митрополитом Волиња Алексијем (Громадским) и немајући могућности да сам управља Црквом у Волињу унапредио је викарног епископа Волињске епархије, владика Поликарпа (Сикорског) у чин архиепископа Луцког и Ковелског, наложивши му управљање Луцком епархијом, која је издвојена из састава Волињске епархије.

Митрополит Дионисије је позивајући се на Томос Васељенске Патријаршије из 1924. године о даровању Православној Цркви у Пољској права аутокефалности сматрао да је Православна Црква у Пољској наследница давнашње Кијевске Митрополије (до 1685-86.г.) и зато је имао намеру да непосредно организује црквени живот и на територији

Волиња и источне Украјине ослобођеној од бољшевика. Намеравао је да у септембру 1941. године допутује у Почајевску Лавру на празник преподобног Јова Почајевског, и да сазове сабор православних епископа ослобођених земаља Украјине и утемељи Украјинску Аутокефалну Цркву.

Међутим, овоме су се супротставиле немачке окупационе власти које су категорички забраниле митрополиту Дионисију да се меша у црквени живот у Украјини.

Тада је митрополит Дионисије услишавши молбе украјинских политичких и црквено-друштвених посленика својим декретом од 24. децембра 1941. године одредио архиепископа Поликарпа (Сикорског) "за привременог администратора Православне Аутокефалне Цркве на ослобођеној територији Украјине".

Нови администратор Православне Цркве у Украјини, архиепископ Поликарп је почетком фебруара 1942. године допутовао у град Пинск код архиепископа Александра (Иноземцева) са словесним благословом и дозволом митрополита Дионисија на хиротонију два протојереја Волиња Никанора Абрамовича и Јована Губе за епископе.

9. фебруара 1942. године протојереј Никанор Абрамович који је приликом монашког пострига сачувао своје световно име, био је од стране архиепископа Александра (Иноземцева) и Поликарпа (Сикорског) и епископа Брестског Георгија (Коренистова) хиротонисан за епископа Чигиринског. Следећег дана 10. фебруара исти ови јерарси хиротонисали су за епископа Уманског и протојереја Јован Губу, који је на монашком постригу добио име Игор.

Сви ови јерарси образовали су сабор украјинских епископа на којем су архиепископи Александар и Поликарп били унапређени у чин митрополита.

Овај Пински Сабор је утемељио такозвану "неолипковшчину".

Пински сабор је донео одлуку о примању свештеника и ђакона Украјинске Аутокефалне Цркве који су рукоположени од стране хијерархије из 1921. године ("митрополита" Василија Липковског) у "постојећем чину". У то време у Украјини више није било епископа који су припадали "липковшчини".

Митрополит Поликарп и нови украјински епископи Никанор и Игор почели су да хиротонишу нове епископе и тако су на територији Украјине ослобођене од бољшевика створене две украјинске цркве: Аутокефална, на чијем челу је био митрополит Поликарп (Сикорски) и Аутономна – на чијем челу је био митрополит Алексије (Громадски). Како у Кијеву, тако и у другим главним епархијским центрима Украјине, боравили су епископи обе украјинске цркве – Аутокефалне и Аутономне. Епископи Аутономне цркве и клир који се њима потчињавао вршили су богослужење на црквенословенском језику, понекад с такозваном "украјинском вимовом" док је Украјинска црква користила украјински као богослужбени језик.

Заједно с ослобађањем територије Украјине од бољшевика митрополит Варшавски Дионисије и Белоруски национални комитет у Варшави почели су да сматрају да западна Белорусија и њена Православна Црква припадају јурисдикцији митрополита Дионисија и да је она само привремено, због војних прилика, била одвојена од ње 1939. године. У Варшави је под председавањем митрополита Дионисија била створена такозвана "Белоруска Црквена Рада", на чијем првом заседању је 9. септембра 1941. године био израђен и послат централним немачким властима посебан меморандум у којем су истакнуте жеље у погледу црквене области Белорусије и кандидовани за епископске катедре архимандрити Теофан (Протасевич), Филотеј (Парко) и Атанасије (Мартос) који су живели у Пољској. Последња двојица су била хиротонисана у епископски чин: Филотеј – 23. новембра 1941. године у Жировицком манастиру, а Атанасије – 8 марта 1942. године у граду Минску.

У својим тежњама да сачува власт на територији коју су окупирали Немци у Белорусији и Украјини митрополит Дионисије се обратио централним немачким властима опширним меморандумом од 15. јула 1942. године у којем је писао:

"Никако не могу да се сагласим с тврдњом да околност што сам положио заклетву и признат од стране господина генерал-губернатора Франка за поглавара Аутокефалне Цркве у генерал-губернаторству, умањује границе моје црквене јурисдикције само у оквиру граница ове области. Овакву тврдњу сматрам канонски апсолутно неоправданом. Овде се меша појам канонске јурисдикције с појмом грађанске компетенције. У тренутку моје заклетве код генерал-губернатора данас ослобођене источне земље, које улазе у моју митрополију још увек се нису налазиле у сфери немачких интереса... Никако не могу да признам исправним гледиште да немам канонских и црквено-практичних основа да обављам ова или она дејства ван граница генерал-губернаторства у питањима моје црквене јурисдикције и с њом сједињених прерогатива и пуномоћи које ја као поглавар Помесне Аутокефалне Цркве схватам и које проистичу из обавеза која ми налаже достојанство које носим."

Обраћање митрополита Дионисија централним властима није имало успеха, а сам он је био позван код Варшавског немачког губернатора Фишера, који је добио од њега – митрополита – написмену потврду да се нипошто неће мешати у црквене ствари на ослобођеној територији Белорусије и Украјине.

Као што је већ наведено, у Украјини су се нашле две црквене организације – исправно канонски створена Аутономна Украјинска Црква на чијем челу је био митрополит Алексије (Громадски) и Аутокефална Украјинска црква, на чијем челу је био митрополит Поликарп (Сикорски). Обе ове црквене организације немачке окупационе власти су признале, међутим, Аутокефална Украјинска црква је врло брзо потпала под политички утицај Украјинске Националне Заједнице којом су руководили такозвани "бандеровци" и показала се као оруђе сложене политичке игре. Против митрополита Алексија (Громадског) све време се водила јака агитација као против непријатеља Украјине и због великих црквених компликација митрополит Алексије је 7. маја 1943. био убијен из заседе на путу из Почајевске Лавре у град Кременец. Заједно с митрополитом Алексијем били су убијени протојереј о.Фјодор Јуркевич, службеник епархијске управе Канаренко и возач Марк Жихарев који су били у његовој пратњи. Починиоци овог злочина нису били откривени. После убиства митрополита Алексија на челу Аутономне Украјинске Цркве најстарији по хиротонији фактички је био Кијевски епископ Пантелејмон (Рудик).

Након извесног времена, тачније у августу исте ове 1943. године непозната лица су ноћу ухватила у парохијском дому у граду Владимиру Волињском епископа Мануила (Тарновског) који је припадао хијерархији Украјинске Аутономне Цркве, извели га у шуму и тамо обесили. У листићима које су ширили "бандеровци" наведено је да је епископ Мануил погубљен због издаје свог народа.

Кад је 1943-1944. године почело повлачење немачке војске из Русије отуда су евакуисани и православни епископи како Украјинских Цркава, Аутономне и Аутокефалне, такође и Белоруске Цркве.

Већ у јесен 1943. године у Варшаву су почели да пристижу први епископи из Украјине. Док су епископи који су припадали Аутономној Цркви морали да траже смештај у собама варшавских хотела и приватним кућама епископат Украјинске Аутокефалне цркве је уживао широко гостопримство митрополита Дионисија.

Митрополит Поликарп је смештен у митрополитске одаје поглавара Православне Цркве у генерал-губернаторству митрополита Дионисија, а осталим епископима дате су посебне собе у просторији бившег државног интерната за студенте-богослове.

Епископи Украјинске Аутокефалне цркве обављали су богослужења у горњем храму митрополитске цркве свете Марије Магдалине на Праги док је епископима Украјинске Аутономне Цркве за обављање богослужења митрополит Дионисије дао на располагање пештерску, подрумску цркву на православном гробљу у предграђу Варшаве – Вољи.

На Цвети 1944. године украјинска аутокефална хијерархија доделила је митрополиту Дионисију као оснивачу неоаутокефалне Цркве у Украјини титулу "патријарха целе Украјине". Уручивање посебне повеље о даровању митрополиту Дионисију тако ретке и високе титуле одржано је у сали за седнице Светог Синода у митрополитским одајама. Примајући повељу и нову титулу митрополит Дионисије је одржао на украјинском језику захвални говор упућен аутокефалистима. Име митрополита Дионисија као "патријарха всеја Украјини" уносило се на богослужењима у украјинским аутокефалним храмовима.

Пред Васкрс исте ове 1944. године у Варшави је одржан сабор епископа Украјинске Аутономне Цркве који је унапредио у чин архиепископа надлежног Кијевске епархије епископа Пантелејмона (Рудика), а такође је донео низ одлука од општецрквеног значаја.

Епископи Украјинске Аутономне Цркве нису уносили име митрополита Дионисија на богослужењима која су обављали у Варшави.

Брзо приближавања Црвене Армије у лето 1944. године Варшави и повлачење немачке војске из Пољске изазвало је исто тако брзо евакуацију у унутрашњост Немачке целог епископата који је боравио у Варшави.

Последњих дана јула месеца 1944. године Варшаву су напустили митрополити Дионисије, Поликарп и Иларион, а подједнако и епископат Украјинске Аутокефалне цркве, као и Аутономне Цркве.

Глава XVI

Православна Црква у Пољској по завршетку Другог светског рата и стварање такозване слободне "Лудове" (народне) Пољске. – Повратак митрополита Дионисија у Варшаву и ступање у управу Црквом. – Негативан однос према њему од стране епископата, клира и мирјана. – Обраћање делегације Пољске Православне Цркве Московском патријарху и Светом Синоду за даровање Пољској Цркви канонске аутокефалности. – Даровање овакве аутокефалности од стране Московског патријарха и Светог Синода - Нови покушај митрополита Дионисија да задржи власт. – Његово "покајничко" писмо патријарху Московском Алексију. – Наступање у заштиту митрополита Дионисија Константинопољског Васељенског патријарха Атинагоре. – Московски патријарх Алексије одбацује молбу Васељенског патријарха. – Постављање за Варшавског митрополита бившег Лавовског архиепископа Макарија.

За време одсуства митрополита Дионисија до завршетка другог светског рата Православном Црквом у Пољској је управљала Варшавска духовна консисторија и протопрезвитер Јован Коваленко, настојатељ митрополитске цркве свете Марије Магдалине којег је митрополит Дионисије пред своју евакуацију из Варшаве именован за специјалног администратора.

Убрзо по завршетку Другог светског рата и оснивања такозване слободне "Лудове" (народне) Пољске, на чијем челу је била "Покрајинска Национална Рада" (савет), која је створена у Лублину и чији председник је био Берут који се вратио из Москве у Пољску и митрополит Дионисије који се вратио у Варшаву из емиграције. Њега је тадашња влада Пољске признала и дозвољено му је да управља Православном Црквом. На територији Пољске у то време су се такође налазили епископи Тимотеј (Шретер) и Георгије (Коренистов).

Један од првих корака делатности митрополита Дионисија у "слободној" демократској Пољској била је примена у управљању Црквом и њеном унутрашњем животу такозваних спољашњег и унутрашњег статута, који су донети крајем 1938. године.

Већ у септембру месецу 1946. године Варшавска духовна консисторија је у свом циркулару бр. 1708 упућивала клиру налог да уноси на богослужењима молитве за

"Господина нашег, блажењејшег Дионисија, митрополита Варшавског и целе Пољске", као и за "Пресветлу Републику Пољску, узвишену владу и христољубиву војску њену".

Истим овим циркуларом клиру је наложено да за време благодарствених молебана у дане националних и државних празника чита посебну молитву за добробит "Пресветле Речи Посполите, председника покрајинске националне раде (савета), узвишене владе и христољубиве пољске војске".

У прво време оваква "патриотска" делатност митрополита Дионисија наишла је на извесну подршку код тадашњих пољских владиних власти, уз чије одобрење је митрополит Дионисије одбио да отпутује у Москву на позив патријарха Алексија.

У међувремену су православни клир и верујући народ све више и више показивали свој негативан однос, како према митрополиту тако углавном и према аутокефалности Православне Цркве у Пољској, која је проглашена 1924. године.

Коначно се специјална делегација Пољске Православне Цркве упутила у Москву код патријарха Алексија како би од њега измолила благослов за аутокефални живот Православне Цркве у Пољској. Делегација је изјавила да Пољска Црква признаје неканонском и неважећом аутокефалност коју јој је дао Константинопољски патријарх 1924. године и моли Руску Цркву да јој дарује канонску аутокефалност.

Делегација је упутила патријарху Алексију и писани апел у којем се говорило:

1. Пољска аутономна Црква признаје неканонском и неважећом аутокефалност Пољске Цркве која је проглашена Томосом Константинопољског патријарха Григорија Седмог од 13.11.1924. године (бр. 4588) и моли за благослов Мајку-Руску Цркву за канонску аутокефалност.

2. Због тога што се митрополит Пољске Цркве одвојио од Мајке-Руске Православне Цркве при чему је више пута у писмима патријарху Московском тврдио да је Пољска Црква добила од Константинопољске Цркве канонску аутокефалност, - Пољска Црква не може да настави молитвено и литургијско општење с њим и неће више узносити његово име на богослужењу као име свог поглавара.

3. Исто тако, Пољска Црква прекида молитвено општење са свим свештенослужитељима и мирајанима Пољске Цркве који деле поменути заблуду митрополита Дионисија док се не покају."

Као одговор на овај апел уследила је следећа одлука патријарха Алексија и Светог Синода:

"1. Узимајући у обзир одрицање Пољске Цркве од њене неканонске аутокефалности Његова Светост патријарх и Свети Синод већ данас васпостављају с њом канонско молитвено и литургијско општење и дају јој право на потпуно самостално управљање.

2. Након што сабор епископа Православне Руске Цркве одобри аутокефалност Пољске Цркве Пољска Црква бира поглавара своје Цркве. До тада Пољска Црква добија уређење које канони захтевају за аутокефалност.

О свему горе наведеном био је сачињен специјалан акт од 22. јуна 1948. године, у који су били укључени обраћање делегације Пољске Православне Цркве и одлука Московског патријарха и Светог Синода.

Овај акт су потписали: од стране Московске Патријаршије: Алексије, патријарх Московски и целе Русије, Николај, митрополит Крутички и Коломенски, Виталије, архиепископ Дмитријевски, Нестор, епископ Курски и Белгородски, Никон, епископ Донецки и Ворошиловоградски и Макарије, епископ Можайски, а од стране Пољске Цркве – Тимотеј, архиепископ Бјалистокски и Вољски, Георгије, епископ Лођински, протојереј Михаил Кедров, протојереј Евгеније Наумов и као представник мирјана Николај Семјонович Серебренников.

Надлежни архијереји Руске Православне Цркве својим телеграфским обавештењима придружили су се акту од 22. јуна 1948. године о васпостављању јединства Пољске Православне Цркве и даровању аутокефалности истој.

Архиепископ Бјалистокски и Вољски Тимотеј који је привремено био на челу Пољске Православне Цркве изразио је у име целе Пољске Цркве захвалност Московском патријарху Алексију и целом освећеном сабору епископа:

"Верујем," писао је архиепископ Тимотеј 4. децембра 1948. г., "да ће млада аутокефална Православна Пољска Црква, пребивајући у тесном молитвеном општењу са старијом Сестром-Црквом Руском и укрепљивана њеним светим молитвама савладати све незгоде и тешкоће, уредити свој унутрашњи живот и да ће давати колико може свој допринос спасоносном труду на томе да завладају мир, добро и правичност на земљи."

Митрополит Дионисије којег је напустила сопствена паства, па чак и епископ Тимотеј (Шретер), Пољак по националности, којег је он именовано, два месеца након поновног сједињења Пољске Цркве с Руском Црквом које се одиграло у Москви, упутио је 22. августа исте ове 1948. године Московском патријарху Алексију следеће својеручно покајничко писмо:

"Ваша Светости, Најсветији владико патријарше Алексију!

"У Бога нашег је милосрђе и опроштај," овим речима светог старозаветног пророка испуњен понижењем, тугом и скрушеношћу због својих грехова обраћам се Вашој Светости и молим Вас да будете мој заступник и посредник пред великом Мајком-Црквом.

Тежину казне која ме је сустигла од Ваше Светости и Светог Синода није у стању да издржи душа моја и по дугу савести преклињем Вас да примите моје иако окаснело, али искрено покајање за све што сам грехове које сам учинио према Мајци-Цркви.

Свестан пролазности и канонске непотпуности коју је даровао Његова Светост патријарх Константинопољски 1924. године признајем и исповедам свету нужност благослова велике Мајке – Цркве Руске за аутокефално постојање њене најмлађе кћери – Пољске Православне Цркве.

Као син молим Вашу Светост да ме убудуће не лишава литургијског и канонског општења с великом Мајком – Руском Црквом, која ме је васпитала и подигла на висину епископског чина, ни с њеном највернијом Кћерком – Пољском Црквом, за коју ме везује двадесетпетогодишњи пут светитељског служења и труда.

Устима Псалмопојача вапијем Вашој Светости:

"Господи! Услиши глас мој, вонми гласу моленија мојего. У Тебје бо прошченије, да благоговјејут пред Тобоју!"

Истим овим мислима и осећањима испуњен и ја, грешни, сада се жестоко кидам и патим. Ипак, не губим наду и чврсто се уздам и верујем у свеопраштајућу љубав Ваше Светости и велике Мајке – Цркве Руске: "Надам се у Господа, нада се душа моја, у Његову се реч уздам."

Ваше Светости најнижи послушник митрополит Дионисије."

Покајничко писмо митрополита Дионисија прочитано је на седници Светог Синода Московске Патријаршије од 9. новембра 1948. године и патријарх Алексије и Свети Синод су саслушавши "искрено покајање за све грехове учињене према Мајци-Цркви" митрополита бившег Варшавског Дионисија и његову молбу да се с њега скине казна Мајке-Цркве и да се прими у канонско општење, одредили:

1. Удовољити молбу митрополита Дионисија и због његовог искреног покајања сматрати његово општење с Мајком – Руском Црквом васпостављеним.

2. Сматрати могућим да му се остави, због навршене 35-годишњице служења у епископском чину, - чин митрополита, али без титуле "блажењејши" која му је додељена за време његовог пребивања ван јурисдикције Московске Патријаршије.

3. Саопштити преосвећеном митрополиту Дионисију о одлуци коју су 22. јуна 1948. године донели патријарх Московски и епископат Руске Православне Цркве о даровању Православној Цркви у Пољској права аутокефалности."

Тако је, примајући покајање митрополита Дионисија "за грех аутокефалности", његово одрицање од незаконите аутокефалности коју је даровао патријарх Григорије

Седми, између осталог, титуле "блажењејши" Московска Патријаршија сматрала да није могуће да он остане на челу Пољске Православне Цркве којој је била дарована аутокефалност, због чега је избор поглавара Цркве постао њена унутрашња ствар.

Тешко је рећи да ли на молбу Варшаве или на личну иницијативу, али чињеница је да се након годину и по дана Константинопољски патријарх Атинагора обратио Московском патријарху Алексију широком посланицом од 23. фебруара 1950. године којом се заступао да митрополит Дионисије остави у Пољској Православној Цркви.

Између осталог патријарх Атинагора је у својој посланици говорио:

"...Блажењејши архиепископ Варшавски и целе Пољске и вољени у Христу брат Дионисије већ је пре 25 година признат од стране свих патријаршијских и аутокефалних Сестара-Цркава за канонског поглавара Пољске Православне аутокефалне Цркве. Он је верно обављао своје свето служење, борећи се за очување своје хришћанске пастве у православној вери и добродетељи у различитим опасностима које су је окруживале и уопште за напредак црквених послова у њој.

"Верујемо," завршавала се посланица патријарха Атинагоре, "да ћете узимајући у обзир канонско устројство и Ви присајединити своју братску љубав према његовом блаженству и уложити са своје стране све напоре како би његово блаженство могао да настави своје плодотворно служење у најсветијој Сестри – Пољској Цркви, чији је број година једнак броју година његовог архиепископства."

На ову посланицу патријарха Атинагоре уследила је узвратна посланица Московског патријарха Алексија од 3. јула 1950. године у којој се говорило:

"...Писмо Ваше Светости од 23. фебруара о.г. смо примили. Из њега смо схватили да су Вам недавни догађаји у Пољској Православној Цркви у потпуности непознати.

Пољска Православна Црква се сама одрекла непотпуне аутокефалности коју јој је 1924. године дала Константинопољска Црква прогласивши је по акту поновног сједињења с Руском Православном Црквом и даровања јој аутокефалности од 22. јуна 1948.г. "неканонском и незаконитом". "И наша Црква је нашла за сходно да по праву Цркве-Мајке сагласно канонима, дарује Пољској Православној Цркви аутокефалност уз давање права на потпуну самосталност која проистиче из аутокефалности: у избору поглавара Цркве, у свом унутрашњем црквеном поретку, у праву освећења мира итд.

Због тога наша Црква не сматра канонски исправним и могућим да се након даровања аутокефалности меша у унутрашње послове Пољске Православне Цркве и да јој указује кандидата на дужност њеног поглавара."

У завршном делу своје узвратне посланице патријарх Алексије је навео изводе из писма митрополита Дионисија од 22. августа 1948. године на име патријарха Алексија у којем је митрополит Дионисије изјављивао да "будући свестан привремености и канонске непотпуности аутокефалности коју је даровао Његова Светост Константинопољски патријарх 1924. г. признајем и исповедам свету нужност благослова велике Мајке – Руске Цркве за аутокефално постојање њене најмлађе кћери – Пољске Православне Цркве."

У међувремену је Православном Аутокефалном Црквом у Пољској управљао сабор епископа у саставу: Тимотеја, архиепископа Бјалистокског и Бељског као председника Сабора, Георгија, као члана-карцелара сабора. Он је био унапређен у епископски чин тек након што је Московска Патријаршија даровала аутокефалност Пољској Православној Цркви и улазио је, тада још као протојереј у састав делегације Пољске Цркве која је путовала у Москву у јуну 1948. године.

Сабор епископа Пољске Цркве је својом одлуком од 31. јануара 1951. године под бр. 15 одлучио да се у Варшавској митрополији образује четврта епархија – Гдањско-Шћећинска како би сваки епископ имао своју паству и бринуо се о њој под општим руководством митрополита и поглавара Цркве.

19. априла исте ове 1951. године одржан је нови сабор епископа Пољске Православне Аутокефалне Цркве посвећен коначном регулисању канонског уређења ове

Цркве, тачније, замене митрополитске катедре првог епископа и поглавара Цркве која је била удова 3 године.

Сабор епископа је дошао до закључка да "његови чланови свесни посебне важности садашњег момента одговорности пред Богом, Црквом и домовином не осећају снагу да носе тешке обавезе које очекују будућег митрополита и крмароша брода Православне Цркве у Пољској и не налазе ни у својој средини ни међу клиром и верницима Пољске Аутокефалне Православне Цркве достојног кандидата за тако одговорно место."

У својој одлуци сабор епископа Пољске Цркве је истицао да "Историја Цркве сведочи да су се у потребама сличне врсте помесне Цркве обраћале за помоћ братским Црквама" и да "наша (Пољска) Црква која је плот од плоти и кост од кости Цркве Руске у својој садашњој потреби природно треба да се обрати за помоћ Цркви-Мајци са сигурношћу да Света Аутокефална Руска Црква неће одбити да задовољи молбе наше Цркве и да ће јој пружити помоћ."

На основу горе наведеног Свети Сабор епископа Свете Аутокефалне Пољске Православне Цркве је својом одлуком од 19. априла 1951. године под бр. 16 одлучио:

"1. Да се обрати његовој светости патријарху Московском и целе Русије с молбом да се да канонска дозвола лицу које се налази у духовном звању, достојном да заузме митрополитску катедру и место првог епископа и поглавара Цркве на прелазак у јурисдикцију Пољске Аутокефалне Православне Цркве – лицу, које је, колико је могуће, добро упознато са својеврсним уређењем црквено-религиозног живота у Пољској (с традицијом, обичајима), на који се православни народ нашег краја навикао у току векова.

2. У том циљу треба упутити у Московску Патријаршију у најскорије време специјалну делегацију на челу с председником сабора – високопреосвећеним архиепископом Тимотијем у саставу преосвећеног епископа Михаила и протојереја Владимира Вежанског.

3. Овластити заменика митрополита Пољске Аутокефалне Православне Цркве високопреосвећеног архиепископа Тимотеја да предузема неопходне кораке за сарадњу на организовању одласка делегације 10. маја 1951. године."

Без обзира на одређени рок ова делегација је допутовала у Москву тек 13. јуна 1951. године, а следећег дана је уручила Московском патријарху Алексију горе наведену одлуку Сабора епископа Пољске Цркве од 19. априла исте ове 1951. године.

Кроз два дана донета је одлука Московског патријарха и Светог Синода од 15. јуна 1951. године под бр. 3, која је гласила:

"У вези с молбом Сабора епископа братске Пољске Цркве у јурисдикцију Пољске Аутокефалне Православне Цркве треба упутити преосвећеног архиепископа Лавовског и Тарнопољског Макарија.

Ову одлуку потписали су: патријарх Московски и целе Русије Алексије, митрополит Крутички и Коломенски Николај, митрополит Прашки и Чешки, егзарх Московске Патријаршије у Чехословачкој Елевтерије, митрополит Новосибирски и Барнаулски Вартоломеј, архиепископ Можајски Макарије и епископ Немачки и Берлински Борис.

Делегација Пољске Аутокефалне Цркве напустила је Москву 20. јуна, а убрзо је у Варшаву допутовао новопостављени поглавар ове Цркве митрополит Макарије, који је ступио у управу Црквом.

Нови Варшавски митрополит Макарије, у свету Михаил Фјодорович Оксијук, завршио је 1911. године Кијевску Духовну Академију и убрзо је магистрирао. После револуције у Русији 1917. године до 1945. године радио је као научни сарадник Библиотеке Украјинске Академије Наука. За епископа је био хиротонисан 20. априла 1945. г. и постављен на Лавовску катедру, у Галицији, одакле је и добио одговорну дужност поглавара Пољске Аутокефалне Цркве.

Тренутно у њен састав улазе четири епархије: Варшавско-Белска, на чијем челу је сам митрополит Макарије, Бјалистокско-Гдањска, на чијем челу је архиепископ Тимотеј (Шрџетер), Познањско-Лођинска, којом управља архиепископ Георгије (Коренистов) и Вроцлавско-Шћећинска на чијем челу је епископ Стефан (Рудик).

Све четири епархије броје у свом саставу 166 парохија и 2 манастира: Јаблочински (мушки) и Семјатички (женски).

У циљу припреме будућих православних пастира пре неколико година у Варшави је отворена Духовна Семинарија.

Епилог

Нешто мање од четврт века свог аутокефалног постојања броји Православна Црква у Пољској, али колико се дубоко-потресних догађаја у њеном животу одиграло у овом кратком времену.

И све се то догодило због тога што је од самог почетка живота Православне Цркве у обновљеној Пољској у црквене ствари било унето нешто лажно, што је постало органски порок целог црквеног живота и сметало као нека злокобна клетва да се Црква изведе на слободни и светли пут.

Главни недостатак, главни порок православно-црквеног живота у Пољској, који се најоштрије испољио, представљао је раздор између владајуће црквене хијерархије и верујућег народа.

Међутим, чак међу највишом хијерархијом у току првих година уређења црквеног живота у обновљеној Пољској није било једнодушности и оне црквене хармоније, који представљају неопходан услов за нормални црквени живот.

Довољно је сетити се великих размимоилажења између првог митрополита Православне Цркве у Пољској Георгија (Јарошевског) и архиепископа Елевтерија (Богојављенског) Литванског и Виљнуског и епископа Владимира (Тихонецког) Гродњенског, Пантелејмона (Рожновског) Пијског и Новогрудског и Сергија (Корољова) Вољског, који су стајали "на божанској стражи" поштовања канона Православне Цркве и саборног и изборног принципа који су од давнина напасали исту и због тога били лишени својих катедри.

Овај несклад и ова мимоилажења као да су очигледно илустровала познату јеванђељску причу о "двери во двор овчиј".

Почело је од такозваних "Привремених правила" 1922. године, која су тако лако прихваћена, на предлог Пољске Владе, од стране законопослушне навјише хијерархије и била обавезујућа за Православну Цркву у Пољској до објављивања тек крајем 1938. године од стране владе "спољашњег" и "унутрашњег" статута, који су регулисали живот Православне Цркве и њене односе с државом.

Овај "унутрашњи" и "спољашњи" устав заувек су сахранили рескрипт председника Пољске Републике од 30. маја 1930. године, који је тако громко објављивао да је "наступило време да се жеље светог сабора и свих грађана Пољске Републике православне вероисповести остваре и да у Пољској буде одржан, у складу са светим канонима, помесни сабор."

Митрополит Дионисије који је био на челу Православне Цркве у Пољској није заборавио само овај историјски рескрипт, већ и своју архиепископску посланицу од 1. јуна исте ове 1930. године у којој је писао да се "отвара нова и светла страница у животу наше Свете Цркве" и да "од данас можемо спокојно и мирно да започнемо свој саборни рад на стварању боље будућности Свете Православне Цркве у Пољској."

Одбацивши саборни рад митрополит Дионисије је дао предност раду у "мешовитој комисији" која се састојала само од представника врховне црквене хијерархије и пољске владе која је на крају довела до објављивања "спољашњег" и "унутрашњег" устава које је донела иста ова комисија.

Колико су, међутим, нада гајили и у рескрипт председника Републике и у архипастирску посланицу митрополита Дионисија обичан клир и православни верујући народ!

Највиша црквена хијерархија у Пољској се већ од првих корака своје делатности одрекла саме идеје саборности у животу Цркве и вратила најгорим временима синодално-консисторског устројства које је као антиканонско осудио Московски помесни сабор из 1917-1918. године.

Одлуке Московског помесног сабора имале би изузетно важан значај за правно уређење унутрашњег живота Православне Цркве у Пољској да их се строго придржавала највиша црквена хијерархија.

Московски сабор из 1917-1918. године био је сазван још док су епархије које су улазиле у састав обновљене Пољске државе биле у потпуном и неоспорном канонском јединству с целом Руском Црквом. Делегати ових епархија улазили су састав Московског сабора и уз њихово учествовање изабран је и његова светост патријарх Тихон. Дакле, одлуке овог сабора представљале су најближи канон који је важио и за Православну Цркву у Пољској.

Биће уместо сетити се какав значај у Цркви Христовој има наследност. Наследством од апостола, на пример, одређује се пре свега канонско достојанство хијерархије. Наследством се такође одређује и канонска зависност једне Цркве од друге и, на крају, исправно наслеђивање је у темељу црквених закона, а отуда проистиче и њихов црквено-правни значај.

А правни положај Цркве у држави се увек одређивао и одређује се двојаким законима:

1. чисто црквеним или канонима, који одређују унутрашњи живот Цркве и принципима онога Цркве према државној власти и 2. државним законима који одређују спољашњи положај Цркве у држави и тичу се оних страна живота Цркве у којима су иста (Црква) и њен живот услед насталих услова и односа у тесном додиру с државом.

Понекад има и актова двостраног значаја, као што су на пример: конкордати, црквени акти које признаје држава (бракови, разводи и др.) и обрнуто.

Међутим, у основи положаја Цркве у држави увек су уткани њени "сопствени" закони, јер Црква по својим најпросторним и надвременским циљевима стоји изнад државе и због тога не може и не треба да ступа компромис ни кад су у питању ови циљеви, ни она средства која по њеном веровању служе за остваривање ових циљева, а међу овим средствима налазе се и црквени канони. Хришћанска црквена власт обична је ово увек схватала и није ометала Цркву у остваривању њених циљева.

У име овог принципа и пољски устав је признавао унутрашње законе религиозних вероисповести. Друго је питање колико се непоколебљивост ових уставних одлука поштовала у животу.

Не може се заборавити ни то да држава као таква није дужна да поштује чистоту канона и да се брине за унутрашњу црквену слободу више него што се о томе брине сама Црква коју представљају њени званични представници.

Због тога је увек и свуда губитак канонског устројства и унутрашње слободе црквене представљао у већој мери кривицу црквених власти него државне власти.

Исто ово се догодило и у Пољској. У прво време државна власт у Пољској се односила лојално према црквеним канонима, али само према онима и онда које су и када су признавали за себе безусловно обавезним званични представници саме Цркве. Међутим, чим су представници Цркве почињали да по свом нахођењу и хтењу диригују канонима, једно прихватајући, а друго одбацујући, једно сматрајући обавезним, друго необавезним, чим су се најважнија црквена питања решавала у претходним разговорима по келијама највиших представника црквене власти и владиних чиновника, разуме се да је влада престала да поштује не само такве представнике, већ и саме црквене каноне.

Довољно је сетити се такозваних "привремених правила" из 1922. године. Колико је о њиховој штетности написано у штампи, колико је говорено и у пољском сеиму, и у сенату, и на различитим црквено-јавним сабрањима" А ова озлоглашена "привремена правила" која су оптерећивале Православну Цркву у Пољској више од петнаест година (!) нису ништа друго до текст конкордата, тј. споразума који је митрополит Георгије желео да закључи с владом без сабора упркос протестима других јерарха и кад су они одбили да потпишу овај конкордат налазећи у њему нарушавања канона текст конкордата је издала влада Пољске у виду "привремених правила" као једностраног акта, али опет уз сагласност митрополита Георгија.

Овим конкордатом и свим својим наредним неканонским одлукама и дејствима, укључујући спровођење аутокефалности без помесног сабора и без сагласности Мајке-Цркве највиша црквена хијерархија у Пољској уништила је све канонске основе и раскинула канонску наследну везу с Мајком-Црквом.

А како је лако било, још за живота патријарха Тихона, добити благослов свјатејшег и Мајке-Цркве за аутокефални живот ове Цркве у Пољској. Ово није било учињено кривицом највише хијерархије ове Цркве, јер је највиша хијерархија сама пружала пример поризвољног и чак немарног односа према канонима, сама је тражила више подршке, час у владиним круговима, час у националистичким организацијама, час у политичким партијама, само не у "својим сопственим законима" и не у свом сопственом народу. Изграђена на песку аутокефалност Православне Цркве у Пољској је у промењеној политичкој атмосфери пала исто онолико брзо како је брзо била и створена.

Аутокефалност су осудили и одрекли је се пре свега сами јерарси Православне Цркве у Пољској на челу с митрополитом Дионисијем.

Више него трагична била је и судбина твораца и поборника ове неканонске и незаконите аутокефалности. Тако је митрополита Георгија (Јарошевског) 8. фебруара 1923. године убио архимандрит Смарагд (Латишенков) бивши ректор Холмске духовне семинарије, осветник за оскрнављену слободу Цркве, архиепископ Александар (касније митрополит) Иноземцев ушао је у "канонско општење" с неолипковцима (самосветима) и под његовим, тј. архиепископа Александра, председавањем одржан је 8-10. фебруара 1942. године у граду Пинску у Полесју "Сабор украјинских православних епископа", којим је и започело постојање "неолипковаца". Архиепископ Александар и архиепископ Поликарп (Сикорски) касније такође митрополит, хиротонисали су за епископа Украјинске аутокефалне цркве ("неолипковаца") протојереја Н.Абрамовича, протојереја И.Губу и архимандрита Георгија (Коренистова).

Унапређен на истом овом Пинском сабору у чин митрополита архиепископ Александар (Иноземцев) погинуо је у фебруару месецу 1948. године под веома загонетним и трагичним околностима у граду Минхену у Немачкој. Архиепископ Алексије (Громадски) Волињски, десна рука Варшавског митрополита Дионисија, након што је Волињ освојила Црвена Армија прешао је у јурисдикцију Московске Патријаршије био је на челу противничке Украјинској аутокефалној цркви, Украјинске Аутономне Цркве и сабор епископа га је такође унапредио у чин митрополита. Због сарадње с "Москаљима" митрополита Алексија су 7. маја 1943. убили украјински партизани – "бандеровци". Виљнуски архиепископ Теодосије (Федосјев) послао је покајничко писмо Московском патријарху у којем је осудио Варшавску аутокефалност, изјављујући да је у моменту проглашавања аутокефалности тек стигао у Пољску и да више није могао да се разабере у тада насталој црквено-политичкој ситуацији. Архиепископ Антоније (Марценко) и Јован (Лавриненко) који се до завршетка Другог светског рата налазио у Чехословачкој, обратили су се Московском патријарху Алексију такође с покајничким молбама које осуђују аутокефалност и добили наименовање на архијерејске катедре у Совјетском Савезу.

На крају, и сам бивши поглавар Аутокефалне Православне Цркве у Пољској митрополит Дионисије (Валедински) у свом писму од 22. августа 1948. године преклињао

је Московског патријарха Алексија да прими његово премда закаснело, али искрено покајање за све грехове према Мајци-Цркви.

Вероватно је најтрагичнија била судбина митрополита Поликарпа (Сикорског) који је био на челу Украјинске аутокефалне цркве. Чувар места Московског патријарашког престола митрополит Московски и Коломенски Сергије је митрополиту Поликарпу забранио да служи, а затим је одлуком чувара престола московског патријарха и сабором руских архијереја од 28. марта 1942. године предат суду сабора руских архијереја. У овој одлуци се наводило да "ако епископ Поликарп презре забрану" "треба признати епископа Поликарпа за човека који је себе лишио чина и монаштва и сваког духовног звања"... Московску Патријаршију у њеној одлуци у вези с епископом Поликарпом подржали и неки источни патријарси.

Још жалоснија је била даља судбина митрополита Поликарпа. Кад су се нашли у емиграцији, у Немачкој, митрополит Поликарп и епископат Украјинске Аутокефалне цркве су се испосвађали и поделили. Митрополит Поликарп је лишавао чина, изопштавао из цркве не само клир и вернике, већ чак и епископе. Они су се такође поделили на међусобно непријатељске групе, а на крају су архиепископи Никанор (Абрамович) и Игор (Губа) и епископи Силвестер (Гајевски) и Григорије (Огијчук) основали посебан Синод, одвојили се од митрополита Поликарпа, послали су га у пензију и забранили да се помиње на богослужењима. Сва наводно самовољна, незаконита и антиканонске дејства митрополита Поликарпа овај нови синод епископа Украјинске аутокефалне цркве прогласио је неважећима, а сам он – митрополит Поликарп био је лишен титуле председника сабора епископа, председника Светог Синода, чувара престола кијевског митрополита (в. протокол бр. 5 са седнице епископа Украјинске аутокефалне цркве од 4. априла 1946.г. у Немачкој).

Још више се раскол међу епископима Украјинске аутокефалне цркве продубио после сабора епископа Украјинске аутокефалне цркве који је одржан у граду Ашафенбургу (Америчка окупациона зона). Овај сабор је одржан у октобру месецу 1947. године, а претходио му је сабор епископа исте ове Украјинске цркве који је одржан у мају месецу исте ове 1947. г. у граду Минхену (Баварија). Мајски сабор се одлучно оградил од такозваних "липковаца-самосвета" и донео је одлуку о примању у канонско општење архиепископа Јована (Теодоровича) који је боравио у Америци и све клирике које је он рукоположио под условом нове хиротоније.

Оваква одлука наишла је на опозицију међу неким свештеницима "липковског посвећења" који нису желели да приме нову хиротонију. Ови свештеници су нашли подршку у средини неких мирјана који су организовали групу од 67 људи и предали митрополиту Поликарпу мотивисани протест против саборне одлуке захтевајући њено поновно разматрање. Овој групи се придружио и један од украјинских епископа, тачније епископ Григорије (Огијчук) Виницки, којем је такође била потребна нова хиротонија. У својој изјави датој митрополиту Поликарпу протестанти су указивали да ако не буде укинута одлука мајског сабора о нужности нове хиротоније епископа Григорија и других клирика сви они излазе из потчињавања сабору Украјинске аутокефалне цркве и признају за свог поглавара епископа Григорија и архиепископа Јована (Теодоровича) који живи у Америци. Седнице октобарског сабора трајале су два дана и на њему је учествовало, на челу с митрополитом Поликарпом, 9 епископа. Учесници сабора покушавали су да наговоре епископа Григорија, тачније – његову групу (епископ Григорије није лично присуствовао сабору) да се потчини мајској одлуци сабора и не уноси раскол у живот Украјинске аутокефалне цркве. Међутим, протестанти су остали неумољиви и одбили су да признају мајско "дјејаније" сабора украјинских епископа.

Сабор је донео одлучне мере против нових "расколника" и једногласну одлуку о лишавању епископа Григорија (Огијчука) монашког звања, епископског чина и искључењу из састава Украјинске аутокефалне цркве, а мирјане (67 људи) изопштио је из Цркве и предао анатема. Свештенике "липковског посвећења" који су приступили овој

групи сабор је такође лишио чина свештеника указавши да ако принесу покајање могу бити остављени под окриљем Украјинске цркве, али само као верујући мирјани.

7. августа 1955. године у Паризу под председавањем новог митрополита Никанора одржана је седница митрополитског савета Украјинске аутокефалне цркве уз учешће Светог Синода и председника генералних црквених управа Украјинске аутокефалне цркве у Европи. На овој седници поново је размотрена одлука сабора епископа, који је одржан у Ашафенбургу 1947. године и све црквено-дисциплинске санкције примењене према епископу Григорију и свештеницима и мирјанима биле су укинуте. У потпуно другачијем положају наша се у емиграцији Украјинска Аутономна Црква на чијем челу је тада био Кијевски Архиепископ Пантелејмон (Рудик). Он је, као и сви епископи Украјинске Аутономне Цркве ушао у састав Руске Православне Заграничне цркве коју предводи митрополит Анастасије.

У састав Руске Православне Заграничне цркве ушли су такође и белоруски православни епископи на челу с митрополитом Пантелејмоном (Рожновским). Како епископи украјинске Аутономне Цркве, тако и епископи Цркве Белоруске имали су своје представнике на Архиепископском Синоду Руске Православне Заграничне цркве и били су постављени на архиепископске катедре како у старом, тако и у новом свету.

Извори

Алексејев Василије. – Руски православни епископат у Совјетском Савезу, 1941-1953.г. – Њујорк, 1954. (Репринтно издање).

Антонович В. – Монографије из историје западне и југозападне Русије. – Кијев, 1885.

Архиепископ Алексеје. – Уз историју Православне Цркве у Пољској у току десет година кад је на њеном челу био блажењејши митрополит Дионисије (1923-1933.), - Варшава, Синодална штампарија, 1937.

Бантшиш-Каменски Н. – Историјски есеј о унији насталој у Пољској. – Виљнус, 1886. Штампарија Сиркина, по издању из 1805. г.

Беднов В. – Православна Црква у Пољској и Литванији. – Јекатеринослав, 1908.г. Билтен Благовести и покрајинске Раде УАПЦ у западној Немачкој, август-септембар 1966.г. (На украјинском језику).

Виљановски, професор канонског права на Виљнуском универзитету. – “Право костељне (црквено)”, из предавања (репринтно издање).

“У црквеној огради”, недељник који се издавао у Варшави, посвећен црквеним питањима. (Поједини бројеви за 1930. и 1933. годину).

“Веронаука”, недељни часопис који се издавао при Варшавској митрополији у Пољској (Поједини бројеви за различите године).

“Весник православне митрополије у Пољској”, бр. 35, 1924.г.

Дела Другог сабора Руске Православне Цркве у иностранству уз учествовање представника клира и мирјана, одржаног 1/14-11/24. августа 1938. године у Сремским Карловцима у Југославији. – Београд, 1939.г. Штампарија “Меркур”, Топличин Венац 10. – (реферати К.Н.Николајева: 1. “Положај Православне Цркве после рата”, 2. “Источни обред” и 3. “Прогони православља у Пољској”).

“Часопис Московске Патријаршије”, бр. 12 – 1949.г., 2., 8. и 10 – 1950.г. и 7. и 8. – 1951.г. “За слободу”, часопис који се издавао у Варшави на руском језику (поједини бројеви за 1930.г.)

Карташов А.В. – Животни пут митрополита-егзарха Владимира. Поводом педесетогодишњице архиепископске хиротоније. – Издање јубиларног комитета, Париз, 1957.г.

Касјак И. – Уз историју Православне Цркве белоруског народа. – Издање Белоруске централне Раде, Њу-Јорк, 1956. (на белоруском језику).

Косоноски Владимир. – “Процес за православне Цркве”, Варшава, 1930. Издање Украјинског парламентарног представништва.

Којалович М., професор. – Предавања из историје западне Русије, Санкт-Петербург, 1884.г. “Наше време”, дневне новине које су се издавале у Виљнусу на руском језику (поједини бројеви за 1938.г.)

Николајев К.Н. – “Источни обред”, УМСА-РКЕ88, Париз, 1950.г.

Николајев К.Н. – “Судбина православља”, Београд, 1939.г.

Писмо митрополита Дионисија од 17. јула 1930. под бр. 4930 на име председника савета министара Пољске.

Попов Александар – Прогони православља и Руса у Пољској у 20. веку, Београд, 1937.г.

Штампариа “Меркур”, Топличин Венац 10. “Истина о религији у Русији”, издање Московске Патријаршије, 1942.г.

“Правни положај Свете Аутокефалне Православне Цркве у Пољској”. Реферат на Првом помесном сабору Православне Цркве у Пољској. – Варшава, Синодална штампариа, 1931.г.

Протоколи с пленарних седница предсаборне скупштине у Варшави од 13. и 14. маја 1935.г. под бр. 4. и 5.

Рањевски С. – Украјинска аутокефална црква, Џорданвил, САД, 1948.г.

“Руска реч”, новине које су се издавале у Виљнусу на руском језику (поједини бројеви за 1935. и 1938.г.).

Сенекс. – Украјинска Православне Црква за време Другог светског рата 1939-1945. – Минхен, 1946. (Ротаторно издање на украјинском језику).

“Реч”, недељник који се издавао при Варшавској митрополији (поједини бројеви за 1930-1938.г.)

Саопштења бр. 1 и 2 председништва предсаборне скупштине Првог сабора Православне Цркве у Пољској. – Варшава, 1930.г.

Титов И., професор – Руска Православне Црква у Пољско-Литванској држави у 17-18. веку (1654-1795.). Том први, Западна Русија у борби за веру и народност у 16-18.в. – Покушај црквено-историјског истраживања. – Кијев, 1905.

“Украјински весник” (на украјинском језику) бр. 4, Њу-Јорк, 1949.г.

Украјински православни црквени календар за 1948.г. – Штутгарт-Минхен, Немачка. (Издање Светог Синода УАПЦ у емиграцији). “Украјинска православна реч”, бр. 11 – месечник Украјинске Православне Цркве у САД, Саут-Боунд Брук, Њу-Џерси (на украјинском језику), 1953.г.

Чистович И. – Есеј из историје западно-руске Цркве, Санкт-Петербург, 1884.

Садржај

Глава I Православна Црква у Пољској после првог светског рата 1914-1918.г. Ревиндикација храмова, смањење броја парохија, одузимање црквене имовине, забрана предавања веронауке. – Рушење православне цркве у Варшави и другим градовима у Пољској. – Иницијатива пољске владе за аутокефалност Цркве.

Глава II Односи између пољске владе и Патријарха Тихона у вези с питањем управе Православне Цркве у Пољској. – Канонско прејемство од власти Московског Патријарха. – Варшавски сабор епископа у јануару 1922. године. – “Привремена правила” о односима између Цркве и државе. – Удаљавање епископа Пантелејмона. – Изгнање у иностранство епископа Сергија. – Други сабор епископа у Почајевској лаври у мају 1922. године. – Трећи сабор епископа у Варшави у јуну 1922. године. – Реферат архиепископа Елевтерија и епископа Владимира и Сергија Московском Патријарху.

Глава III Негативан однос православног становништва у Пољској према аутокефалности. Епархијске скупштине представника клира и мирјана у Виљнусу и Гродну. – Лишавање епископских катедри Виљнуског архиепископа Елевтерија и Гродњенског епископа Владимира. – Хапшење и одвожење архиепископа Елевтерија у Краков и његово заточење у римокатолички манастир. – Хапшење и одвожење из Гродна епископа Владимира. – Меморандум православних епископа Руске Заграничне цркве, који нису одобравали дејства митрополита Георгија и реакција на њега Светог Синода Православне Цркве у Пољској.

Глава IV Убиство митрополита Георгија од стране архимандрита Смарагда. – Његово лишавање духовног и монашког звања. – Суђење у Варшави. – Избор на митрополитску катедру архиепископа Кременецког и благослов Васељенског Патријарха за овај избор. – Долазак архиепископа Теодосија (Федосјева) у Пољску из Совјетске Русије његово именовање на Виљнуску катедру. – Увођење новог календара и његово укидање.

Глава V Даровање аутокефалности Православној Цркви у Пољској од стране Васељенске Патријаршије и њено свечано проглашавање у Варшави. – Реферат Сабора епископа Православне Цркве у Пољској Московском патријарху о увођењу аутокефалности и о животу Православне Цркве у Пољској уопште. – Негативан однос Московске Патријаршије према аутокефалности.

Глава VI Путовање митрополита Дионисија и епископа Гродњенског на Исток. – Унутрашње несугласнице у Цркви. – Украинизација Цркве и Луцки Украјински конгрес 1927. године. – Почајевска демонстрација 1933. године. – Лишавање митрополита Дионисија Волињске катедре.

Глава VII Нови талас верских прогона у Пољској, затварање и даље рушење православних светиња. – Подношење судских тужби за такозвану ревиндикацију храмова од стране католичког епископата. – Највиша црквена власт се обраћа саборном гласу православног верног народа. – Декрет председника Републике о сазивању Свепољског Помесног Сабора и предсаборне скупштине која му је претходила.

Глава VIII Рад предсаборне скупштине и њене комисије. – Декларативна изјава члана предсаборне скупштине А.К.Свитича у име групе чланова скупштине – присталица саборног и изборног начела у животу Цркве. "Саборно" устројство у животу Православне Цркве у Пољској и жива стварност. – Писма митрополита Дионисија на име премијер-министра о жалосним догађајима у животу Цркве. – Друго заседање предсаборне скупштине, сазвано 5 година након првог заседања. – Говори чланова предсаборне скупштине у заштиту САБОРНОГ начела у животу Цркве.

Глава IX Неоунија у Пољској и такозвани "источни обред". – Инструкција Рима за увођење рада на унији. – Појава отаца језуита "источне гране" у Пољској и монаха других католичких ордена. – Долазак у Волињ епископа "источног обреда" Николаја Чарнецког. – Такозвана "прелетања" из једне исповести у другу. – Прелазак у неоунију архимандрита Филипа (Морозова). – Одлука врховног суда у вези с ревиндикацијом.

Глава X Полонизација богослужења и црквене управе у Пољској. – Богословске школе у Пољској. – Насађивање "пољског православља". – Стварање комисије за превод богослужбених текстова на пољски језик. – Прво богослужење митрополита на пољском језику. – Протести против насилне полонизације Православне Цркве у Пољској. – Реакција Светог Синода на протест Општеруске скупштине у Њу-Јорку.

Глава XI Велики план напада на православље. – "Обраћење" православних у католицизам на Волињу. – Жалосни догађаји у Кременецком срезу (село Гринки и др.). – Захтеви у пољском парламенту. – Канонизација Андреја Боболе од стране Рима и коришћење новог свеца као средства за "обраћење" православних.

Глава XII Страшни догађаји на Холмшчини и у Подљашју – рушење око 150 православних светиња. Узалудна обраћања митрополита Дионисија властима за помоћ. – Реаговања у законодавним коморама Пољске. – Сабор епископа у Варшави у јулу 1938. г. – Жалосно обраћање протопрезиветера Т.Теодоровича. – Посланица са сабора епископа Пољске и њена конфискација од стране владе Пољске. – Меморандуми сабора епископа на име председника Републике, маршала Пољске и премијер-министра. – Реаговања пољске штампе. – Говори грко-католичког митрополита Андреја Шчешетицког у заштити православаца и конфискација његове посланице. – Реаговања у иностранству на прогоне Православне Цркве у Пољској.

Глава XIII Рушење војне гарнизонске цркве у граду Гродну и православног храма у изградњи у Белостоку. – "Пољаци православне вероисповести" и њихов деструктивни рад. – Полагање темеља за нову цркву у Гродну. – Постављање нових епископа, Пољака по националности и њихова свечана хиротонија у Почајевској Свето-Успенској Лаври. – Негативан однос православаца према новопосвећеним "епископима-Пољацима". – Демонстрација у виљнуском Свето-Духовском манастиру.

Глава XIV Рад новопостављених "епископа-Пољака" на полонизацији Православне Цркве. – Издавање владиних законских одредби о спољашњем и унутрашњем уређењу Православне Цркве. – Велике промене у саставу професорског колегијума православног богословског одељења Варшавског универзитета. – Промене на дужностима највише црквене администрације. – Оснивање "Научне комисије за превођење на пољски језик Светог Писма, дела светих отаца и научних дела из области догматике и других православних дисциплина".

Глава XV Пољско-немачки рат 1939. године и укључивање Православне Цркве у сферу државних интереса Немачке. – Одбијање митрополита Дионисија да управља бившом Аутокефалном Црквом у Пољској. – Период у којем је Црквом управљао архиепископ Берлински Серафим (Љаде). – Враћање митрополита Дионисија на власт. Појачана украјинизација Православне Цркве у такозваном генерал-губернаторству. – Постављање нових украјинских епископа – Илариона (Огијенка) и Паладија (Видибиди-Руденка). – Црквена управа у епархијама западне Украјине и западне Белорусије које су припале СССР. – Евакуација из источне Украјине украјинских епископа аутономне и аутокефалне Цркве и њихови односи с митрополитом Дионисијем.

Глава XVI Православна Црква у Пољској по завршетку Другог светског рата и стварање такозване слободне "Лудове" (народне) Пољске. – Повратак митрополита Дионисија у Варшаву и ступање у управу Црквом. – Негативан однос према њему од стране епископата, клира и мирјана. – Обраћање делегације Пољске Православне Цркве Московском патријарху и Светом Синоду за даровање Пољској Цркви канонске аутокефалности. – Даровање овакве аутокефалности од стране Московског патријарха и Светог Синода - Нови покушај митрополита Дионисија да задржи власт. – Његово "покајничко" писмо патријарху Московском Алексију. – Наступање у заштити митрополита Дионисија Константинопољског Васељенског патријарха Атинагоре. – Московски патријарх Алексије одбацује молбу Васељенског патријарха. – Постављање за Варшавског митрополита бившег Лавовског архиепископа Макарија.

Епилог